

HUNGARIAN INQUIRIES
I

A Different Look at Trianon.
Discourse, Culture,
History

Faculty of Modern Languages and Literatures
Adam Mickiewicz University
POZNAŃ 2022

A DIFFERENT LOOK AT TRIANON.
DISCOURSE, CULTURE, HISTORY

INNE TRIANON.
DYSKURS, KULTURA, HISTORIA

A DIFFERENT LOOK AT TRIANON.
DISCOURSE, CULTURE, HISTORY

INNE TRIANON.
DYSKURS, KULTURA, HISTORIA

POZNAŃ 2022

Edited by / Redakcja
Karolina Kaczmarek
Paweł Kornatowski
Marcin Lewandowski
Kinga Piotrowiak-Junkiert

Adam Mickiewicz University, Poznań
Faculty of Modern Languages and Literatures
Wydawnictwo RYS
Poznań 2022
Publishing series / Seria wydawnicza
HUNGARIAN INQUIRIES

Editor in chief / Redaktor serii
Dr. hab. Karolina Kaczmarek, Prof. UAM (Adam Mickiewicz University, Poznań)

Scientific committee / Komitet naukowy
Prof. Elena Griva (University of Western Macedonia)
Prof. Georgia Katsouda (Academy of Athens)
Prof. Panagiotis Krimpas (Democritus University of Thrace)
Prof. Dr. hab. Gościwit Malinowski (University of Wrocław)
Dr. hab. Jędrzej Paszkiewicz, Prof. UAM (Adam Mickiewicz University, Poznań)
Dr. hab. Péter Pátrovics (Eötvös Loránd University, Budapest)
Dr. hab. Damian Szymczak, Prof. UAM (Adam Mickiewicz University, Poznań)

Volume reviewer / Recenzent tomu
Dr. hab. Marcin Grygiel, Prof. UR (University of Rzeszów)

Chapter reviewers / Recenzenci rozdziałów
Dr. Péter Bencsik (University of Szeged)
Dr. hab. Marcin Grygiel, Prof. UR (University of Rzeszów)
Dr. hab. Tadeusz Kopyś (Jagiellonian University in Kraków)
Dr. Gergely Romsics (Research Center for the Humanities, Budapest)
Dr. Eszter Szabó-Rezner (Eötvös Loránd Research Network, Research Center for the Humanities, Budapest)

Language editor / Redakcja językowa
Dr. Marcin Lewandowski (Adam Mickiewicz University, Poznań)

Cover design / Projekt okładki
Dr. Jowita Niewulis-Grablunas (Adam Mickiewicz University, Poznań)

Copyright by
Grzegorz Bubak, Karolina Kaczmarek, Srđan Mićić, Ibolya Murber, Adrienn Nagy, Zoltán Németh, Júlia Vallasek, Csaba Zahorán

Copyright by
Wydawnictwo Rys

Edition I, Poznań 2022

ISBN 978-83-67287-08-1

DOI 10.48226/978-83-67287-08-1

Editor / Wydanie:

Wydawnictwo Rys
ul. Kolejowa 41
62-070 Dąbrówka
tel. 600 44 55 80
e-mail: tomasz.paluszynski@wydawnictworys.com
www.wydawnictworys.com

Contents / Spis treści

From the Editors	7
Od Redakcji	9
DISCOURSE / DYSKURS	11
<i>Csaba Zahorán</i>	
Egy nap – 2020. június 4.....	13
<i>Srđan Mičić</i>	
The Image of Hungarians in the <i>Narodna odbrana</i> Review.....	33
<i>Karolina Kaczmarek</i>	
Węgrzy w Siedmiogrodzie w latach 1918–1938. Walka o ziemię, język i tożsamość	49
CULTURE / KULTURA.....	63
<i>Zoltán Németh</i>	
The Status of Hungarian Literatures across the Border	65
<i>Grzegorz Bubak</i>	
Traktat z Trianon i jego późniejsze konsekwencje ukazane w węgierskim filmie fabularnym	77
<i>Júlia Vallasek</i>	
“A Strange, Chilly World...” Urban Spatial Compositions in Three Hungarian Novels Depicting the Regime Change of 1919	89
HISTORY / HISTORIA.....	103
<i>Ibolya Murber</i>	
Post-Trianon Border Changes between Austria and Hungary	105
<i>Adrienn Nagy</i>	
A nyugat-magyarországi lakosság mindennapjai a csempészet árnyékában.....	117

From the Editors

The year 2020 marks the centenary of the Treaty of Trianon, which for the Kingdom of Hungary put a disastrous end to World War I. The treaty signed with the victorious powers is one of the most important turning points in the history of Hungary and the Hungarian people, determining not only their later history, but also their mentality and culture. Since Hungary suddenly lost three quarters of its area, the word Trianon meant a breakthrough in the history of the whole of Central Europe, and was a seminal event for Slovaks, Romanians, Ukrainians, Croats, Serbs, Austrians and Poles, for the latter marking the end of a thousand-year-long neighbourhood with Hungary. Changes in the fields of language, national identity, literature and law have permeated almost every area of life, permanently shaping the strategies of thinking and talking about Trianon.

Celebrating the 100th anniversary of the signing of the Trianon treaty, the Faculty of Modern Languages and Literatures and the Faculty of Historical Studies of Adam Mickiewicz University in Poznan, Poland organized an international conference entitled *A different look at Trianon. Narrations, memories, contexts*. The aim of the academic debate was to reflect upon the attitude of Hungarians and other nations inhabiting Hungary before 1920 to the content of the treaty and its implications. Several researchers from various countries presented their papers, which provided completely new insights into Trianon. The initiated debate focused not only on political issues and the history of the countries affected by this experience but also addressed questions that had not been asked before.

The present volume features a selection of those papers, which show us what we have to deal with when talking about the Treaty of Trianon, what questions still remain unresolved, and – last but not least – what lessons we learn from the experience of changing borders. We hope that you enjoy reading the volume!

Karolina Kaczmarek
Paweł Kornatowski
Marcin Lewandowski
Kinga Piotrowiak-Junkiert

Od Redakcji

W 2020 r. minęło 100 lat od dnia podpisania pokoju w Trianon, który dla Królestwa Węgier oznaczał fatalny koniec I wojny światowej. Podpisany ze zwycięskimi mocarstwami traktat stanowił jedną z najważniejszych cezur w dziejach Węgier i narodu węgierskiego, determinującą nie tylko jego późniejsze dzieje, ale również mentalność i kulturę. Z uwagi na fakt, że z dnia na dzień Węgry straciły trzy czwarte powierzchni kraju, słowo Trianon szybko stało się znakiem kluczowej zmiany w dziejach całej Europy Środkowej, zwłaszcza dla Słowaków, Rumunów, Ukraińców, Chorwatów, Serbów, Austriaków, a także Polaków, bo wraz z zatwierdzeniem traktatu kończyło się tysiącletnie sąsiedztwo z Węgrami. Zmiany w zakresie języka, tożsamości narodowej, literatury czy prawa przeniknęły do niemal każdej dziedziny życia, trwale kształtując strategię myślenia i mówienia o Trianon.

Z okazji setnej rocznicy podpisania traktatu Wydział Neofilologii i Wydział Historii UAM zorganizował międzynarodową konferencję *Inne Trianon. Narracje, pamięć, konteksty*. Celem naukowej debaty była przede wszystkim refleksja nad stosunkiem Węgrów oraz innych narodów zamieszkujących to państwo przed 1920 r. do treści traktatu i wynikających z nich konsekwencji. Międzynarodowe grono badaczy zaprezentowało kilkanaście artykułów, które pozwoliły zobaczyć Trianon z zupełnie nieznanymi punktów widzenia. Zainicjowana debata skupiała się nie tylko na kwestiach politycznych i historii krajów bezpośrednio związanych z tym doświadczeniem, ale także stawiała pytania dotąd pomijane.

Niniejszy tom prezentuje wybór tekstów, które pokazują nam, z czym musimy się mierzyć, mówiąc o traktacie trianońskim, jakie kwestie wciąż pozostają niewyjaśnione, a przede wszystkim: czego dzisiaj uczy nas doświadczenie zmieniających się granic. Gorąco zapraszamy do lektury!

Karolina Kaczmarek
Paweł Kornatowski
Marcin Lewandowski
Kinga Piotrowiak-Junkiert

DISCOURSE

DYSKURS

Csaba Zahorán

ELKH Research Centre for the Humanities,
Institute of History, Trianon 100 Research Group, Budapest
University of Public Service,
EJRC Institute of Central European Studies, Budapest

ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Történettudományi Intézet, Trianon 100
MTA-Lendület Kutatócsoport, Budapest
Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
EJKK Közép-Európa Kutatóközpont, Budapest

Egy nap – 2020. június 4.¹

Bevezetés

A trianoni békeszerződés aláírásának napja – 1920. június 4. – a magyar történelem egyik legmeghatározóbb negatív eseményeként vált a magyar történelmi tudat részévé. Ez a dátum azonban nem csupán a világháború formális lezárását takarja, hanem tulajdonképpen magába sűríti a multietnikus történelmi Magyarország felbomlásának egész, 1918–1920 közötti eseménysorát, továbbá a felbomlás következményeit – különösen a magyar nemzet egységének megszűnését –, illetve egyes előzményeit – például a magyarországi nemzetiségi kérdést – is. Vagyis az említett időpont és a francia tulajdonnév („Trianon”) valójában egy komplex folyamatot és annak számos jelenségét jelöli, amelyek feldolgozása még napjainkban, több mint egy évszázaddal a békeszerződés aláírása után is javában tart. Mégpedig nem csak a magyar történetírásban, hanem a kultúra, politika és közélet számos területén egyaránt.

---

¹ Jelen írás a Trianon 100 MTA-Lendület Kutatócsoport keretében született, és a témáról készülő nagyobb munka részét képezi.

„Trianon” témája az 1980-as évek végén, a szólás- és vélemény sza-
badság kibontakozásával, illetve az 1989–1990-ben lezajlott politikai
rendszer váltás után szinte azonnal fontos világnézeti-politikai referen-
ciaponttá vált Magyarországon. Olyanná, amely látványosan jelenítette
meg a bal- (vagy később „balliberálisnak” nevezett) oldal és a jobboldal
közötti törésvonalat is. Az egypártrendszer „amnéziáját” követően² Tri-
anon a magyar közbeszéd egyik rendszeresen visszatérő témája lett, és vala-
milyen módon mindenkinek viszonyulnia kellett hozzá. Leegyszerűsítve:
a jobboldal nagy lendülettel elevenítette fel mint a magyar történelem
egyik sorsfordító, ám sokáig „elhallgatott”, „eltorzított” vagy „elorzott”,
de most végre újra szabadon elemezhető és kibeszélhető fejezetét, illetve
a magyar kisebbségi kérdés origóját³. A jobboldali diskurzusban – az 1945
előtti időszakhoz hasonlóan – újra a történelmi igazságtalanság érzete,
Magyarország és a magyar nemzet áldozati szerepe vált meghatározóvá
Trianon kapcsán. A jobboldalnak eközben nem is kellett különösebben
megharcolnia a téma „kiszajátításáért”, mivel a baloldali és liberális
értelmiségi és politikai elit nagyobb része mind történelmi, mind „nem-
zetpolitikai” szempontból idegenkedett tőle. Noha a liberálisok és a szoci-
alisták közül korábban többen is kiálltak a kisebbségi magyarok jogaiért,
a politikailag egyre jobban összefonódó bal- és liberális oldalon idővel
az antinacionalista és modernizációs szemlélet vált többségivé. Ebben
Trianonra az avítt, meghaladott – vagy legalábbis meghaladandó – magyar
nacionalizmus politikailag instrumentalizált jelképeként tekintettek, okait
pedig – leegyszerűsítve – alapvetően a történelmi Magyarország uralkodó
osztályának hibáira és mulasztásaira vezették vissza.

² Erről bővebben lásd Somlai 2002: 51–61; Romsics 2015: 350–357; Rác 2020: 446–464.

³ A trianoni békeszerződés a nem magyarok milliói mellett vagy 3,3 millió magyar anyanyelvű személyt is a szomszédos államokhoz csatolt. A 20. századi pusztítások (háborús veszteségek, holokauszt), továbbá a népességmozgások és az asszimiláció ellenére napjainkban is jelentős magyar népesség él Magyarország szomszédságában: a 2011-ben összesen közel 2,2 milliós kisebbségi magyarság legnagyobb közösségei a romániai Erdélyben (1,27 millió fő), Szlovákiában (460 ezer), a szerbiai Vajdaságban (250 ezer) és az ukrainai Kárpátalján (140 ezer) élnek. (Kerekített adatok, forrás: *Magyar nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete*; a magyar kisebbségek történetéről lásd Bárdi et al. (eds.) 2008.

A trianoni kérdéskör tudományos igényű, vagyis nem politikai célzatú feldolgozása a magyar történettudományban⁴ az 1960-as években kezdődött el, és eleinte lassabban, majd a nyolcvanas évek végétől egyre gyorsabb ütemben folyt⁵. A rendszerváltás utáni érdeklődés hatására, valamint az ideológiai megkötöttségek maradékainak eltűnésével a 2000-es évekre egy kiegyensúlyozott, szakmailag megalapozott Trianon-diskurzus és narratíva alakult ki és kanonizálódott Magyarországon. Noha ezt a „mainstreamet” kezdettől fogva támadták az 1945 előtti nacionalista-konzervatív szemléletet reprodukáló – vagy annak egyes elemeit felhasználó – aktorok, központi szerepe és dominanciája egészen a 2010-es évek végéig stabilnak volt tekinthető. Ez csak az utóbbi években kezdett el változni, ahogy egyre nagyobb teret kap egy új, általában „nemzeti” és „konzervatív” címkékkel illetett Trianon-diskurzus. Ez az elmozdulás időnként annak az igénynek a hangoztatásával is kiegészül, hogy „ideje leváltani az akadémiai fősodor” narratíváját, amihez elsősorban a 2010 után létrehozott új történeti intézetek és a jobboldali média biztosítja a szükséges hátteret.

Módszer

Előadásomban Michael Billig brit társadalomtudós híres, *Banal Nationalism* című könyvének egyik fejezete (Billig 1995: 109–127) által inspirálva egyetlen nap magyarországi sajtóját tekintetem át, és ennek alapján vizsgáltam meg magát a tárgyat – vagyis Trianon felidézését és az évfordulónak a mai magyar közbeszédben betöltött helyét. Billigtől eltérően viszont nem egy akármilyen hétköznapot

---

⁴ Noha „Trianon” tudományos feldolgozása már korábban elkezdődött, és nem is korlátozódott a történettudományra, 1945 előtt a revizionizmus, utána pedig az államszocializmus akadályozta a kibontakozását. A 2. világháború utáni időszakból érdemes megemlíteni például Bibó István 1946-os írását (Bibó 2004: 77–122), Csepeli György szociálpszichológus kutatásait az 1970-80-as évekből (Csepeli 1992), illetve Vásárhelyi Mária kutatásait a 2000-es évek elejéről (Vásárhelyi 2007).

⁵ Rövid összefoglalását lásd Ablonczy: Előzmények és Romsics 2020b: 727–737.

választottam, a nacionalizmus észrevétlen, „banális” megnyilvánulásai után kutatva, hanem egy kiemelt időpontban, vagyis a 2020. június 4-i évforduló napján megjelent cikkeket tekintettem át. A részletes tartalomelemzés helyett inkább az aktuális összképre koncentráltam, valamint arra, hogy ez a „pillanatkép” hogyan illeszkedik a Trianonnal kapcsolatos, három évtizedes magyar diskurzusba. Túlnyomóan szövegekkel és néhány rövid, az interneten is közzétett videóval foglalkoztam, az évfordulós tévéműsorokat nem vettem be az elemzésbe. A mai magyar médiapiacra megjelenő három legnagyobb, országos politikai napilap (a kormányközeli *Magyar Nemzet*, az ugyancsak jobboldali *Magyar Hírlap* és az ellenzéki *Népszava*) mellett a legismertebb közéleti internetes portálok és lapok (a kormányközeli *Origo.hu* és *Mandiner.hu*, a konzervatív *Válaszonline.hu*, az ellenzéki vagy független *Azonnali.hu*, *Index.hu*, *24.hu*, *444.hu*, *Mérce.hu*) június 4-i cikkeit vettem alapul, kiegészítve az Országgyűlés honlapjára (*Parlament.hu*) felkerült parlamenti beszédekkel és Orbán Viktor június 6-án elhangzott beszédével. Ez az összesen több mint száz hosszabb-rövidebb szöveg és videó így együtt felöleli a magyarországi politikai spektrum legnagyobb részét. Annak ellenére, hogy a szomszédos országokban megjelenő magyar sajtótermékek is kiemelt figyelmet fordítottak az évfordulónak,⁶ azokra nem terjesztettem ki a vizsgálatot, a helyi kontextusok elemzése ugyanis meghaladta volna jelen írás kereteit. Mellőztem továbbá a szélsőséges és marginális, szubkulturális felületeteket is, csakúgy, mint a hetilapokat. A szövegek áttekintésekor a központi üzeneteket, a főbb, ismétlődő motívumokat és sémákat próbáltam beazonosítani.

---

⁶ Romániában például a *Krónika*, *Székelyhon*, *Szabadság* vagy *Háromszék* (napilapok), a *Maszol.ro*, *Transindex.ro* hírportálok, Szlovákiában pedig az *Új Szó*, napilap, a *Felvidék.ma*, *Ma7.sk* és a *Parameter.sk* hírportálok közzeltek anyagokat az évforduló alkalmából.

Az 2020-es év⁷

A századik évfordulón, 2020-ban a magyar kormányzati kommunikáció egyik központi motívuma a „nemzeti összetartozás” volt⁸. Ennek jegyében értékelték a kormányhoz közel álló és jobboldali médiában azokat az erőfeszítéseket, amelyeket az Orbán Viktor által vezetett, 2010 óta hivatalban lévő kormányok⁹ fejtettek ki a Trianonban, majd Párizsban¹⁰ megosztott magyar nemzet virtuális újraegyesítése érdekében. Ebben a diskurzusban a 2001-ben elfogadott státustörvény¹¹, majd a 2010 utáni intézkedések – a magyar állampolgárság könnyített megadása és a magyarországi választójog biztosítása a határon túli magyaroknak, a magyar kisebbségeknek nyújtott, növekvő mértékű magyarországi támogatások és fejlesztések stb. – úgy jelentek meg, mint amik Trianon következményeit segítenek orvosolni szimbolikus és gyakorlati szempontból egyaránt. A nemzetpolitikai eredményeket ugyanakkor a belpolitikában is tudta kamatoztatni a magyar jobboldal.

Noha június 4. körül rendszerint az 1918–1920 közötti időszakhoz kapcsolódó történelmi sérelmek és a magyar kisebbségek problematikus helyzetének felelőlegessége határozza meg a jobboldali beszédmódot – gyakran feszültségekhez vezetve a szomszédos országokkal –, 2020-ban egy másik, ezzel ellentétes körülmény is befolyásolta az évforduló felidézését. Orbán Viktor kormányai már évek óta meglehetősen kritikusan viszonyulnak az Európai Unió vezetéséhez, és

---

⁷ Erről lásd még Egy 2020: 123–142.

⁸ A magyar Országgyűlés 2019-ben a trianoni békeszerződés aláírása századik évfordulójának emlékére a 2020-as évet „a nemzeti összetartozás évének” nyilvánította. Lásd 18/2019. (VI. 18.) OGY határozat a 2020. év nemzeti összetartozás évének nyilvánításáról.

⁹ Magyarországot 2010 tavasza óta az Orbán Viktor vezette Fidesz–KDNP koalíció jobboldali (nemzeti-konzervatív) kormányai irányítják.

¹⁰ A második világháborút lezáró 1947. február 10-i párizsi békeszerződés gyakorlatilag újra jóváhagyta Magyarország trianoni határait.

¹¹ A magyar törvényhozás által 2001-ben elfogadott törvény különféle munkavállalási, utazási, kulturális stb. kedvezményeket biztosított a környező országokban (Ausztriát leszámítva) kisebbségben élő, „magyar igazolványt” kiváltó személyek számára Magyarországon.

– többek közt – a közép-európai együttműködéssel próbálják ellensúlyozni az „Brüsszel” befolyását. Ebből kifolyólag a visegrádi négyek összefogása fontos eleme lett a nemzeti szuverenitást hangoztató magyar diskurzusnak, és felül is írta – vagy legalábbis zárójelbe tette – a trianoni sérelmeket. Így 2020-ban a „csehszlovák, román és szerb expanzió”, azaz a magyar–szomszéd érdekellentétek helyett inkább a nagyhatalmak önös érdekű és/vagy érzéketlen 20. századi beavatkozásai és a magyarországi „nemzetellenes erők” ténykedése, illetve ezek ideológiai vonatkozásai kerültek a középpontba. A centenáriumba készülő budapesti vezetés ezért 2019–2020 fordulóján több gesztust is tett a magyar Trianon-diskurzushoz hagyományosan gyanakvással és ingerültséggel viszonyuló szomszédos államok felé, és igyekezett megnyugtatni őket, hogy a hangzatos nemzetpolitikai retorika ellenére Magyarország részéről fel sem merül az 1920-ban (majd 1947-ben újra) szentesített határok revíziója.

Ez az eltolódás egyúttal a történelem hangsúlyosabb belpolitikai instrumentalizálását is lehetővé tette. A budapesti kormányzat aktuális ellenállását a nagyhatalmi törekvésekkel, a „globális háttérhatalmakkal” és helyi szövetségeseikkel, azaz a magyar ellenzékkel szemben ugyanis tetszetős történelmi párhuzamba lehetett állítani a többek közt Raffay Ernő és Schmidt Mária történészek munkáiból visszaköszönő nézetekkel. Míg az előbbi szerint a történelmi Magyarország 1918-as összeomlása, illetve a trianoni békeszerződés részben a magyar szabadkőművesség és a nemzetet belülről meggyengítő erők 1918–1919-es tevékenységére vezethető vissza¹², az utóbbi úgy véli, hogy a nyugati politikai és kulturális befolyás jelenlegi megnyilvánulásai párhuzamba állíthatók az USA és az antanthatalmak első világháborús szerepvállalásával¹³.

A hivatalos emlékezetpolitika egyik kiemelt eleme a – június 4. helyett végül csak augusztus 20-án átadott – budapesti Trianon-élmű lett. A főváros központjában felállított alkotást már elkészülte előtt is

¹² Raffay Ernő több kötetet is szentelt a magyarországi szabadkőműveseknek (pl. Raffay 2011), ám ezekhez a magyar történész szakma fősodra komoly fenntartásokkal viszonyul. Lásd pl. Ungváry 2020.

¹³ Erről lásd Schmidt 2019.

érték bírálatok¹⁴, amelyek elsősorban a mű koncepciójára irányultak¹⁵. A rajta szereplő, 1913-ban érvényes magyarországi helységnevek felsorolását többen úgy értelmezték – és utasították el –, hogy az tulajdonképpen a dualista magyar állam nemzetiesítő (magyarosító), vagyis kisebbségellenes politikájának állít emléket¹⁶.

Trianon történeti narratívája kapcsán szintén kibontakozott több vita, amelyek időnként nemcsak szakmai, hanem politikai-világnézeti színezetet is öltöttek. Az elsőkre már az év elején sor került: Gyáni Gábor egy 2019. decemberi írása, illetve Egry Gábor egy 2020. januári interjúja – amelyekben a történelmi Magyarország felbomlását nem a hagyományos megközelítéssel és kizárólag magyar „nemzeti” szempontból értelmezték – több kritikus reakciót is kiváltott¹⁷. A harmadik pedig nyáron, alig egy héttel az évforduló után kezdődött, és bár közvetlenül a szabadkőművesek szerepéről szólt, valójában a mai magyar szakmai mainstream domináns Trianon-narratívája ellen irányult¹⁸. Ilyen vagy olyan formában mindhárom vita témái megjelentek a június 4-i megnyilvánulásokban is.

Az évforduló napja

Ahogy a 2020-as év nagyobbik felében szinte mindenre, a koronavírus-járvány a trianoni évfordulóra is rányomta a bélyegét. A nyilvános, személyes részvétellel zajló megemlékezések viszonylag visszafogottak voltak, és bár országszerte, illetve a határon túli magyar régiókban is számos programot szerveztek, ezek nem voltak tömegrendezvények. Annál sűrűbb pezsgés jellemezte a virtuális teret: a Magyar Országgyűlés emlékülése és a róla szóló beszámolók, a pártközlemények, a politikusok írásai és beszédei, a közéleti szemé-

---

¹⁴ Lásd pl. Gerő 2019, valamint Szarka 2020.

¹⁵ Lásd pl. Valló 2020, valamint az erre adott választ: Molnár et al. 2020.

¹⁶ Lásd pl. Berecz 2000.

¹⁷ Bácskai 2020, a kritizált írást lásd Gyáni 2019: 19, illetve Nagy Á. 2020, a kritizált interjút lásd Balla 2020.

¹⁸ Lásd Vita a szabadkőművességről.

lyiségekkel és politikusokkal készített interjúk, történeti témájú cikkek és beszélgetések, viták ismertetése mellett számos publicisztika és személyes hangvételű szöveg jelent meg június 4-én a nyilvánosságban, egyértelműen uralva az aznapi közbeszédet.

Az évforduló napját megelőző és közvetlenül követő időszakban Magyarországon megjelent napilapok és folyóiratok szinte mind kitértek Trianonra – a jobboldali, baloldali és liberális, illetve a kormányközeli, ellenzéki és független sajtótermékek egyaránt, igaz, érzékelhetően különböző hangsúlyokkal és terjedelemben. Számos magyarországi közéleti és történeti folyóirat, továbbá internetes lap is közölt hosszabb-rövidebb összeállításokat, tematikus blokkokat vagy egész sorozatokat Trianonról (*Kommentár, Élet és Irodalom, Rubicon, BBC History, Múlt-kor, Múltunk, 24.hu, Index.hu, Azonnali.hu, Mércse.hu* stb.). Június 4-én több, ezen a napon megjelent hetilap is kiemelten foglalkozott a témával (*Mandiner, HVG, Jelen, 168 óra*), csakúgy, mint a néhány nappal korábbi (*Magyar Hang, Demokrata*) vagy későbbi folyóiratszámok (pl. a *Szombat, Mozgó Világ, Magyar Szemle*, illetve a *Magyar Hang* 5-i száma). A vizsgálatba bevont három nyomtatott napilap közül mindhárom címlapján központi témaként szerepelt Trianon, de míg a *Magyar Nemzet* aznap egy „Trianon 100” nevű melléklettel kibővítve jelent meg, a *Népszava* Trianonnal kapcsolatos nagyobb lélegzetű írásai csak a két nappal későbbi – szokásos szombati – mellékletben kaptak helyet¹⁹.

Mivel az egyes megnyilvánulások vagy akár csak főbb állításaik és toposzaik szisztematikus éttekintése és elemzése meghaladná jelen írás terjedelmi korlátait, a továbbiakban inkább egyfajta vázlatos összegzésre teszünk kísérletet.

A Magyar Országgyűlés június 4-i, délelőtti emlékülésén elhangzott beszédek az elektronikus média közvetítésével még aznap bekerültek a különféle híradásokba. Hosszabb vagy rövidebb terjedelemben számos médium beszámolt róluk – beleértve a kormánytól független és ellenzéki sajtótermékeket is –, üzeneteik így széles körben elterjedtek, nagymértékben befolyásolva az összképet. A kormánykoalíció ügylet

¹⁹ Lásd pl. Romsics 2020a: 1–2 vagy Csunderlik 2020: 4–5.

arra, hogy az emléknapon „béke és egyetértés” legyen (azaz ne legyen „vita”), úgyhogy nem engedélyezte az önálló hozzászólásokat, amit az ellenzék sérelmezett (Kósa 2020a). Az emléknapon így csak a Kárpát-medencei Képviselők Fórumának²⁰ politikai nyilatkozata („a nemzeti önazonosság védelméről”), Kövér László házelnök és Áder János köztársasági elnök beszédei hangozhattak el²¹. A felszólalók a történelmi eseményektől („diktátum”, az ország felosztása, feldolgozhatatlan gyász, veszteség, megaláztatás, „törvényvé tett törvénytelenység”²²) és következményeiktől (a magyar kisebbségek létrejötte és diszkriminációja) eljutottak az utóbbi évtized nemzetpolitikai sikereiig, illetve az aktuális kihívásokig (a nemzeti identitás védelme, a regionális összefogás szükségessége). Orbán Viktor kormányfő azonban nem az évforduló napján, hanem csak két nappal később, június 6-án mondta el ünnepi beszédét, amelyre – noha kívül esik a vizsgált időszakon – jelentősége miatt alább még visszatérek.

Az áttekintett évfordulós anyagok mennyiségét tekintve a kormányközeli lapokban és felületeken jelent meg több írás, de viszonylag sok cikk volt olvasható az ellenzéki és kormánytól független felületeken is. A három országos közéleti napilap közül egyértelműen a *Magyar Nemzet* és tematikus mellékletéé volt az elsőbbség, a *Magyar Hírlap* és különösen a *Népszava* aznapi száma jócskán elmaradt tőle. Az internetes lapok viszonylatában a legnagyobb számú írást a kormányközeli *Origo.hu* adta közre, amelyet a független *Index.hu* követett, és érdekes módon a markánsan baloldali *Mérce.hu* is számos anyagot jelentetett meg június 4-én.

Ami az egyes írások szerzőit és témáit illeti, kijelenthető, hogy a magyar nyilvánosságot 4-én (is) a politika és a politikusok uralták. Ők pedig, nem túl meglepő módon, többnyire aktuál- és pártpolitikai szempontból is kö-

---

²⁰ A Magyarországgal szomszédos államok törvényhozásába magyar szervezet képviselőjeként megválasztott személyeket, a magyar nemzeti közösséget képviselő pártok vagy szervezetek küldötteit, illetve a magyarországi országgyűlési pártok küldötteit tömörítő nemzetpolitikai konzultációs fórum. Forrás: *A Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumának Statútuma*.

²¹ *Országgyűlési Napló a 2020. június 4-i emlékülésről*: 18835–18860.

²² Áder János köztársasági elnök beszéde. Uo.: 18850.

zelítettek a témához; mind a kormánypárti, mind pedig az ellenzéki oldalról a másikat vádolva a nemzeti egység megbontásával vagy álszent, hazug stb. viselkedéssel, nemritkán történelmi párhuzamokkal aládúcolva a kritikát²³. Különösen érvényes volt ez a nemzetpolitika területére, de az emlékezetpolitikai és történelmi témákban is erőteljes volt a politikusok jelenléte, akik jóval bátrabban „történészkedtek”, mint amennyire a történészek „politizáltak”. Látványosan kevés társadalomtudós vagy kisebbségkutató kapott viszont teret a szakterületükbe tartozó nemzetpolitikai, a magyar kisebbségeket érintő ügyek kapcsán. Pedig az ő helyzetismeretük és elemzéseik nélkülözhetetlenek a Magyarországon kívüli magyar közösségek múltja, aktuális állapotuk és kilátásaik vonatkozásában. Ugyanakkor az, hogy viszonylag sok határon túli magyar – vagy legalább a családja, illetve a származási helye révén közvetlenül is érintett – személy szólalt meg, némileg növelte a magyar kisebbségekről, a nemzeti összetartozásról és szolidaritásról szóló diskurzus hitelességét.

Az átnézett napilapok és internetes portálok szinte mindegyike közölt olyan írást – cikket, esszét vagy interjút, illetve beszélgetést –, amelyben a témával foglalkozó történészek is kifejtették véleményüket az évforduló kapcsán. Számos szakértő nyilvánult meg 4-én (vagy pl. a *Népszava* két nappal későbbi mellékletében), voltak, akik a kormányközeli média több felületén is megjelentek (pl. a „hivatalos” diskurzusba illeszkedő – vagy azt aktívan alakító – Schmidt Mária vagy Szakály Sándor), de az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoportja is sok helyen képviseltette magát.

A június 4-én megjelent írások, rövid videók stílusa és hangneme meglehetősen változatos volt. Tekintettel az évforduló jellegére, a politikusi-közéleti megnyilatkozásokban az ünnepélyes emelkedettség és pátosz keveredett a pragmatizmussal, továbbá a trianoni „diktátum” miatt érzett keserűség a jelenből fakadó, illetve a jövőre irányuló optimizmussal. A jobboldalinak számító felületeken gyakori volt a múltbéli sérelmek felidézése vagy a történelmi Magyarország iránti nosztalgia, ami az érzelmi beszédmódot erősítette fel (Balogh 2020: 12–13), a keve-

---

²³ Lásd pl. Nagy G. 2020: 3., Kósa 2020b: 4.

sebb konkrétum (adat, értékelés) pedig arra utalhat, hogy a szerzők eleve számoltak a lényeges történeti ismeretek meglétével²⁴. Különösen sok személyes hangvételű írás, publicisztika és véleménycikk kapott helyet a kormányközeli és jobboldali médiában, igaz, az egyik legfontosabb ilyen jellegű szöveget Budapest ellenzéki főpolgármestere, Karácsony Gergely jegyezte a *Mérce.hu*-n (Karácsony 2020). A baloldali vagy liberális irányultságú lapokban közölt cikkeket viszont inkább – de nem kizárólagosan – az elemző beszédmód jellemezte²⁵.

A kormányközeli és jobboldali lapok szövegeinek túlnyomó többségében erős negatív jelzők²⁶ szerepeltek a trianoni békeszerződéssel kapcsolatosan, amelyet a szerzők általában a „békediktátum” – esetenként pedig a „döntés” – kifejezéssel jelöltek. A „(béke)diktátum” alkalmanként nem jobboldali kontextusban is felbukkant²⁷, mindenestre a századik évfordulón látványosan mutatkozott meg a fogalom évek óta tartó térhódítása a magyarországi közbeszédben. Az érzelmi töltetet is hordozó kifejezések és jelzők használata mellett főleg a kormányközeli médiumok esetében volt érezhető a – fentebb már érintett, a parlamenti emlékülést is meghatározó – hivatalos diskurzus központi toposzainak programszerűnek tűnő alkalmazása. A „megmaradtunk”, „erő”, „összefogás”, „egység” szavak használata jóval egységesebb összképet sugallt Trianon kapcsán, mint az ellenzéki vagy független médiumok beszédmódja.

Hasonló jelenség figyelhető meg tartalmi tekintetben is. A jobboldali médiumok szövegei történeti szempontból főképp Trianon igazságtalanságára²⁸, a nemzeti önrendelkezési elv sérelmére (azaz következtelen, egyoldalú, csak a magyarok rovására történő alkalmazására), illetve a következmények nemzeti tragédia- és trauma-jellegére helyezték a hangsúlyt²⁹. Identitáspolitikai szempontból elsősorban a megmaradás

---

²⁴ Ezzel kapcsolatban lásd Egy országos közvéleménykutatás eredményei.

²⁵ Lásd pl. Hont 2020.

²⁶ Például „nemzetgyilkossági kísérlet”, lásd Domonkos 2020: 12.

²⁷ Lásd pl. Száz év után is széttöredezve: 1., illetve a *Népszava* június 6-i mellékletét.

²⁸ F. Tóth 2020: 2–3., illetve Trianon: mit érez egy magyar június 4-én?

²⁹ Ugyanakkor Karácsony fentebb említett írásában is „sorstraumaként” hivatkozik Trianonra. Ezzel kapcsolatban bővebben lásd Kovács (2015). (32. lj.)

sikerességét (Pataki 2020: 10), a nemzeti összetartozást és a magyar nemzet újraegyesítését (Kovács et al. 2020), illetve a 2010 óta érvényesülő kormányzati nemzetpolitika eredményeit (Csóti 2020: 11) emelték ki. Gyakran kerültek elő belpolitikai vonatkozású értelmezések is (Megyeri 2020: 2). A nézőpont egyértelműen „nemzeti” volt, azaz a szerzők szinte kizárólag magyar szemmel értelmezték és értékelték Trianont, annak ellenére, hogy az még jónéhány más nemzetet és országot is közvetlenül érintett. A szomszédos nemzetek azonban csak elvétve kerültek szóba. Az említett elemek mellett ez az etnocentrizmus is hozzájárult a kormányzati és jobboldali narratíva viszonylagos egységességéhez³⁰.

Ezzel szemben az ellenzéki és független – vagyis főleg baloldali, liberális és mérsékelt konzervatív – lapokban megjelent írásokból jóval árnyaltabb, sokszínűbb kép bontakozott ki – amely viszont szükségszerűen töredezettebb is lett. Sok szöveg ugyan szintén rámutatott a békeszerződés igazságtalan és önellentmondásos jellegére, mégis több szerző helyezte Trianont történelmi, korabeli nemzetközi és nemzeti-nemzetiségi kontextusokba³¹, vagyis erőteljesebben volt jelen az önvizsgálat és az önreflexió (Wéber 2020, Haszán 2020, Cseri 2020). Sőt, például a *Mércén* egy román történész is megszólalt (Tóth et al. 2020), az *Azonnali.hu* anyagai között pedig román politikus és Budapesten élő románok véleményei is helyet kaptak (Bakó–Bukovics 2020 és Bakó–Bukovics–Antal 2020). Érdekes módon „történészvitát” két kormányközeli médium közölt: a *Magyar Nemzet* körkérdéseire három eltérő világnézetű történész, Raffay Ernő, Szakály Sándor és Egry Gábor válaszolt (Haraszti 2020: 10–11), a *Mandiner.hu* pedig egy Schmidt Mária, Szakály Sándor és Hatos Pál közötti beszélgetésről számolt be egy cikkben (Ádám 2020). A vizsgált megnyilvánulásokban ugyanakkor viszonylag kevés szélsőséges vélemény jelent meg – pl. Raffay Ernő vagy Boross Péter egyes állításai (Haraszti 2020: 10–11; Megyeri 2020: 2), illetve a Magyarok Világszövetségének tüntetése az *Index.hu* riportjában³².

³⁰ Lásd pl. Ifj. Lomnici 2020.

³¹ Pl. Gál 2020b: 2., illetve Uő 2020a: 3., A monarchia szétesése és a traumatizált utódállamok, ill. Ablonczy 2020.

³² Magyarok Világszövetsége: Magyar az, akinek fáj Trianon.

Orbán Viktor miniszterelnök június 6-án mondta el ünnepi beszédét a sátorlajújhelyi Centenárium Turulszobor avatásán. A város fölötti „Magyar Kálvária” stációira is utaló szöveg központi gondolata ebben az esetben is a megmaradás, a magyarság túlélése volt, noha a történelem folyamán „sokan jelentkeztek már, hogy szívesen elföldelnék Magyarországot” (Orbán 2020: 2). Orbán is felelevenítette – a Nyugat agressziója mellett – a két világháború közötti „tördőfés-elméletek”³³ bűnbakkereső gyakorlatát, kijelentve, hogy „az ezeréves történelmi Magyarországot a budapesti összeesküvések hátba döfték.” A kicsengés azonban itt is optimista volt: a történelem igazságot szolgáltatott, a magyarság megmaradt, mert itthon van, és méltósággal őrzi, megtartja a Kárpát-medencét. Magyarország mint „a Kárpát-medence legnépesebb országa” minden szempontból erősödik, és regionális összefogásra törekszik („a velünk élő népekkel akarjuk nagyvá tenni a Kárpát-medencét”), ugyanis „a Trianon utáni száz év karantén, a száz év magány korszaka véget ért.” A beszéd nagyívű kitekintéssel zárult a születőfélben lévő új rendre és globális változásokra, amelyek „döntő ütközetére” fel kell készülni (Orbán 2020: 2).

A miniszterelnök június 6-i beszédére azért is érdemes volt valamivel részletesebben kitérni, mert több gondolata nemcsak, hogy folytatta a két nappal korábbi (illetve már egy ideje megalapozott) hivatalos Trianon-diskurzust, hanem egyes toposzai a későbbiek során is visszatértek, mind a publicisztikában (Békés 2020), mind a budapesti Trianon-emlékmű („A nemzeti összetartozás emlékhelye”) augusztus 20-i felavatásán és a vele párhuzamosan futó média-kampányban³⁴. Ez pedig feltehetően tovább erősítette a kormányzat üzeneteinek hatását.

Az elemzést röviden összegezve úgy tűnik, hogy a Trianonnal kapcsolatos emlékezet- és nemzetpolitikai diskurzusokban változatlan a jobboldali dominancia. Érzékelhető változás viszont, hogy a korábbi-nál hangsúlyosabb módon vesz bennük részt a bal- és liberális oldal is (ahogy arra maga Orbán Viktor is utalt (Szurovecz 2020)), igaz, ez részben a kerek évfordulóval is magyarázható. Ami a történetírást illeti, bár

---

³³ Ezzel kapcsolatban lásd pl. Gyarmati et al. 2013.

³⁴ Igazság, erő, felemelkedés. Együtt tesszük nagyvá a Kárpát-medencét!

„nemzeti és konzervatív” irányból (Sinkovics 2020: 20–21) egyre több kihívás éri az ezredfordulóra rögzült fősodorbéli Trianon-narratívát, a századik évfordulóra szemlátomást nem történt meg annak leváltása egy új elbeszéléssel. Ugyanakkor a 2010 óta hivatalban lévő kormányok történet- és emlékezetpolitikájának köszönhetően a konzervatív-nemzeti szemlélet az utóbbi években kétségkívül megerősödött és teret nyert. A trianoni békeszerződés centenáriuma tehát egyszerre illeszkedik az 1989 utáni magyarországi politikai, társadalmi és kulturális vitákba, és tükrözi a Trianon-diskurzusban a rendszerváltás óta megfigyelhető törésvonalakat, megosztottságot és változásokat.

Felhasznált irodalom

- 18/2019. (VI. 18.) OGY határozat a 2020. év nemzeti összetartozás évének nyilvánításáról. <https://njt.hu/jogszabaly/2019-18-30-41.1> [accessed 6 April 2021]
- A Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumának Statútuma. http://www.kmkf.hu/common/main.php?pgid=cikk&cikk_id=113&tema_id=82 [accessed 30 March 2021]
- A monarchia szétesése és a traumatizált utódállamok. *Partizán.hu*, 04/06/2020. <https://partizan.merce.hu/2020/06/04/trianon100-a-monarchia-szetesesese-es-a-traumatizalt-utodallamok/> [accessed 6 April 2021]
- ABLONCZY B. Előzmények. *Trianon100.hu*. <http://trianon100.hu/elozmenyek> [accessed 13 April 2021]
- ABLONCZY B. (2020). Miért pont Trianon? *Index.hu*, 04/06/2020. https://index.hu/techtud/tortenelem/2020/06/04/miert_pont_trianon/ [accessed 6 April 2021]
- ÁDÁM R. N. (2020). A Trianon-trauma máig nem feldolgozott – Schmidt, Hatós és Szakács vitázott. *Mandiner.hu*, 04/06/2020. https://mandiner.hu/cikk/20200604_trianon_100_schmidt_hatos_szakaly [accessed 1 April 2021]
- BAKÓ B., BUKOVICS M. (2020). Nagyon fontosak nekünk a kisebbségek jogai, mondja az Azonnalinak a román USR magyarozó képviselője. *Azonnali.hu*, 04/06/2020. https://azonnali.hu/cikk/20200604_nagyon-fontosak-nekunk-a-kisebbségi-jogok-mondja-az-azonnalinak-a-roman-usr-magyarozo-kepviseloje- [accessed 6 April 2021]

- BAKÓ B., BUKOVICS M., ANTAL R.-I. (2020). A magyar nép ezt nem érdemelte meg – Budapesten élő románok Trianonról. *Azonnali.hu*, 04/06/2020. https://azonnali.hu/cikk/20200604_a-magyar-nep-ezt-nem-erdemelte-meg-budapesten-elo-romanok-trianonrol [accessed 6 April 2021]
- BALLA I. (2020). Miért lenne kötelező egyféléképpen emlékezni Trianonra? *Hvg.hu*, 06/01/2020. https://hvg.hu/kultura/20200106_Miert_ne_lehet_ne_hogy_valakinek_akar_kozombos_legyen_Trianon_interju_Egry_Gaborral [accessed 30 March 2021]
- BALOGH G. (2020). See e.g. Nem lehet, nem, soha. *Trianon 100 (Magyar Nemzet)*, 04/06/2020), pp. 12–13.
- BÁCSKAI B. (2020). Trianon előnyeit esetelte egy történész. *Magyar Nemzet.hu*, 06/01/2020. <https://magyarnemzet.hu/belfold/trianon-elonyeit-ecsetelte-egy-tortenesz-7641956/> [accessed 30 March 2021]
- BÁRDI N., FEDINEC Cs., SZARKA L. (eds.) (2008). *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- BERECZ Á. (2000). Nevek a rámpán avagy a vágy elérhetetlen tárgya. Az Alkotmány utcai emlékhely és a magyar Nagy-Magyarország. *2000*, vol. 2020/1, pp. 3–23.
- BÉKÉS M. (2020). A Trianon-egyenlet feloldása – Trianon 101. *Mandiner.hu*, 30/06/2020. https://mandiner.hu/cikk/20200630_a-trianon-egyenlet-feloldasa-trianon-101 [accessed 2 April 2021]
- BIBÓ I. (2004). A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: BIBÓ I. (ed.) *Válogatott tanulmányok*. Budapest: Corvina, pp. 77–122.
- BILLIG M. (1995). *Banal Nationalism*. London – Thousand Oaks – New Delhi: SAGE.
- CSEPELI Gy. (1992). *Nemzet által homályosan*. Budapest: Századvég.
- CSERI P. (2020). Zahorán Csaba: Súlyos károkat okoz, ha egy politikai erő kizárólagossá akarja tenni a saját Trianon-képét. *24.hu*, 04/06/2020. <https://24.hu/belfold/2020/06/04/trianon100-emlekezetpolitika-lendulet-kutatocsoport-zahoran-csaba-interju/> [accessed 6 April 2021]
- CsÓTI Gy. (2020). Damoklész kardja a herderi jóslat. *Magyar Nemzet*, 04/06/2020, p. 11.
- CSUNDERLIK P. (2020). Szibériában dőlt el Magyarország sorsa – Peter Pastor történész Trianonról. *Szép Szó (Népszava)* 06/06/2020), pp. 4–5.
- DOMONKOS L. (2020). Száz tú hossza. *Magyar Hírlap*, 04/06/2020, p. 12.
- EGRY G. (2020). The greatest catastrophe of (post-)colonial Central Europe? The 100th years anniversary of Trianon and official politics of memory

- in Hungary. *Yearbook of the Institute of East-Central Europe*, vol. 18 (2), pp. 123–142. <https://ies.lublin.pl/rocznik/riesw/2020/2/6/> [accessed 6 April 2021]
- Egy országos közvéleménykutatás eredményei. *Trianon100.hu*, 01/06/2020. <https://trianon100.hu/cikk/egy-orszagos-kozvelemenykutatasi-eredmenyei> [accessed 1 April 2021]
- F. TÓTH B. (2020). Tollal húzott sorsok. *Trianon 100 (Magyar Nemzet)*, 04/06/2020), pp. 2–3.
- GÁL M. (2020a). Párhuzamos történelmek a Kárpát-medencében. *Népszava*, 04/06/2020, p. 3.
- GÁL M. (2020b). Trianon – a temetetlen múlt. *Népszava*, 04/06/2020, p. 2.
- GERŐ A. (2019): Városok helyett magyar családokkal emlékezünk Trianonra! *24.hu*, 13/04/2019. <https://24.hu/kozelet/2019/04/13/gero-andras-trianon-emlekmu-varos-csalad-nev/> [accessed 16 April 2022]
- GYARMATI Gy., LENGVÁRI I., PÓK A., VONYÓ J. (2013). *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és egyetemes történelemben*. Pécs – Budapest: Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára.
- GYÁNI G. (2019). Trianon – a veszteség természetes. *Élet és Irodalom*, 19/12/2019, p. 19.
- HARASZTI Gy. (2020). Visszafordítható-e a történelem kereke? *Trianon 100 (Magyar Nemzet)*, 04/06/2020), pp. 10–11.
- HASZÁN Z. (2020). 100 évvel a legnagyobb történelmi katasztrófáink után. *444.hu*, 04/06/2020. <https://444.hu/2020/06/04/100-evvel-a-legnagyobb-tortenelmi-katasztrofaink-utan> [accessed 6 April 2021]
- HONT A. (2020). Napvégi gondoltak Trianon ürügyén. *Hvg.hu*, 04/06/2020. https://hvg.hu/itthon/20200604_Hont_Napvegi_gondolatok_Trianon_uru-gyen [accessed 6 April 2021]
- Ifj. LOMNÍCI Z. (2020). A magyarság megemlékezik Trianonról – az anyaország számára az összetartozást és a történelmi múltat szimbolizálja a centenáriumi. *Origo.hu*, 04/06/2020. <https://www.origo.hu/itthon/20200604-a-magyarsag-megemlekezik-trianonrol.html> [accessed 6 April 2021]
- Igazság, erő, felemelkedés. Együtt tesszük nagygyá a Kárpát-medencét! *Keszuljetek.hu*. <https://keszuljetek.hu/>
- KARÁCSONY G. (2020). Ami fáj, és ami nincs. *Merce.hu*, 04/06/2020. <https://merce.hu/2020/06/04/karacsony-gergely-ami-faj-es-ami-nincs/> [accessed 1 April 2021]

- KOVÁCS A., SCHMIDT M. (2020). A Trianon óta eltelt évszázadban is megmaradtunk, és sikeresek lettünk. *Origo.hu*, 04/06/2020. <https://www.origo.hu/itthon/20200603-schmidt-maria-interju-trianon-100.html> [accessed 6 April 2021]
- KÓSA A. (2020a). Kisajátított múltidézés: csak a kormánypártok hangja hallatszik majd a parlamenti megemlékezésen. *Népszava.hu*, 03/06/2020. https://nepszava.hu/3080267_kisajatitott-multidezes-csak-a-kormany-partok-hangja-hallatszik-majd-a-parlamenti-megemlekezesen [accessed 30 March 2021]
- KÓSA A. (2020b). Szokásjogot rúgott fel a kormánypárt. *Népszava*, 04/06/2020, p. 4.
- KOVÁCS É. (2015). Trianon, avagy a „traumatikus fordulat” a magyar történetírásban. *Korall*, vol. 2015/59, pp. 82–107.
- Magyar nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete*. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Nemzetpolitikai Államtitkárság, p. 24. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/02-Magyar-Nemzetpolitika-A-nemzetpolitikai-strat%C3%A9gia-kerete-2.pdf> [accessed 29 March 2021]
- Magyarok Világszövetsége: Magyar az, akinek fáj Trianon. *Index.hu*, 04/06/2020. https://index.hu/belfold/2020/06/04/trianon_100_magyarok_vilagszovetsege_trianon_tarsasag_kossuth_ter/ [accessed 6 April 2021]
- MEGYERI D. (2020). Boross Péter: Többször kellett bravúr a megmaradásunkhoz. *Magyar Nemzet*, 04/06/2020, p. 2.
- MOLNÁR A., FODOR P., DEMETER G. (2020). Ez a történelmi Magyarország emlékműve, nem a magyarosításé – válaszolnak a Trianon-mementó szakértői. *Válaszonline.hu*, 19/08/2020. <https://www.valaszonline.hu/2020/08/19/trianon-emlekmu-valasz/> [accessed 30 March 2021]
- NAGY Á. (2020). Trianont relativizálni szaftos, címlapos sztori a ballib agymosó gépezetben. *Magyar Nemzet.hu*, 08/01/2020. <https://magyarnemzet.hu/belfold/trianont-relativizalni-szaftos-cimlapos-sztori-a-ballib-agymoso-gepezetben-7651265/> [accessed 30 March 2021]
- NAGY G. (2020). Az emlékülésről is hazugságokat terjeszt a baloldal. *Magyar Hírlap*, 04/06/2020, p. 3.
- ORBÁN V. (2020). Csak az államnak van határa, a nemzetnek nincs. *Magyar Nemzet*, 08/06/2020, p. 2.
- Országgyűlési Napló a 2020. június 4-i emlékülésről*. Budapest, 2020. június 4. csütörtök, vol. 135/1, pp. 18835–18860. <https://www.parlament.hu/documents/10181/1569934/ny200604-ossze.pdf/9f9fef7f-ea89-86e6-e3f8-d6548e0c39d5?t=1592223853348> [accessed 30 March 2021]

- PATAKI T. (2020). Így győzhetjük le Trianont. *Magyar Nemzet*, 04/06/2020, p. 10.
- RAFFAY E. (2011). *Szabadkőművesek Trianon előtt*. Csíkszereda-Budapest: Kárpátia Stúdió.
- RÁCZ J. (2020). Trianon előzményeinek és következményeinek megítélése 1945 után. In: ANKA L. (ed.) „*Valami fáj, ami nincs*”. *A trianoni békekötés előzményei és következményei*. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, pp. 446–464.
- ROMSICS I. (2015). Trianon okai. In: ROMSICS I. (ed.) *A múlt arcai. Történelem, emlékezet, politika*. Budapest: Osiris Kiadó, pp. 350–357.
- ROMSICS I. (2020a). 1920. június 4. *Szép Szó (Népszava)*, 06/06/2020, pp. 1–2.
- ROMSICS I. (2020b). A Trianonhoz vezető út. Historiográfiai áttekintés. *Magyar Tudomány*, vol. 2020/6, pp. 727–737.
- SCHMIDT M. (2019). *Új világ született 1918–1923*. Budapest: Közép- és Keleteurópai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány.
- SINKOVICS F. (2020). Katedrák egymás ellen (interjú Gulyás Lászlóval). *Magyar Demokrata*, vol. 2020/12, pp. 20–21.
- SOMLAI K. (2002). Trianon a marxista történetírásban. *Limes*, vol. 2002/2, pp. 51–61.
- SZARKA L. (2020). Soknyelvű ország – egynyelvű álmom és emlék(mű). *Új Szó online*, 31/05/2020. <https://ujsozso.com/panorama/soknyelvu-orszag-egynyelvu-alom-es-emlekmu> [accessed 30 March 2021]
- Száz év után is széttöredezve. *Népszava*, 04/06/2020, p. 1.
- Szép Szó (Népszava)*, 06/06/2020.
- SZUROVECZ I. (2020). Orbán nagyra értékeli a Karácsony által kezdeményezett trianoni megemlékezést. *444.hu*, 04/06/2020. <https://444.hu/2020/06/04/orban-nagyra-ertekeli-a-karacsony-altal-kezdemenyezett-trianoni-megemlekezeset> [accessed 6 April 2021]
- TÓTH Cs. T., PAPP G. (2020). A híd, amin senki sem kel át: Trianon magyar és román szemmel. Marius Turda és Laczó Ferenc történészekkel beszélgetünk. *Mérce.hu*, 04/06/2020. <https://merce.hu/2020/06/04/a-hid-amin-senki-sem-ke-at-trianon-magyar-es-roman-szemmel/> [accessed 6 April 2021]
- Trianon: mit érez egy magyar június 4-én? *Origo.hu*, 04/06/2020. <https://www.origo.hu/itthon/20200604-trianon-mit-erez-egy-magyar-junius-4-en.html> [accessed 6 April 2021]
- UNGVÁRY K. (2020). Harmincmillió magyar? – Raffay Ernő és a tudomány. *Válaszonline.hu*, 03/09/2020. <https://www.valaszonline.hu/2020/09/03/ungvary-krisztian-raffay-erno-szabadkomuves-konyv-elemzes/> [accessed 13 April 2021]

- VALLÓ A. (2020). „Ezernyi szégyenfolt”: tényleg történelemhamisítást idéző Trianon-emlékművet lepleznek le augusztus 20-án. *Válaszonline.hu*, 14/08/2020. <https://www.valaszonline.hu/2020/08/14/trianon-emlekmu-alkotmany-utca-helynevek-kritika/> [accessed 30 March 2021]
- VÁSÁRHELYI M. (2007). *Csalóka emlékezet*. Pozsony: Kalligram.
- Vita a szabadkőművességről. *Magyar Nemzet.hu*. <https://magyarnemzet.hu/dossziak/vita-a-szabadkomuvessegrrol> [accessed 30 March 2021]
- WÉBER P. (2020). Miért nem lehetett elkerülni Trianont? *Azonnali.hu*, 04/06/2020. https://azonnali.hu/cikk/20200604_-iert-nem-lehetett-elkerulni-trianont-weber-peter [accessed 6 April 2021]

Abstract

One day – 4. June 2020

Following the signing of the Trianon Peace Treaty, which sanctioned the end of WWI and dissolution of historical Hungary, the name of the Grand-Trianon château in Versailles became a key concept of the Hungarian public thought in the 20th century. The centenary of the treaty's signing makes it evident that it was indeed a seminal event. The present paper attempts to show the significance of the Trianon Peace Treaty by reviewing different texts published in the most important Hungarian dailies and online magazines issued on 4 June 2020. The analysis of centenary texts and videos doesn't show only the actual state of the Hungarian Trianon-discourse and its inner ruptures, but also helps to understand the present condition of Hungarian national identity, shattered by the events a century ago.

Keywords

Trianon Peace Treaty, 4 June, centenary, politics of memory in Hungary, national identity, Hungarian historiography

Bio

Csaba Zahorán (PhD): research fellow at the Institute of History of the Centre for the Humanities (ELKH), member of the Trianon 100 Research Group and research fellow at the Institute of Central European Studies (University of Public Service). Research interests: history of Transylvania between 19th and 21st century, nationalism and interethnic relations in Central and Eastern Europe, historiography of the Trianon Peace Treaty. Editor of Central European Horizons (online journal).

Srđan Mičić

Institute for Recent History of Serbia, Belgrade

Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd

The Image of Hungarians in the *Narodna odbrana* Review

As Árpád Hornyák has rightly observed in his work on the image of Hungarians in Yugoslav foreign policy thinking, “it is not easy to offer a detailed, objective portrait of the image held by one nation on another, even if this portrayal is restricted to a clearly defined time-span” (Hornyák 2010–2014: 283). I will address the perception held by a particular social group associated with one organization and its official review. This stratum, consisting of a variety of people (politicians, officers, clerks, intellectuals, etc.), was concentrated on the idea of protecting national interests. Although I am focusing on a particular period and on one social group, it should be noted that it is not possible to present a definite image of Hungarians created by the group in question. Rather, I will address the issue in terms of the image created through the lens of the defense of national interests. I will focus on some of the main characteristics of this perception, namely, to what extent the creation of the image of Hungarians was influenced by the historical experience of the two neighboring nations, the development of relations between the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (SCS)/Yugoslavia and Hungary – at the bilateral and multilateral level during the interwar period – and the organization’s standpoints on Yugoslav foreign and domestic policy. The analysis is based on the review *Narodna odbrana*, since the organization’s archive and members’ private correspondence have scarcely been preserved.

Yugoslavia’s and Hungary’s international positions after the First World War were significantly different from those of Serbia and

Austria-Hungary before 1914. Hungary was diminished from a co-state in the Habsburg Monarchy to a small state which had lost the war. Serbia was transformed – after a century of fighting for freedom – into the Yugoslav state, which constituted a regional power in the Balkans and had an important role to play in Central Europe. The Serbian elite had preserved a high position in the new state; therefore, the historical experience of coexistence and conflicts between the Serbian and Hungarian populations was an important factor in bilateral relations. Hungarians had a comparative advantage in the Habsburg Monarchy, particularly in terms of use of the mother tongue, educational opportunities, participation in government, etc. After 1918 the tables were turned. The Kingdom of SCS was mainly satisfied with the war gains – with the exception of the demarcation with Italy – while Hungary was dispossessed of a large part of its former territories and played a much diminished international role (Vinaver 1971: 19–187; Hornyák 2013: 1–115; Hornyák 2010–2014: 285, 286; Janjetović 2005: 86, 87, 91–94, 97, 121–126; Janjetović 2007b: 106, 107; Šajti 2010: 10–115).

The organization named National Defense (*Narodna odbrana*) was founded in 1908, as a Serbian response to the annexation of Bosnia and Herzegovina. The main aim was the preservation of the national identity and the promotion of national unity through cultural work. The organization's program, published in 1911, included several key aims: strengthening national consciousness, developing contacts with Serbs in Austria-Hungary and the Ottoman Empire, organizing humanitarian aid, supporting the activities of the Hawk (*Soko*) movement's national branch, and promoting the education of women. There are no preserved records on the exact number of the organization's members, but it has been estimated at 150,000 or even 300,000. Probably through the influence of the officers' secret organization, Unification or Death (*Ujedinjenje ili smrt*), known also as the Black Hand (*Crna ruka*), whose members had infiltrated the ranks of National Defense¹ (Dimić 1997 I:

---

¹ The president of National Defense, Božidar Janković, was a staunch opponent of the Black Hand. His father-in-law, then the Minister of the Army, General Milovan Pavlović, was killed during the *coup d'état* in May 1903 by Serbian officers who were later founders of the Black Hand (Kazimirović 2013: 20).

465, 466), the organization was shifting toward closer cooperation with revolutionary organizations. The most significant association was with the members of Young Bosnia (*Mlada Bosna*), which had been founded by national-revolutionists in response to the annexation of Bosnia and Herzegovina. National Defense encouraged the ideological work of Young Bosnia among the peasantry (Mastilović 2012: 118, 119). All of their efforts were interrupted by the outbreak of the First World War (Dimić 1997 I: 466).

Yugoslav foreign policy established cooperation with the Western Slavs through the Little Entente, and this was rivaled only by the friendly relations between Hungary and Poland. In the Balkans, collaboration among all South Slavs was hampered by the heavy burden of historical experience in Serbian–Bulgarian relations. Italy posed the greatest threat to the Kingdom of SCS (Krizman 1975: passim). During the 1920s, several organizations were founded with the aim of protecting national interests through political, cultural and economic agitation and work. The most notable of them were the Organization of Yugoslav Nationalists (*Organizacija jugoslovenskih nacionalista – ORJUNA*), the Adriatic Guard (*Jadranska straža*), both of which had their headquarters in Split, a port town on the eastern Adriatic coast (Gligorijević 1963: 331–346; Machiedo-Mladinić 2005: passim; Žutić 2010 I: 28, 29, 61–63),² and National Defense.

The National Defense organization was revived in 1926, under the presidency of the celebrated Field-Marshal Stepa Stepanović. The main task on the agenda was cultural revival among the Serbs, Croats and Slovenes and the promulgation of cultural integration with the Bulgarians (Dimić 1997 I: 466–469).³ The organization's work can be

² The Adriatic Guard pursued a broader ideology of Slavic brotherhood and established a board in Prague for the mutual Yugoslav–Czechoslovakian defense of the “Slavic” Adriatic Sea (Istorijski arhiv Niš, Fond Oblasni odbor Jadranske straže Niš (1923–1939. g.)–1941. g., Zapisnik III sjednice Glavnog odbora Jadranske straže održane u Splitu dne 11 i 12 oktobra 1930: 3, 4). Their review *Jadranska straža* focused mainly on publishing articles on professional issues, especially on military matters (ibid.: 13).

³ Година II. „Pravila Narodne obdane“ („Правила Народне одбране“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 16, 16. август 1927: 285–295.

divided into three stages: 1) from 1926 until 1932 it was focused on the cultural revival of the nation; 2) from 1932 until 1935 it was engaged in defending the ideology of integral Yugoslavism, which was proclaimed during King Aleksandar Karađorđević's dictatorship, and simultaneously conducting vigorous anti-German, anti-Italian and anti-Hungarian propaganda; 3) from 1935 until 1941 it returned to its previous cultural work and conducted anti-communist propaganda (Dimić 1997 I: 469, 470). In its cultural activities, National Defense opposed supporters of cultural Europeanization, as the organization sought to protect the Yugoslav people from Hungarian–Jewish mediation in the cultural field (Dimić 1997 I: 482–484, 492–494). From 1928, National Defense paid particular attention to developments in Vojvodina.⁴ The main goal was to assist in the founding of influential press outlets and the development of a radio station which could counter the propaganda of the minorities, particularly the Hungarian minority. Besides that, National Defense supported the reorganization of educational policy and colonization with South Slavic populations (Dimić 1997 I: 495–497). As part of its broader anti-irredentist and anti-revisionist efforts, whose main focus was on Italy, the organization kept a watchful eye on Hungarian intentions (Dimić 1997 I: 505, 506).

The National Defense organization began publishing its review *Narodna odbrana* (National Defense) fortnightly in 1926, and it was transformed into a weekly review in 1928.⁵ Since the organization defended the Cyrillic script as an original creation of Slavic culture (Dimić 1997 I: 474), the review was initially published in that alphabet. However, the editorial board respected authors' cultural heritage and published manuscripts in the alphabet of their choice. The review's header was changed from the Cyrillic to the Latin script in 1928,⁶ but the policy of publishing manuscripts in their original alphabet remained unchanged. In the ranks of National Defense, it was noted that there

---

⁴ The term Vojvodina, at the time, was used for the territories of Banat, Bačka and Baranja.

⁵ Godina III. *Narodna odbrana*, Broj 1, 1 januar 1928.

⁶ Ibid.

existed greater tolerance towards the two alphabets in Belgrade than was the case in Zagreb (Dimić 1997 I: 474).

In the context of the struggle against changes in the established international order and the strengthening of the South Slavic position in Vojvodina, the image of Hungarians presented in the review *Narodna odbrana* emerged from two viewpoints. The first was the general Serbian perception of Hungarians, while the second derived from the organization's proposals for Yugoslav foreign policy. The elite in pre-war Serbia had not paid any special attention to the Hungarians as a nation, as it had greater concerns – the German threat and the struggle for liberation from Ottoman rule. Serbs in the Habsburg Monarchy were reluctant to state openly their view of the Hungarians. Nevertheless, mutual intolerance had been evident since the 17th century. The general Serbian perception of Hungarians was more vividly expressed after 1918. Here, the image derived from the pre-war belief that Hungarian culture was imitative and their mentality megalomaniacal (Janjetović 2007a: 120, 121); one of the mainstream ideas in the interwar period was that they were originally Huns who had been cultivated by the Slavs. The Yugoslav elite was focused mainly on the Hungarian minority, and there was a genuine lack of interest in comprehending Hungary. The greatest concerns regarding Hungarians were based on two essential questions: the loyalty of their minority to the Kingdom of SCS/Yugoslavia, and Budapest's eagerness for a revision of the Peace Treaty of Trianon (Hornýák 2010–2014: 288; Janjetović 2007a: 128–131).

The members of National Defense had a similar viewpoint (Dimić 1997 I: 505, 506). Their perception of Hungary and Hungarians was furthermore derived from their proposals for Yugoslav foreign policy. National Defense was promoting Slavic solidarity, with cooperation in the ranks of the Little Entente and between the Balkan states as the main instruments of Yugoslavia's defense against the Italian and German threat.⁷ As one of the most important tasks of the organiza-

---

⁷ Година II. „Naš međunarodni položaj“ („Наш међународни положај“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 1, 1. јануар 1927: 1–3; Година I. „Savez Naroda i Savezi između naroda! Italija i Balkan“ („Савез Народа и Савези између народа! Италија и Балкан“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 1, 1.

tion was to counter the irredentist propaganda of numerous Italian organizations (Dimić 1997 I: 501–504), and it also had a watchful eye on Hungarian organizations (Dimić 1997 I: 505), it is no wonder that Hungary was seen as a partner of Italy in the pursuit of a revision of the international order in Central and Southeastern Europe. The general image of the Hungarian elite was also based on the historical experience of the Kingdom of Serbia and the South Slavs with the

јануар 1927: 5–7; Година II. „Zbijamo redove“ („Збијамо редове“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 3, 1. фебруар 1927: 33–35; О. М. Година II. „Nove forme međunarodne saradnje. Bratimstvo između Čehoslovaka i Jugoslovena“ („Нове форме међународне сарадње. Братимство између Чехословака и Југословена“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 5, 1. март 1927: 73–74; Година II. „Misija Južnih Slovena“ („Мисија Јужних Словена“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 8, 15. април 1927: 113–115; Година III. „Povodom izjava g. Musolinija“ („Поводом изјава г. Мусолинија“). *Narodna odbrana*, Број 15, 15. април 1928: 258; Година III. „Европа је остарела“ („Европа је остарела“). *Narodna odbrana*, Број 19, 19. мај 1928: 305, 306; Ђ[урђевић] др Ч[едомир]. Година III. „Šta se postiže Carinskim Savezom Balkanskih (Goranskih) Država?“ („Шта се постиже Царинским Савезом Балканских (Горанских) Држава?“). *Narodna odbrana*, Број 25, 17. јун 1928: 403, 404; Година III. „Академија у славу Стамболијског“ („Академија у славу Стамболијског“). *Narodna odbrana*, Број 26, 24. јун 1928: 418; Ђ[урђевић] др Ч[едомир]. Година III. „Међусловенски језик. Sveslav“ („Међусловенски језик, Свеслав“). *Narodna odbrana*, Број 37, 9. септембар 1928: 599–601; Година III. „На добром путу“ („На добром путу“). *Narodna odbrana*, Број 43, 21. октобар 1928: 691, 692; Б[ожано]в Б. Година IV. „Значај варошких избора у Бугарској“ („Значај варошких избора у Бугарској“). *Narodna odbrana*, Број 8, 24. фебруар 1929: 142; Година IV. „Kongres zemljoradničke stranke u Bugarskoј“ („Конгрес земљорадничке странке у Бугарској“). *Narodna odbrana*, Број 9, 3. март 1929: 155; Година IV. „За balkansku solidarnost“ („За балканску солидарност“). *Narodna odbrana*, Број 14, 7. април 1929: 225, 226; В. Б. Година IV. „За балкански институт“). *Narodna odbrana*, Број 16, 21. април 1929: 262–264; В[ожино]в В. Година IV. „Politika balkanske solidarnosti i naši odnosi sa Bugarskom“). *Narodna odbrana*, Број 21, 27. мај 1929: 347–349; Година IV. „Srbi i Bugari“ („Срби и Бугари“). *Narodna odbrana*, Број 33, 18. август 1929: 545, 546; Illyricus. Година IV. „Pаневропа и Jugoslovenstvo“). *Narodna odbrana*, Број 33, 18. август 1929: 550, 551; Ђ[урђевић] др Ч[едомир]. Година IV. „Konstruktivno rešenje odnosa između Jugoslavije i Bugarske“). *Narodna odbrana*, Број 37, 15. септембар 1929: 616, 617; Година V. „Европско превирање“). *Narodna odbrana*, Број 3, 19. јануар 1930: 33, 34.

Habsburg Monarchy. They were depicted as the former oppressors of Slavs, who had rightfully lost part of their national territory and sought to regain dominant positions in Yugoslav territory through an irredentist policy conducted in cooperation with Italy.⁸ In 1929, the

⁸ Година II. „Međunarodna kooperacija“ („Међународна кооперација“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 2, 15. јануар 1927: 23, 24; Година II. „Југославија и Мађарска“ („Југославија и Мађарска“). (Народна одбрана), Број 14, 15. јул 1927: 228, 229; Никић др Федор. Година III. „Мађарска и ревизија Тријанонског мировног уговора“ („Мађарска и ревизија Тријанонског мировног уговора“). *Narodna odbrana*, Број 22, 27. мај 1928: 363, 364; Година III. „1908–1928“. *Narodna odbrana*, Број 23, 3. јун 1928: 369, 370; Година III. „Revizija Trijanonskog ugovora“ („Ревизија Тријанонског уговора“). *Narodna odbrana*, Број 24, 10. јун 1928: 386, 387; Воџанов В. Година V. „Италија и Mala antanta“. *Narodna odbrana*, Број 6, 9. фебруар 1930: 82–84; Година V. „Обруч се затвара“ („Обруч се затвара“). *Narodna odbrana*, Број 7, 15. фебруар 1930: 97, 98; Воџанов В. Година V. „Југословенско-бугарски односи и Musolinijeva politika. Italijanski imperijalisti protiv ‘Narodne odbrane’“. *Narodna odbrana*, Број 9, 2. март 1930: 130–132, Ђ[урђевић] др Ч[едомир]. Година V. „Balkanska unija i grčki predlozi I“ („Балканска унија и грчки предлози I“). *Narodna odbrana*, Број 9, 2. март 1930: 132, 133; Ђ[урђевић] др Ч[едомир]. Година V. „Balkanska unija i grčki predlozi II“ („Балканска унија и грчки предлози II“). *Narodna odbrana*, Број 10, 9. март 1930: 149, 150; Ђ[урђевић] др Ч[едомир]. Година V. „Balkanska unija i grčki predlozi III“ („Балканска унија и грчки предлози III“). *Narodna odbrana*, Број 11, 16. март 1930: 168, 169; Ђ[урђевић] др Ч[едомир]. Година V. „Balkanska unija i grčki predlozi IV“ („Балканска унија и грчки предлози IV“). *Narodna odbrana*, Број 12, 23. март 1930: 181; Горански. Година V. „Италија, Југославија и Бугарска“ („Италија, Југославија и Бугарска“). *Narodna odbrana*, Број 13, 30. март 1930: 191–201; Вуловић Данило. Година V. „Za slovensku uzajamnost“ („За словенску узајамност“). *Narodna odbrana*, Број 14, 6. април 1930: 210, 211; Ђурђевић др Чед[омир]. Година V. „Бугарска, Југославија и Narodna odbrana“ („Бугарска, Југославија и Народна одбрана“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 33, 16. август 1930: 517, 518; Година V. „Акција за међубалканско зближење“. *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 39, 27. септембар 1930: 609, 610; Номо balkanicus. Година V. „Problem Balkana“ („Проблем Балкана“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 42, 18 октобар 1930: 658, 659; Ђурђевић Др. Чед[омир]. Година V. „Putevi saradnje i zblizenja među Slovenima“ („Путеви сарадње и зближења међу Словенима“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 38, 18. септембар 1930: 591, 592; God. X. „Mi i Bugari“ („Ми и Бугари“). *Narodna odbrana*, Вр. 27, 7. јули 1935: 425, 426; Ђурђевић Др. Чед[омир]. God. X. „Problem mira na jugoistoku Evrope“ („Проблем мира на југоистоку

Hungarians were even considered to be the most prominent revanchist nation in Europe.⁹ The collective memory of the former conduct of the Hungarian elite in the Habsburg Monarchy, combined with the contemporary cooperation between the governments in Rome and Budapest, overshadowed objective analysis. Hungarian statesmen were compared to Benito Mussolini and to the Italian fascists in general. No wonder, then, that István Bethlen was seen as a “degenerate” who was merely tolerated by his countrymen and neighbors, while members of the Hungarian elite were depicted as insolent and imperious.¹⁰ From these assumptions it was inevitably concluded that Budapest’s foreign policy was a result of Hungarian arrogance, which was seen as an answer to Yugoslav indulgence.¹¹

There was one important feature of the image which was created in *Narodna odbrana* – a clear distinction was made between the ruling class and the rest of the population. Ordinary people were seen as victims of the established internal order and the social hierarchy, as well as of the aristocracy’s disrespect and greed. The authors were

---

Европе“). *Narodna odbrana*, Br. 29, 21. јула 1935: 462–464; Год. XII. „Ugovor o večnom prijateljstvu Jugoslavije i Bugarske“ („Уговор о вечном пријатељству Југославије и Бугарске“). *Narodna odbrana*, Br. 5, 31. јануар 1937: 67; Год. XII. „Posle zaključenja jugoslovensko-bugarskog pakta“ („После закључења југословенско-бугарског пакта“). *Narodna odbrana*, Br. 6, 7. фебруар 1937: 81, 82; Год. XII. „Saradnja Jugoslavije i Bugarske“ („Сарадња Југославије и Бугарске“). *Narodna odbrana*, Br. 7, 14. фебруар 1937: 97, 98; Год. XIII. „Bugarsko-jugoslovensko prijateljstvo“ („Бугарско-југословенско пријатељство“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 1 и 2, 9. јануар 1938: 5, 6.

⁹ Б[ожано]в Б. *Godina IV. „Ženevska većanja i politika svetskog mira“* („Женевска већања и политика светског мира“). *Narodna odbrana*, Број 38, 22. септембар 1929: 634.

¹⁰ Година II. „Izbori u Mađarskoj“ („Избори у Мађарској“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 3, 1. фебруар 1927: 45; Година II. „Jugoslavija i Mađarska“ („Југославија и Мађарска“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 14, 15. јул 1927: 228, 229; Никић др Федор. *Godina III. „Mađarska i revizija Trijanonskog mirovnog ugovora“* („Мађарска и ревизија Тријанонског мировног уговора“). *Narodna odbrana*, Број 22, 27. мај 1928: 363.

¹¹ *Godina V. „Druga haška konvencija. Likvidacija rata i osiguranje mira“* („Друга хашка конвенција. Ликвидација рата и осигурање мира“). *Narodna odbrana*, Број 4, 26. јануар 1930: 54.

convinced that the thin aristocratic layer in the social stratification had a dominant position and oppressed the rest of the nation. Accordingly, the Hungarian elite was depicted as a protector of misguided tradition and past glory, unadjusted to the reality and the spirit of contemporary times. In that regard, the authors ascribed numerous demerits to the elite, and went so far as to say that their conduct in foreign policy was shrouded in mysticism, particularly when analyzing requests for revision of the Treaty of Trianon and the restoration of the Habsburgs. Some of the attributes ascribed to them (for example, that they were forgers and fraudsters) were based on international scandals: counterfeiting of French francs, the concealment of railway vehicles from the successor states, or arms smuggling.¹² The creation of allegedly nervous and irritated feelings among the Hungarian public was ascribed to the results of the state policies conducted by the elite.¹³ The proposed restoration of the Habsburgs and irredentism were seen as representing an aristocratic tendency to intoxicate ordinary people, particularly the peasantry, with

¹² Година II. „Mađarska borba protiv mira“ („Мађарска борба против мира“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 14, 15. јул 1927: 229–232; П. М. Година II. „Kasno su se setili“ („Касно су се сетили“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 14, 15. јул 1927: 246; Година II. „Mađarska borba protiv mira II“ („Мађарска борба против мира II“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 15, 1. август 1927: 254, 256; Година III. „Тајно наоружање Мађарске и задаци Друштва народа“ („Тајно наоружање Мађарске и задаци Друштва народа“). *Narodna odbrana*, Број 6, 5. фебруар 1928: 97; Година III. „Vlada i mađarska stranka“ („Влада и мађарска странка“). *Narodna odbrana*, Број 7, 12. фебруар 1928: 124; Година III. „Mađžari osnivaju svoje pomorsko parobrodsko društvo uz pripomoć Italijana – sjedište bi mu bila Rijeka“). *Narodna odbrana*, Број 17, 17. април 1927: 284; Никић др Федор. Година III. „Mađarska i revizija Trijanonskog mirovnog ugovora“ („Мађарска и ревизија Тријанонског мировног уговора“). *Narodna odbrana*, Број 22, 27. мај 1928: 363, 364; Година III. „Revizij Trijanonskog mirovnog ugovora“ („Ревизија Тријанонског уговора“). *Narodna odbrana*, Број 24, 10. јун 1928: 387; Година IV. „Pokušaj drugog pretendenta na mađarski presto“ („Покушај другог претендента на мађарски престо“). *Narodna odbrana*, Број 9, 3. март 1929: 154; Година V. „Betlenov put u London“ („Бетленов пут у Лондон“). *Narodna odbrana*, Број 25, 22. јун 1930: 399.

¹³ Година III. „Revizija Trijanonskog ugovora“ („Ревизија Тријанонског уговора“). *Narodna odbrana*, Број 24, 10. јун 1928: 386.

false promises so that they would not scrutinize their miserable position in the existing social order.¹⁴ This image outlived Bethlen's downfall.¹⁵

Certain features were not often emphasized in *Narodna odbrana*. Based on the historical experience of the Habsburg Monarchy, the authors indicated that the Hungarian elite was continuing the "magyarization" of the Slavic minorities even after 1918. Therefore, Hungarian demands for the fulfillment of successor states' obligations toward minorities were considered hypocrisy, which was seen as one of the characteristics of their elite.¹⁶ One of the negative characteristics attributed both to statesmen and to the aristocracy was their alleged cooperation with the Jews in conducting state policy.¹⁷ As an overall conclusion, the authors of *Narodna odbrana* were convinced that sincere bilateral relations were unachievable as long as the aristocracy held a firm position in Hungarian society. A democratically elected govern-

¹⁴ Божанов Б. Година V. „Mađarska politika i svetski mir“ („Мађарска политика и светски мир“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 28, 12. јул 1930: 441; God. X. „Podunavski pakt“ („Подунавски пакт“). *Narodna odbrana*, Br. 33, 18. avgust 1935: 531.

¹⁵ God. X. „Podunavski pakt“ („Подунавски пакт“). *Narodna odbrana*, Br. 33, 18. avgust 1935: 531; God. X. „Austriski i mađarski 'Kuku Todore'“ („Аустриски и мађарски 'Куку Тодоре'“). *Narodna odbrana*, Br. 34, 25. avgust 1935: 541; God. X. „Konferencija Male antante“ („Конференција Мале антанте“). *Narodna odbrana*, Br. 34, 25. avgust 1935: 568; God. XII. „Srbi i Mađari“ („Срби и Мађари“). *Narodna odbrana*, Br. 5, 31. januar 1937: 70; God. XII. „Res Hungarica“ . *Narodna odbrana*, Br. 11, 14. marta 1937: 161.

¹⁶ Стипић Лазар. Godina III. „Sudbina Srba, Hrvata i Slovenaca u Mađarskoj“ („Субина Срба, Хрвата и Словенаца у Мађарској“). *Narodna odbrana*, Broj 45, 4. novembar 1928: 725, 726; Godina III. „Parade i pretnje na mađarskoj granici“ („Параде и претње на мађарској граници“). *Narodna odbrana*, Broj 47, 18. novembar 1928: 768; Godina IV. „Pitanje manjina pred Društvom naroda“ („Питање мањина пред Друштвом народа“). *Narodna odbrana*, Broj 10, 10. mart 1929: 172, 173; Godina IV. „Pitanje manjina pred Društvom naroda“ („Питање мањина пред Друштвом народа“). *Narodna odbrana*, Broj 11, 17. mart 1929: 188.

¹⁷ Година II. „Međunarodna kooperacija“ („Међународна кооперација“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 2, 15. јануар 1927: 23; Година II. „Mađarska borba protiv mira“ („Мађарска борба против мира“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 14, 15. јул 1927: 230.

ment in Budapest was considered a precondition for friendly relations. This conclusion was the result of the comparison made between the Hungarian elite and the rest of the population, and the two contrasting images of the social strata.¹⁸

The image created on the basis of the Hungarian minority had some attributes which were ascribed to the whole nation. Their business, financial, agricultural and cultural assets were imputed to the former mentality of the invading hordes. In the case of the minority, an analogous differentiation between the elite and ordinary people was made as was the case with Hungarian society. The members of the Hungarian party and successful businessmen were depicted as unreformed, insolent chauvinists who conducted their affairs in the same manner as they had in the former Habsburg Monarchy. The rest of the minority was perceived as potentially loyal subjects of the Yugoslav Crown who yearned for a peaceful life and for freedom from the old regime's oppression. Alongside the elite, the former clerks of the Habsburg Monarchy were seen as a disruptive factor in Vojvodina.¹⁹ Furthermore, political leaders

¹⁸ Никић др Федор. Godina III. „Mađarska i revizija Trijanonskog mirovnog ugovora“ („Мађарска и ревизија Тријанонског мировног уговора“). *Narodna odbrana*, Broj 22, 27. мај 1928: 364; Godina III. „Parade i pretње na мађарској граници“ („Параде и претње на мађарској граници“). *Narodna odbrana*, Broj 47, 18. novembar 1928: 768.

¹⁹ National Defense presented a view on the Hungarian minority which was usually in agreement with the general opinion among the Yugoslav public (Godina III. „Nacionalizacija Vojvodine“ („Национализација Војводине“). *Narodna odbrana*, Broj 3, 14 januar 1928: 61; Godina III. „Vlada i мађарска странка“ („Влада и мађарска странка“). *Narodna odbrana*, Broj 7, 12. februar 1928: 124; Godina III. „Bez komentara“ („Без коментара“). *Narodna odbrana*, Broj 11, 11. mart 1928: 181, 182; Godina III. „O savremenom nacionalizmu“ („О савременом национализму“). *Narodna odbrana*, Broj 14, 1. april 1928: 225, 226; Табаковић др Александар. Godina III. „Stanje naše nacionalne привреде u Vojvodini“ („Стање наше националне привреде у Војводини“). *Narodna odbrana*, Broj 15, 8. april 1928: 248; Милошевић Љубомир. Godina III. „O nacionalnoj politici“ („О националној политици“). *Narodna odbrana*, Broj 15, 8. april 1928: 250; Ђорђевић Драгослав П. Godina III. „Još jedna Južna Srbija“ („Још једна Јужна Србија“). *Narodna odbrana*, Broj 16, 16. april 1928: 264; Суботичанин. Godina III. „Naša pitoma Vojvodina i Narodna odbrana“ („Наша питома Војводина и Народна одбрана“). *Narodna odbrana*, Broj 23, 3. jun 1928: 373; Godina III.

were presented as fraudsters and liars, while reports that some of them were Jews were used to underline those attributes. In the colorful palette of alleged characteristics, the minority's elite was depicted as consisting of hypocrites and corrupters whose main goal was to undermine and to decompose the national spirit, pride and integrity of South Slavs in Vojvodina. *Narodna odbrana* publicly criticized the Yugoslav government for its associations with the Hungarian party during elections.²⁰ In specific cases, for instance, at the beginning of Lord Rothermere's press campaign in 1927, the differentiation between the elite and ordinary people was abandoned and the Hungarian minority in general was depicted as a peaceful community alien to revisionism and irredentism.²¹ Distinctions between prominent politicians and businessmen, on the one hand, and the rest of the minority on the other were fading during the second half of the 1930s, due to the ongoing activities aimed at the national awakening of the Hungarian minority, which were comparable to the strengthening of the nationalist aspirations of the German minority. In the ranks of National Defense those activities were, as could be expected, quite negatively perceived, and some authors went so far as to say that there were symptoms of mental disorder among the Hungarian population.²² However, in this period the organization was shifting its attention back to cultural work and was focusing on anti-communist propaganda (Dimić 1997 I: 470). Within this framework, the image of Hungarians thus slowly faded into the background.

The image of Hungarians formed by Serbs had emerged largely after 1918. Therefore, it was primarily based on the outcome of the First World War. Hungarians were depicted through their aspirations for revision of the international order and for the restoration of the Habsburgs, and

„Vojvodina protiv Rotermira“ („Војводина против Ротермира“). *Narodna odbrana*, Broj 25, 17. jun 1928: 413.

²⁰ M. M. A. Godina III. „Uvek vladini ljudi“ („Увек владини људи“). *Narodna odbrana*, Broj 21, 20. maj 1928: 342, 343.

²¹ Година II. „Engleski Don Kihot“ („Енглески Дон Кихот“). *Narodna odbrana* (Народна одбрана), Број 17, 1. септембар 1927: 303.

²² God. XII. „Srbi i Madari“ („Срби и Мађари“). *Narodna odbrana*, Br. 5, 31. januar 1937: 71; God. XII. „Res Hungarica“. *Narodna odbrana*, Br. 11, 14. marta 1937: 161, 162.

through the loyalty of their minority to the Kingdom of SCS/Yugoslavia. The image that emerged in the ranks of National Defense coincided in many aspects with the general image that existed among the Yugoslav public. One important difference was the constant emphasis that the Hungarian elite, particularly the aristocracy, industrialists and agrarian magnates, should not be identified with the rest of the population, especially the peasantry. Therefore, Hungarian foreign policy, and in particular requests for revision of the Treaty of Trianon and the restoration of the Habsburgs, were seen as futile attempts by the elite to regain lost influence and wealth, and as an endeavor to maintain their dominant position in post-war Hungary. The image of society in Hungary was transferred to the perception of the Hungarian minority in Yugoslavia. It was only in the second half of the 1930s that the clear distinction between the elite and the rest of the population faded, and Hungarians as one community were perceived as adventurous and disloyal people.

References

Newspaper

Narodna odbrana (*Народна одбрана*)

Books, chapters and articles

- DIMIĆ Lj. (1997). *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941*, Prvi deo, Država i društvo. Beograd: Stubovi culture.
- GLIGORIJEVIĆ B. (1963). Organizacija jugoslovenskih nacionalista (ORJUNA). In: JANKOVIĆ D. (ed.) *Istorija 20. veka*, zbornik radova, vol. V. Beograd: Institut za savremenu istoriju, pp. 315–396.
- HORNYÁK Á. (2010–2014). The Image of the Hungarians in the Foreign Policy thinking of the first Yugoslavia. *Revue de l'Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen*, vol. 40–44, pp. 283–300.
- HORNYÁK Á. (2013). *Hungarian-Yugoslav Relations, 1918–1927*. Wayne, New Jersey: Center for Hungarian Studies and Publications, New York: Columbia University Press.

- JANJETOVIĆ Z. (2005). *Deca careva pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- JANJETOVIĆ Z. (2007a). Nacionalne manjine u očima srpske elite 1918–1941. In: ISIĆ M. (ed.) *Srbi i Jugoslavija: Država, društvo, politika*, zbornik radova. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, pp. 118–143.
- JANJETOVIĆ Z. (2007b). Uticaj srpskog faktora na položaj nacionalnih manjina u Jugoslaviji u razdoblju između dva svetska rata. In: BJELAJAC M. (ed.) *Pisati istoriju Jugoslavije: viđenje srpskog faktora*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, pp. 101–109.
- KAZIMIROVIĆ V. (2013). *Crna ruka. Ličnosti i događaji u Srbiji od prevrata 1903. do Solunskog procesa 1917. godine*. Novi Sad: Prometej.
- KRIZMAN B. (1975). *Vanjska politika jugoslavenske države 1918–1941: diplomatsko-historijski pregled*. Zagreb: Školska knjiga.
- MACHIEDO-MLADINIĆ N. (2005). *Jadranska straža: 1922.–1941*. Zagreb: Dom i svijet.
- MASTILOVIĆ D. (2012). *Između srpstva i jugoslovenstva. Srpska elita iz Bosne i Hercegovine i stvaranje Jugoslavije*. Beograd – Gacko: „Agencija za izdavaštvo ‘Filip Višnjić’“ – Srpsko prosvjetno i kulturno društvo „Prosvjeta“.
- Šajti E. A. (2010). *Mađari u Vojvodini 1918–1947*. Novi Sad: Forum.
- VINAVER V. (1971). *Jugoslavija i Mađarska 1918–1933*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Žutić-Velebitski N. (2010). *Nikola Bartulović rimokatolik četnik: Od liberala – antiklerikalca i antikomuniste do ravnogorca – antifašiste*, knjiga I. Beograd: Srpska radikalna stranka.

Abstract

This paper analyzes the image of Hungarians created in the ranks of the National Defense organization, based on articles published in the *Narodna odbrana* review during the interwar period. The perception of Hungarians and their minority was formed after 1918, because before the First World War, Serbs had not publicly shown much interest in the neighboring peoples from the Habsburg Monarchy.

Keywords

Hungarians, minority, Trianon, Habsburgs, Yugoslavia

Bio

Srđan Mičić (1983) is a research associate at the Institute for Recent History of Serbia. His main fields of interest are the foreign policy, formal and informal diplomacy, diplomatic-consular service and propaganda of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Kingdom of Yugoslavia during the interwar period. He focuses on the bilateral and multilateral relations between Yugoslavia on the one hand, and the Balkan and Central European states and the European Powers on the other. He often addresses research problems regarding the Little Entente and the Balkan Entente. This research has recently come to include Yugoslav multilateral diplomacy in the framework of the League of Nations' activities.

Karolina Kaczmarek

Adam Mickiewicz University, Poznań,
Faculty of Modern Languages and Literatures,
Institute of Applied Linguistics,
Department of Hungarian and Finnish Studies

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wydział Neofilologii, Instytut Lingwistyki Stosowanej,
Zakład Filologii Węgierskiej i Fińskiej

Węgrzy w Siedmiogrodzie w latach 1918–1938. Walka o ziemię, język i tożsamość

Kiedy pod koniec 1918 r. dla wielu małych narodów Europy wojna się już zakończyła, dla Węgrów w Siedmiogrodzie nadal trwała. Wojska rumuńskie, niekiedy wbrew ustaleniom międzynarodowym, zajmowały obszary, które wcześniej przynależały do Węgier i często były zamieszkałe w niemal stu procentach przez ludność węgierską. Następnie Węgry Wschodnie zostały ostatecznie przyłączone do Królestwa Rumunii. Podział ziem, w którym nie wzięto pod uwagę czynnika demograficznego, w połączeniu z rumuńską polityką nacjonalistyczną pociągnęły za sobą ogrom ludzkich dramatów. W Rumunii wprowadzono ustawy i rozporządzenia, które dyskryminowały ludność węgierską, a język traktowany był jako narzędzie walki politycznej. W tych niesprzyjających okolicznościach warto zwrócić uwagę na ogromną determinację i wytrwałość węgierskiej diaspory, a szczególnie grupy seklerskiej, w walce o ziemię, kulturę i język, który po niekorzystnej dla Węgrów zmianie granic stał się podstawowym filarem utrzymania narodowej tożsamości.

W artykule przedstawione są wydarzenia obejmujące stosunkowo długi okres między dwoma wojnami, konieczne więc było skoncentrowanie się tylko na niektórych wydarzeniach i wprowadzanych wtedy

rozwiązaniach prawnych, szczególnie tych dotyczących stosowania języka ojczystego w życiu publicznym. Jak pokazały doświadczenia kolejnych lat, dość rozpaczliwa walka zbrojna o utrzymanie chociaż części ziem Węgier Wschodnich była uzasadniona, a przegrana wojskowa skutkowała później kolejnymi odsłonami walki, już na poziomie kultury i języka. Nie ulega wątpliwości, że w podtrzymywaniu tożsamości narodowej bardzo pomaga zachowanie i pielęgnowanie języka ojczystego, chociaż z pewnością istnieje też niezależna od tego czynnika, mniej lub bardziej lokalna identyfikacja kulturowa. Dlatego tożsamość rumuńskich Węgrów ogólnie, oraz grup węgierskich wyróżniających się pod względem kultury i odmian języka, takich jak Seklerzy czy Czangowie, narażona została na znaczące osłabienie. Tożsamość ta okazała się jednak być wystarczająco silna, żeby zachować się wśród kolejnych pokoleń. Dzisiaj młodzi Seklerzy przedstawiają się za granicą jako Węgrzy z Rumunii, natomiast wśród Węgrów siedmiogrodzkich identyfikują się bardziej szczegółowo, na podstawie miejsca pochodzenia. „Byliśmy w Hiszpanii, kiedy zapytano nas, czy jesteśmy Rumunami. Powiedziałem, że nie, wypraszam sobie... jestem Węgrem, dodałem, że Węgrem z Siedmiogrodu, żeby to zrozumieli... po dłuższej rozmowie zrozumieli, dlaczego jestem Węgrem siedmiogrodzkim, a nie Węgrem z Węgier, ale niezależnie od tego, jestem po prostu Węgrem” (Marosvásárhely/ Târgu Mureş). [...] „Jeżeli pytają w Kolozsvár¹, to mówię, że jestem Seklerką, jeżeli w Niemczech, to Węgierką” (Gyergyószentmiklós/ Gheorgheni)” (Székely 2014: 7). „Czuję, że słabiej znam język, ale jest gdzieś we mnie wielka duma, że jestem zarówno Seklerką, jak i Węgierką” (Gyergyószentmiklós/ Gheorgheni) (Székely 2014: 10).

Kształtowanie granic

Pod koniec I wojny światowej przedstawiciele rumuńskich i węgierskich partii politycznych rozpoczęły negocjacje na temat dalszych

---

¹ Pol. Kluż-Napoka, rum. Cluj-Napoca.

losów Wschodnich Węgier, w tym Siedmiogrodu. Początkowo wydawało się, że możliwe jest wypracowanie konsensusu. 31 października w Budapeszcie utworzono Rumuńską Radę Narodową, z którą prowadzono rozmowy. Kiedy pod koniec miesiąca do Budapesztu przyjechał rumuński polityk Iuliu Maniu, prowadzący rozmowy węgierski dyplomata Oszkár Jászi zapewnił go, że rząd węgierski nie będzie stawiał przeszkód w zwołaniu lokalnego rumuńskiego zgromadzenia narodowego w Alba Iulii (węg. Gyulafehérvár). Węgierskie koleje państwowe uruchomiły nawet specjalne połączenia dla delegatów (Köpeczi 1989: 568–569). Rząd rumuński natomiast już od 1916 r., tj. od momentu przystąpienia Rumunii do wojny po stronie aliantów, dążył do całkowitego przyłączenia Siedmiogrodu do państwa rumuńskiego. 24 listopada rumuński komitet narodowy rozesłał list z wezwaniem do rumuńskich rad lokalnych w Siedmiogrodzie, by proklamowali bezwarunkowe przyłączenie się do Królestwa Rumunii. Wzywano, by do momentu zebrania się rumuńskiego zgromadzenia lokalnego w Alba Iulii jak najwięcej gmin wydało takie oświadczenie, podpisane przez możliwie największą liczbę ludności. Rumuńska dyplomacja liczyła, że dzięki temu uda się uniknąć plebiscytów lokalnych na obszarach zamieszkałych w przeważającej lub dużej części przez Węgrów (Köpeczi 1986: 1715–1716). W tej atmosferze na zgromadzeniu przyjęto Deklarację o przyłączeniu Siedmiogrodu do Królestwa Rumunii. Obiecano w niej m.in. całkowitą równość narodowości zamieszkujących Siedmiogród i demokratyczne zasady ich funkcjonowania, reformę rolną, poszanowanie zasad Woodrowa Wilsona. Każda narodowość miała działać, rządzić się i ustalać prawa we własnym języku. Chociaż proklamacja nie miała faktycznej mocy prawnej, to jednak stanowiła pierwszy etap oderwania Siedmiogrodu od Węgier. 11 grudnia 1918 r. przyłączenie Siedmiogrodu do Rumunii proklamował król rumuński Ferdynand. 22 grudnia na zgromadzeniu narodowym w Kluż-Napoka Węgrzy zaprotestowali przeciwko przyłączeniu do Rumunii, głos ten jednak nie został w żaden sposób wzięty pod uwagę.

Tymczasem już od 7 listopada wojska rumuńskie, pomimo protestów węgierskich kierowanych do Ententy, rozpoczęły zajmowanie kolejnych obszarów Wschodnich Węgier, 25 listopada dochodząc do miasta Bor-

szék, a następnie do rzeki Marusza. Zasadniczo Rumuni nie napotkali na opór, gdyż miejscowa ludność liczyła na interwencję zbrojną armii z Węgier. Ponieważ jednak zaniedbani i często wygłodzeni żołnierze dokonywali licznych rabunków, dochodziło do starć z miejscową ludnością i oddziałami Straży Narodowej (Bárdi et al. 2016: 254).

W tym okresie na ziemiach Wschodnich Węgier panował chaos, nasilały się nastroje rewolucyjne wśród rumuńskich chłopów, dochodziło do napaści na majątki szlacheckie, zarówno rumuńskie, jak i węgierskie, miasta były plądrowane przez żołnierzy wracających z wojny oraz różnego typu bandy. Rząd węgierski, chcąc uporządkować sytuację, polecił utworzenie rumuńskich rad lokalnych, które wobec powojennego chaosu miały zadbać o bezpieczeństwo, poszanowanie własności prywatnej i porządek publiczny. Oszkár Jászi, świadomy faktu, że chaos jest potęgowany przez napięcia na tle narodowościowym, zwrócił się do administracji węgierskiej, by w kontaktach rumuńsko-węgierskich „postępowała z życzliwością i unikała zadrażnień”. Pomimo wielu prób ze strony zarówno węgierskich, jak i rumuńskich władz lokalnych ludności węgierskiej i rumuńskiej nie udało się dojść do porozumienia. Rumuńscy chłopcy byli rozczarowani, że administracja Wschodnich Węgier pozostawała w rękach węgierskich, dochodziło do niszczenia urzędów. Dochodziło też do krwawych zająć, których prowodyrami miała być szlachta węgierska. Ludność rumuńska opowiadała się za odłączeniem od Węgier. Po uzyskaniu przez Rumunów zgody od państw sprzymierzonych na zajęcie przez nich terenów do rzeki Maruszy, Rumuni z Siedmiogrodu wysunęli dalsze roszczenia, domagając się przyłączenia do Rumunii kolejnych komitatów Siedmiogrodu, a później całych Wschodnich Węgier (Kopys 2006: 122).

W grudniu 1919 r. armia rumuńska, przy akceptacji Ententy, wkroczyła do Siedmiogrodu, bez większych trudności zajmując obszary zamieszkałe przez Węgrów, w tym, 24 grudnia, miasto Kluż-Napoka. Armia z Węgier była w tym okresie zbyt słaba, by mogła powstrzymać Rumunów, a stacjonujące w Siedmiogrodzie regularne oddziały były mało użyteczne ze względu na niskie morale. Pewne nadzieje wiązano natomiast z 38 dywizją węgierską walczącą w Siedmiogrodzie, zorganizowaną m.in. przez młodych i pełnych zapału ochotników seklerskich,

których motywacją miała być obrona ich małej, a jeszcze dodatkowo okrojonej ojczyzny. Oprócz miejscowych ochotników Węgierska Rada Seklerów urzędująca w Budapeszcie kierowała do organizujących się batalionów Seklerów powracających z wojennych frontów Europy. Mobilizacja przyniosła dość dobre efekty. Do połowy grudnia dywizja liczyła 2–3 tys. żołnierzy (Bárdi et al. 2016: 255).

Z końcem listopada organizacją dywizji zajęli się płk Pál Nagy i płk Károly Kratochvil. 17 stycznia 1919 r., na prośbę żołnierzy jednostka ta, decyzją ministra obrony narodowej Sándora Festeticsa otrzymała nazwę „Dywizja Seklerów” (*Székely Hadosztály*)². W skład oddziałów wchodziło wojsko węgierskie i ochotnicy seklerscy. Dywizja ta została rozwiązana z końcem lutego 1919 r., jednak żołnierze seklerscy nadal kontynuowali walkę, niektórzy w zwartej formacji, jako „Oddział Seklerów”, inni rozproszeni w mniejszych grupach. Oddziały seklerskie miały nieco inny charakter niż pozostałe jednostki armii węgierskiej. Przede wszystkim, działały one odrębnie, a ich cele nie do końca były zbieżne z celami rządu węgierskiego. Z całą pewnością struktury te były inne niż w armii zorganizowanej przez komunistyczny rząd Béli Kuna według nowych, silnie demoralizujących wzorców sowieckich. Zmiany wprowadzone przez rząd Kuna przyczyniły się do ostatecznego rozpadu oddziałów węgierskich, które i tak nie wykonywały już licznych, napływających po sobie chaotycznych rozkazów. Próba odbudowania węgierskiej armii nawet w takim niewielkim zakresie, na jaki pozwoliły państwa sprzymierzone nie powiodła się. Dywizja Seklerów była więc w zasadzie jedyną formacją, którą udało się skutecznie zorganizować. Zostały w niej zachowane dawne struktury i normy obowiązujące w armii austro-węgierskiej. Inna była też motywacja Seklerów, którzy walczyli bezpośrednio o obronę rodzinnej ziemi, swoich rodzin i majątków (Nagy 2009: 71–86). Ducha tej walki oddaje emocjonalna treść ulotki – odezwy mobilizacyjnej:

---

² Nazwę *Székely Hadosztály* stosuje się niekiedy dla wszystkich oddziałów walczących w jakikolwiek sposób z Rumunami w tym okresie.

Seklerscy żołnierze!

Ludy Węgier zakończyły wojnę. Wojnę zakończyła rewolucja. Wy wróciliście do domu, ale tutaj w domu nie czeka na was pokój! Pokój został przerwany przez nowego wroga: bezprawie i przemoc Rumunów, Czechów i innych małych ludów. Rumuni zadeklarowali, że odłączają się od Węgier. Chcą oderwać od nas dwadzieścia sześć komitatów, a w tych dwudziestu sześciu komitatach jest cały Siedmiogród i Seklerszczyzna, a więc również Wasz dom! Nie pozwólcie temu domowi nędznie zginąć! Bądźcie zjednoczeni wspólnotą krwi, i tak jest nas niewielu. Bądźcie zjednoczeni tak, jak byliśmy zjednoczeni niezłomnym bohaterstwem w czteroletnim okresie zwycięstw i klęsk. Pozostaniemy sobie wierni, ramię w ramię, aż sprawiedliwy pokój nie nastąpi również dla nas. Sami dobrze wiecie, że jeżeli wspólnota się rozpadnie, rozpadnie się porządek, to każdy będzie nad nami panował, bo we wspólnocie jest siła! Były drugi pułk huzarów przekształca się w nowy pułk, w Pułk Ludu Seklerów! To jest pułk narodu Seklerów! Żołnierze seklerscy! Wasz pułk należy od dzisiaj do Ziemi Seklerów! Jesteście żołnierzami waszych braci, rodziców, żon, dzieci, żołnierzami ludu Seklerów! Najświętszą przysięgą jest krew, która płynie w ich i waszych żyłach! Jesteście życiem, miłością i nadzieją osieroconego ludu seklerskiego! Wy żyjecie dla Nich oni dla Was! Pozostańcie razem! Jeden przy drugim! Zjednoczcie się! Zaciągajcie się! niesprawiedliwość nie rozpanoszy się przez przemoc, jeżeli Wy pozostaniecie jednością!

**Żołnierze seklerscy!
Wasi bracia, siostry i dowódcy czekają na Was,
na Pułk Ludu Seklerów!
Nie opuszczajcie się nawzajem!
Niech was Bóg błogosławi!**

Narodowa Rada Seklerów³

---

³ Tłumaczenie tekstu odezwy: Karolina Kaczmarek. Ulotka udostępniona na stronie społeczności: *Székely Hadosztály* (Dywizja Seklerów) <https://www.facebook.com/177980962237904/photos/a.177982552237745/306546376048028/?type=3&theater> [dostęp: 21.10.2021].

W okresie od grudnia 1918 do marca 1919 r. armia seklerska z sukcesami prowadziła walkę wyzwolenczą. Co prawda Rumuni już na początku lutego 1919 r. dotarli do zachodnich granic Siedmiogrodu, jednak armia seklerska zatrzymała ich tam na dłużej. Przez dwa i pół miesiąca Seklerzy skutecznie bronili się na linii Szinérváralja–Szilágy-somlyó–Csucsá–Vaskoh, a 22 lutego na kilka dni udało im się odbić miasto Zilah (rum. Zalău).

Rząd węgierski chciał utrzymać dobre stosunki z Ententą, dlatego nie wspierał walki Seklerów. Poza tym 20 marca 1919 r. prezydent Mihály Károlyi otrzymał notę, w której alianci poinformowali Węgrów o nowej, niekorzystnej dla nich linii demarkacyjnej, zmuszając ich do wycofania się 100 km na zachód od linii Szatmár–Arad. Była to dla Węgrów ogromna porażka, wobec czego 21 marca premier Dénes Berinkey wraz z całym rządem podał się do dymisji, przekazując władzę partii socjalistycznej. Socjaliści wraz z komunistami przekształcili natomiast ustrój państwa węgierskiego w komunistyczny, tworząc Węgierską Republikę Rad. Utworzona w miejsce rządu Rada Rewolucyjna w żaden sposób nie wspierała armii Seklerów, którzy mimo tego przez kolejny miesiąc skutecznie powstrzymywali napór wojska rumuńskiego. 25 kwietnia dowództwo węgierskie nakazało walczącym Seklerom dołączenie do oddziałów węgierskich nad Cisą. Płk. Kratochvil nie chciał natomiast służyć w armii komunistycznej, dlatego 27 kwietnia złożył broń, co w praktyce oznaczało zakończenie powstania Seklerów (Bárdi et al. 2016: 256).

Podpisany 4 czerwca 1920 traktat w Trianon (ratyfikowany przez Rumunię 26 VII 1921) przypieczętował wcześniejsze pakti i przyłączenie ziem Wschodnich Węgier do Rumunii.

Polityka dyskryminacji ze względu na narodowość i język

Politykę rumuńską wobec diaspory węgierskiej w okresie międzywojennym można podzielić na kilka etapów:

- 1918–1922 – przejmowanie przez Rumunów instytucji węgierskich, wymiana urzędników węgierskich na rumuńskich, osłabienie pozycji

węgierskiej arystokracji poprzez niekorzystne dla nich rozwiązania reformy rolnej, przeniesienie edukacji w języku węgierskim do szkół wyznaniowych i uniemożliwienie Węgom organizowania samorządów o charakterze narodowościowym;

- 1922–1926 – polityka dyskryminacji i rumunizacji, nacjonalizacja węgierskich przedsiębiorstw i instytucji finansowych, wprowadzanie ograniczeń w stosowaniu języka węgierskiego w szkołach i samorządach lokalnych, tworzenie w pasie przygranicznym nowych wsi dla ludności niewęgierskiej;
- 1927–1931 – okres względnej stabilizacji, złagodzenie restrykcji;
- 1931–1934 – kryzys gospodarczy, pogorszenie sytuacji materialnej węgierskiej diaspory;
- 1934–1940 – dalsze ograniczanie praw diaspory węgierskiej w reakcji na rewizjonistyczną politykę Węgier. Dyskryminacja Węgrów w obszarze praw pracowniczych, prawa do stosowania własnego języka i w różnych obszarach działalności gospodarczej pomimo uchwalenia tzw. Statutu Mniejszości (Bárdi 2008: 90–91).

Mimo że w 1919 r., pod naciskiem międzynarodowym, Rumunia podpisała zobowiązanie o przestrzeganiu praw mniejszości narodowych, to prawa te nie były realizowane. Po zajęciu ziem Siedmiogrodu Rumuni rozpoczęli przekształcanie systemu administracji, a urzędnicy byli zmuszani do składania przyrzeczenia wierności władzom państwa rumuńskiego:

Ja, ... przyrzekam na wszechmocnego Boga, że będę wierny królowi Ferdynandowi I i Państwu Rumuńskiemu, wiernie dotrzymam ustaw i rozporządzeń krajowych oraz dekretów Rządu, swoje obowiązki będę wypełniał uczciwie, sumiennie i bezstronnie oraz dotrzymam tajemnicy zawodowej. Tak mi dopomóż Bóg! (Veress 2020: 155).

Wielu urzędników odmówiło składania przyrzeczenia nowym władzom rumuńskim, co często skutkowało aresztowaniem lub zwolnieniem z pracy (Bárdi 2013: 74–89). W 1936 r. wprowadzono ustawę o administracji państwowej, w której zapisano, że rada miasta lub

komitatu może zostać rozwiązana, jeżeli językiem obrad będzie język inny niż rumuński (Fábián 2018: 178).

Język rumuński stał się językiem urzędowym. W 1923 r. wprowadzono obowiązkowy egzamin z języka rumuńskiego dla wszystkich urzędników. Ponieważ wielu z nich nie znało tego języka wystarczająco, nastąpiła fala masowych zwolnień z pracy. Obejmowały one urzędników wszystkich szczebli, w tym tych najniższych, jak listonosze czy kolejarze. Po 1921 r. wszystkie dokumenty urzędowe trzeba było składać po rumuńsku, w miejscach publicznych pojawiły się napisy „Wolno rozmawiać wyłącznie po rumuńsku”. Rozpoczęto kampanię na rzecz romanizacji, przekonując, że Seklerzy to po prostu zmadziaryzowani Rumuni i chodzi tylko o ich powrót do korzeni. Usilnie dążono do tego, by język rumuński był przeważający. W miejscowościach, gdzie Węgrzy stanowili większość, nie można było pisać nazw miast i ulic po węgiersku – w pewnych okresach nawet w publikacjach w języku węgierskim. Tablice dwujęzyczne w nazwach firm prowadzonych przez Węgrów były opodatkowane, a potem zupełnie je usunięto. Sprawy w sądach prowadzono wyłącznie po rumuńsku, a jeżeli ktoś nie znał tego języka, to zatrudniano węgiersko-rumuńskiego tłumacza (Köpeci 1989: 589).

Szkolnictwo w języku węgierskim po 1919 r. praktycznie ograniczyło się do szkół wyznaniowych, które nie były w żaden sposób dotowane przez państwo rumuńskie. Zlikwidowano ponad tysiąc szkół węgierskojęzycznych, a z czasem sytuacja jeszcze bardziej się pogarszała. W niektórych komitatach, gdzie Węgrzy byli większością, np. Csík albo Szatmár, nie było ani jednej szkoły z oddziałami węgierskimi, więc dzieci musiały chodzić do szkół rumuńskich. Pozostało tylko kilkanaście węgierskojęzycznych przedszkoli wyznaniowych a językiem przedszkoli państwowych wszędzie był rumuński (Köpeci 1989: 590). W 1924 r. na obszarze Węgier Wschodnich w szkołach utworzono „strefy kulturowe” z rumuńskimi nauczycielami w celu wprowadzenia wśród ludności dwujęzyczności (czy też tzw. ponownej rumunizacji)⁴. W szkołach wyznaniowych wprowadzono w 1923 r. obowiązkową

---

⁴ <http://lexikon.katolikus.hu/M/magyars%C3%A1g%20Erd%C3%A9lyben.html> [dostęp: 20.03.2021].

naukę języka i literatury rumuńskiej, a geografia i historia miały być prowadzone w języku rumuńskim. Liczba godzin języka węgierskiego nie mogła być natomiast większa niż języka rumuńskiego. W 1924 r. weszła w życie ustawa, zgodnie z którą w szkołach państwowych językiem nauczania miał być rumuński. Ustawa o szkolnictwie podstawowym mówiła, że „obywatele pochodzenia rumuńskiego, którzy zapomnieli ojczystego języka” mogą posyłać dzieci tylko do szkół rumuńskojęzycznych, przy czym obywatelstwo ustalano na podstawie brzmienia nazwiska. W 1925 r. wprowadzono obowiązkowy egzamin z języka rumuńskiego dla wszystkich nauczycieli. Spowodowało to nie tylko zwolnienia z pracy, ale i zamykanie wielu szkół, w których wcześniej uczyli węgierscy nauczyciele (Fábian 2018: 174). W latach 30. edukacja w języku węgierskim jeszcze bardziej podupadła, gdyż wielu węgierskich uczniów z powodu kryzysu gospodarczego nie było w stanie opłacać czesnego w szkołach (Köpeci 1989: 590).

W 1933 r. Alexandru Vaida-Voievod przedstawił w parlamencie zasadę „*numerus valachicus*”. Zgodnie z jej założeniami większość zatrudnionych urzędników powinna być Rumunami, a językiem prowadzenia spraw miał być język rumuński. Początkowo projekt odrzucono, jednak w kolejnych latach zaczęto go w praktyce stosować. Przykładem jest tu ustawa z 1934 r. „o narodowej ochronie miejsc pracy”, w myśl której załogi przedsiębiorstw i firm miały się składać w 80% z Rumunów. Spośród osób zatrudnionych w sądownictwie narodowości rumuńskiej miało być 50%, a ponadto wśród kolejnych 20% zalecało się zatrudnienie takich obcokrajowców, którzy mieli rumuńskie żony i dzieci. W 1937 r. znany rumuński adwokat Istrate Micescu zaproponował zasadę „*numerus nullus*”. Pierwotnie miała ona dotyczyć przede wszystkim wykluczenia z palestry adwokatów narodowości żydowskiej⁵. Jednak Krajowy Związek Adwokatów rozszerzył ten

---

⁵ Problem dyskryminacji ludności żydowskiej w Rumunii istniał już wcześniej. Zgodnie z międzynarodowymi ustaleniami kongresu berlińskiego z 1867 r. Rumunia i Jugosławia miały stać się niezależnymi państwami. Jednakże jednym z warunków było uznanie równości praw wszystkich religii wyznawanych przez mieszkańców tych obszarów. W szczególności problemem była sytuacja ludności żydowskiej – w konstytucji rumuńskiej istniał zapis, że tylko ludność chrześcijań-

pomysł i jeszcze w tym samym roku zdecydował, że izby adwokackie mają składać się wyłącznie z rdzennych Rumunów. Tym samym zasada ta objęła również Węgrów. Natomiast wcześniej nie była realizowana nawet zasada „*numerus proportionalis*”. W 1936 r. w Siedmiogrodzie było 83 sędziów apelacyjnych narodowości rumuńskiej i 3 węgierskiej, 241 rumuńskich sędziów okręgowych i 13 węgierskich, 294 rumuńskich sędziów rejonowych i 40 węgierskich, 1745 urzędników sądów narodowości rumuńskiej i 233 węgierskiej, spośród 165 notariuszy tylko 4 było Węgrami (Fábián 2018: 178–179).

Po przyjęciu nowej konstytucji rumuńskiej w 1938 r. przyjęto również Statut Mniejszości Narodowych. Stwierdzano w nim m.in., że języka narodowości można używać w sądzie, jeżeli strona nie ma adwokata, w innych przypadkach trzeba postarać się o tłumacza. Ustalono też, że mogą istnieć szkoły narodowościowe, szkoły prywatne i kościelne, a rodzice mogą zdecydować o narodowości dziecka i wybrać dla niego szkołę. Zaprzestano rumunizacji nazwisk i zezwolono na zdawanie matury w języku mniejszości narodowej. Urzędnicy lokalni mieli obowiązek znać język mniejszości, można było więc używać języka węgierskiego w radach gmin. Zabroniono też ingerowania władz w przebieg nabożeństw. Przywrócono ponadto prawo do stosowania węgierskich nazw miejscowości. Obywatele, którzy nie znali języka rumuńskiego, mogli składać dokumenty w urzędach stanu cywilnego w języku narodowości, o ile załączyli uwierzytelnione tłumaczenie na język rumuński. Zezwolono na stosowanie flag i herbów stowarzyszeń obywatelskich. Ponieważ jednak statut nie był ustawą, to nie traktowano go jako obowiązującego źródła prawa (Fábián 2018: 180).

---

ska może uzyskać obywatelstwo. Z tego powodu niezależność Rumunii została faktycznie uznana dopiero w 1880 r., po tym, jak kraj ten zobowiązał się do likwidacji praw dyskryminujących ludność żydowską. Rumunia nie wywiązała się z tych zobowiązań. Pod koniec I wojny światowej spośród 270-tysięcznej grupy żydowskiej tylko 2 tysiące miało obywatelstwo, z czego 888 osób otrzymało ją w nagrodę za udział w wojnie w latach 1877–1878 (Fábián 2018: 167–168, za Tontsch 2004: 7).

Zakończenie

Po zjednoczeniu Siedmiogrodu z Rumunią liczba ludności węgierskiej na tym obszarze systematycznie spadała. Wpływ miało na to wiele czynników, np.:

- pod koniec 1918 r. żołnierze rumuńscy dokonywali wielu mordów i grabieży;
- po reformie rolnej majątki osób, które przeniosły się na Węgry, przeszły na własność państwa;
- zwalniano Węgrów z pracy z powodu niezłożenia przysięgi na wierność królowi i rządowi rumuńskiemu czy też z powodu nieznajomości języka rumuńskiego;
- uniemożliwiano Węgom podjęcie pracy poprzez pozbawianie ich obywatelstwa.

Szacuje się, że z powodu tych i wielu innych uwarunkowań w latach 1918–1925 z Rumunii uciekło na Węgry 197 035 osób. Część z nich zostało ulokowanych na zubożałych obszarach kraju. Niektórych przewożono pociągami towarowymi do Budapesztu, gdzie czasami przez lata mieszkali na bocznicach w wagonach kolejowych. Ponadto państwo rumuńskie ze swojej strony wspierało emigrację, przez co ok. 50 000 Węgrów wyjechało do Zachodniej Europy, USA i Ameryki Południowej⁶.

Socjalistyczna rzeczywistość powojennej Rumunii nie sprzyjała pielęgnowaniu języka i kultury mniejszości narodowych, chociaż Węgrzy włożyli wiele wysiłku w utrzymanie własnej tożsamości. Działania skierowane były zarówno na podtrzymanie kultury węgierskiej w ogóle, jak i na utrzymanie i rozwój lokalnych grup charakteryzujących się odmiennymi zwyczajami czy też specyficznymi formami języka (np. Seklerzy). Rozwinięto kulturę stosowania dawnego pisma karbowanego, spopularyzowano ludowe bajki i opowieści, powstały utwory literackie, dzięki którym ukształtował się m. in. archetyp Seklera.

Sytuacja diaspory węgierskiej poprawiła się po wejściu Węgiei i Rumunii do Unii Europejskiej, a także po uzyskaniu możliwości posiadania podwójnego, rumuńskiego i węgierskiego obywatelstwa.

---

⁶ <http://lexikon.katolikus.hu/M/magyars%C3%A1g%20Erd%C3%A9lyben.html> [dostęp: 20.03.2021].

Było to możliwe już od 1993 r. a po roku 2010 stało się to jeszcze łatwiejsze. W myśl ustawy z 2011 r. wnioskujący o obywatelstwo musiał udowodnić, że zna język węgierski, i złożyć przyrzeczenie przed upoważnionym urzędnikiem – burmistrzem na Węgrzech lub urzędnikiem miejscowej jednostki dyplomatycznej. Utrzymanie tożsamości poprzez pielęgnowanie ojczystego języka miało więc już znaczenie nie tylko kulturowe, ale stało się też kryterium administracyjnym, decydującym o tym, że ktoś jest obywatelem państwa węgierskiego.

Bibliografia

- BÁRDI N. (2008). A romániai magyar kisebbség a két világháború között. In: BÁRDI N., FEDINEC Cs., SZARKA L. (eds.) *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, pp. 90–97.
- BÁRDI N. (2013). Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről. *Spectrum Hungarologicum*, vol. 6. (2013).
- BÁRDI N., PÁL J. (eds.) (2016). *Székelyföld története 1867–1990, III. kötet*. Székelyudvarhely: MTA Bölcsészettudományi Kutatóintézet; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Haáz Rezső Múzeum.
- FÁBIÁN Gy. (2018). A nemzeti kisebbségi jogok biztosításának alakulása Romániában 1918–2018, avagy „A gyulafehérvári ígéret megtagadásától a Minority SafePack ellenzéséig – 100 év romániai kisebbségjogi történet”. *Acta Univ. Sapientiae, Legal Studies*, vol. 7, no. 2 (2018), pp. 165–261.
- KOPYŚ T. (2006). *Oszkár Jászi. Z dziejów idei federalizmu w Europie Środkowej w latach 1900–1920*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- KÖPECZI B. (ed.) (1989). *Erdély rövid története*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- NAGY Sz. (2009). Kérdések a Székely Hadosztály történetéből. *Székelyföld*, vol. 13., no. 10 (2009), pp. 71–86.
- SZÉKELY L. (2014). Az erdélyi fiatalok mindennapi nemzettudata. In: SZÉKELY L. (ed.) *Magyar identitás határon innen és túl*. Budapest: Ifjúsági Szemle Alapítvány, pp. 5–14.
- VERESS E. (2020). Erdély 1919-ben: a magyar igazságszolgáltatástól a román igazságszolgáltatásig. *Erdélyi Jogélet*, vol. III, no. 02 (2020), pp. 150–161. <http://lexikon.katolikus.hu/M/magyars%C3%A1lg%20Erd%C3%A9lyben.html> [accessed 20 March 2021]

Abstract

Hungarians in Transylvania in 1918–1938. Fight for Land, Language and Identity

The paper presents events that took place in Transylvania in the years 1918–1938, i.e. the process of shaping the borders, including the little-known episode of the Seklersian Uprising, and the fate of the Hungarian diaspora, which fell within the Romanian state after the Treaty of Trianon. Members of the Hungarian minority continued to experience problems related to maintaining their own culture, including the right to speak their own language. The paper describes the methods of pressure and legal solutions that were to lead to the domination of the Romanian language in the areas inhabited predominantly by the Hungarian population. These were, among others, restrictions in offices and workplaces, the principle of “*numerus valachicus*”, gradual limitation of education in Hungarian or causing the impoverishment of the Hungarian community, which resulted in mass emigration.

Keywords

language rights, Transylvania, Seklers, national minorities, Trianon

Bio

Dr. hab. Karolina Kaczmarek is a researcher and lecturer in Hungarian Studies at the Institute of Applied Linguistics, Faculty of Modern Languages and Literatures, Adam Mickiewicz University in Poznań. Her current research interests include linguistics, textology, Polish-Hungarian translation and Polish-Hungarian cultural, historical and social relations.

CULTURE

KULTURA

Zoltán Németh

University of Warsaw, Faculty of Modern Languages,
Department of Hungarian Studies

Uniwersytet Warszawski, Wydział Neofilologii,
Katedra Hungarystyki

The Status of Hungarian Literatures across the Border

Although it would be easy to claim that in Hungarian history, there has never been a territorial fragmentation like the one after the Trianon Peace Treaty (1920), it would not be entirely true, as after the lost battle of Mohács (1526) or, more accurately, after the occupation of Buda by Sultan Suleiman (1541), historical Hungary fell into three territorial units. In Hungarian literary history writing, however, there has been no practice of discussing Hungarian literature in the Habsburg Empire, Hungarian literature in the Ottoman Empire and Hungarian literature in Transylvania as separate chapters for 150 years. Moreover, no theories have emerged that would deal with, for example, the specifics and peculiarities of Hungarian literature in the Ottoman Empire.

This was not the case after the Treaty of Trianon, as a result of which the previously unified historical Hungary fell apart and a large number of Hungarian minorities, more than 3 million souls, about one third of the total Hungarian population remained in the territories of the so-called successor states: Romania, Czechoslovakia and Yugoslavia. In these countries, the reorganization of literary life took place under different political conditions than in Hungary. Hungarian literature became multi-centred, polycentric, not as a result of some kind of natural process, but of a strong political decision that met with total rejection by the Hungarian population. Thus, Péter Szirák's claim is true that the "peculiarity of Hungarian cultural polycentrism, which emerged after

1918 and was largely based on political and administrative constraints is that, unlike other multi-centred language cultures, it was essentially created through the territorial division of a once unified national identity.” (Szirák 1999: 403)

The minority Hungarians who found themselves in the successor states thus became part of a forced community. The situation of Hungarian literature in Slovakia is particularly interesting in this respect. According to Éva Gál, “in the first Czechoslovak Republic, in just twenty years, three generations of Hungarians in Slovakia came forth with three different minority ideologies.” (Gál 2020: 23) The first generation, those who had gone through World War I and the elderly were known for passive resistance and the mourning of the past. The second generation was the “new-faced Hungarians” (from the title of Dezső Győry’s volume of poetry), who “grew up in the new state and spoke the majority language well, for whom minority existence was a given and who did not have to experience the trauma of becoming part of a minority.” (Gál 2020: 23) According to their sense of Messianism, minority existence implied an ethical superiority and an additional opportunity to influence the literary processes in the motherland, to build bridges between cultures, to represent Europeanness and to redeem European culture. As Dezső Győry wrote, “Our country then, and often later, too – I cannot say it often enough! – was not Horthy’s Hungary, but Hungarian literature.” (Győry 1967: 806) The third era was imbued with essayist Zoltán Fábry’s “reality literature” programme. According to this, “literature must depict reality, even at the expense of aesthetics,” (Gál 2020: 23) and the task of minority literature is to articulate the history of becoming a minority and the “Slovensko identity”.

According to Zoltán Csehy’s excellent summary: “forcing a part of Hungarians into a new historical role immediately meant cultural separation for them (although it is not a necessity by any means!). The matrix of Czechoslovak Hungarian literature gaped as a space to be filled, and while the focus was on creating a tradition or selecting from an existing tradition, proponents of the programme forgot that they were not actually creating but destroying, as all those who were forced to accept the institutionalized idea were deprived of the sense

of the cultural balance of Hungarian literature as a whole.” (Csehy 2008: 103) Although Csehy’s statement refers to Hungarian literature in Slovakia, it also applies perfectly to the Transylvanian literary developments, especially to the best-known minority concept, the ideology of Transylvaniam.

However, the minority status is not only relevant in relation to the successor states, that is, the Hungarian literature beyond the borders of Hungary, i.e. to Romanian, Slovak, Serbian literatures, etc. Referring to Roland Orcsik (2019: 59), Ferenc Vincze draws attention to the concept of minority literature [*littérature mineure*] of co-authors Deleuze–Guattari. The so-called “cross-border” literatures, be they “in Transylvania, Vojvodina, Southern Slovakia or Transcarpathia, are all minorities compared to Hungarian literature.” (Vincze 2019: 53) Vincze claims “it is important that the status describes a Hungarian-Hungarian relationship, in which Hungarian-language works outside the new Hungarian state borders were overnight placed in a minority position in relation to the part of Hungarian literature within the border.” (Vincze 2019: 53) My paper deals with this very question, i.e. what is the position of Hungarian literature and authors across the border in the context of Hungarian literature; more precisely, how Romanian-Transylvanian-Hungarian, Southern-Slovakian-Hungarian, Southern-Yugoslavian-Vojvodina-Hungarian literatures and authors are represented in works of Hungarian literary history discussing the literary events following 1920.

One of the most significant works of Hungarian literary history written between the two world wars, still frequently used today, is Antal Szerb’s *Magyar irodalomtörténet* [*Hungarian Literary History*] (1934). However, one who wonders what position the cross-border literature occupies in Antal Szerb’s literary history should consult either a pre-1945 or a post-1990 edition. For reasons of literary policy, the last chapter of the book, *Az utódállamok magyar irodalma* [*Hungarian Literature of the Successor States*] could not be published during the communist era. The literary historian starts this chapter with the statement that “The new image of the nation created by the Trianon borders also transformed the structure of Hungarian literature. As a consequence of the new situation, the previously mono-centred Hungarian literature is being replaced

by several developing Hungarian literatures” (Szerb 1935: 516). It is typical, though, that Antal Szerb does not mention or analyse a single book by any cross-border author in the five-page subchapter. Aladár Schöpflin’s *A magyar irodalom története a XX. században* [*History of Hungarian Literature in the 20th Century*] (1937), one of the first literary historical formulations of the Nyugat-canon, also deals with the issue of being ‘cross-border’ and even mentions a relatively large number of authors. Jenő Pintér’s monumental *Magyar irodalomtörténete* [*History of Hungarian literature*] was published in 1941. He writes in detail about the Hungarian literary societies and journals of the successor states, but does not group them in a separate chapter.

The most significant literary historical achievement of the period after 1945 was the six-volume, monumental, multi-author *A magyar irodalom története* [*History of Hungarian Literature*] (Sötér (ed.) 1964–1966), popularly named *Spenót* [*Spinach*] after its unique green colour, published by the Academic Publishing House between 1964 and 1966, recording the history of Hungarian literature up to 1945. Its successor is *Sóska* [*Sorel*], *A magyar irodalom története 1945–1975* [*The History of Hungarian Literature 1945–1975*], also a six-volume work on Hungarian literature after 1945, published in four volumes. While *Spinach* does not have a chapter on “cross-border literature,” *Sorel* devotes a whole separate volume to cross-border Hungarian literature (Béládi 1982).

After the change of regime, the undoubtedly most influential, language-creating literary history of the 1990s was Ernő Kulcsár Szabó’s *A magyar irodalom története 1945–1991* [*History of Hungarian Literature 1945–1991*], which indeed transformed the language of Hungarian literary studies, and is a point of reference to this day. The book does not deal with the polycentrism of Hungarian literature after 1945, nor with the specifics of cross-border literature, but the poetic and stylistic diversity of Hungarian literature is also represented by cross-border authors, thus becoming an integral part of the history of Hungarian literature (Kulcsár Szabó 1994).

After 2000, several significant attempts were made to maintain the narrative of literary history. One of the most exciting works is Tibor

Gintli and Gábor Schein's two-volume *Az irodalom rövid története* [*The Short History of Literature*], which discusses world and Hungarian literature using the principle of temporal parallelism. This work, like Kulcsár Szabó's, does not elaborate on the multi-centred nature of Hungarian literature but refers to the place of origin of the cross-border authors. At this point, the otherwise excellent literary history appears to assume some prior knowledge of Hungarian cross-border literature, as the text neither describes nor interprets its conditions either after 1920 or 1945. An important statement related to this issue is made in the interpretation of Ottó Tolnai's oeuvre. The authors observe that "in the 1980s, it became more and more obvious in retrospect that modern Hungarian literature comprises the sum total of the interconnected achievements of different cultural regions and communities of equal rank and thus it is by no means as uniform as the previous cultural political power wanted to see and show it to be." (Gintli et al. 2008: 696) Besides the already mentioned István Szilágyi and Ottó Tolnai, the book devotes a mini-portrait each to András Sütő (as a playwright), Lajos Grendel, Géza Szócs and András Ferenc Kovács. Nevertheless, even this literary history owes a closer examination of the above-mentioned interconnectedness.

Several strategies appear in the multi-author history of *Magyar irodalom* [*Hungarian Literature*] (2010), edited by Tibor Gintli. The large chapter covering the period between 1890 and 1945, written by Tibor Gintli, includes portraits, but does not even mention cross-border Hungarian literatures, not even in the case of the iconic Áron Tamási, neither Transylvania, nor the Székely (Szekler) context (Gintli 2010). The author of the parts after 1945 is Gábor Schein, who constantly refers to the different context of the cross-border literature. Although there is no separate subchapter that would deal with with the multi-centred Hungarian literature or cross-border literatures, there are ones devoted to Nándor Gion and Ottó Tolnai from Vojvodina, István Szilágyi, Domokos Szilágyi, Zsolt Láng, Géza Szócs, András Ferenc Kovács from Transylvania and Lajos Grendel from Slovakia, respectively. As far as our topic is concerned, the subchapter about Gion is very interesting. In it Gábor Schein actually makes a brief summary of the circumstances

of the Hungarian minority literature in Vojvodina. (Schein 2010) In the case of Hungarian literature in Romania and Slovakia, however, no such summary and contextual interpretation is made.

The most influential and original undertaking of literary histories after 2000 is the multi-author *A magyar irodalom története I–III*. [*The Histories of Hungarian Literature I–III*], edited by Mihály Szegegy-Maszák (2007), also known as *Neo-Spinach* (its ever-expanding online version being *E-Spinach*). Its confessed model was the *New History of French Literature* (1994), edited by Denis Hollier, and therefore it follows the line of significant dates. Nevertheless, at the dates most relevant to our topic, we do not find even a single study whose special theme would be the multi-centricity of Hungarian literature, which is all the more surprising (and at the same time illogical) because Volume 3 of *A magyar irodalom története I* [*The Histories of Hungarian Literature I*] does not use a poetic milestone as its starting point but precisely 1920, the year of the Treaty of Trianon. This deficiency is partly remedied by some sub-chapters, primarily the ones by Sándor Hites (2007: 701–717), who writes about Hungarian literature in the West, and Zoltán Virág (2007: 536–548), who deals with Hungarian literature in Yugoslavia, as well as László Boka (2007: 672–688), and co-authors Mónika Dánél and Tünde Varga (2007: 744–754). However, Hungarian literature in Slovakia does not appear in the volume, and not a single work by any Slovakian Hungarian author is mentioned. Although two chapters deal with Sándor Márai, he is evidently considered “only” a Hungarian writer in both essays. The fact that Slovakian Hungarian literature and authors are not even mentioned in *A magyar irodalom története III*. [*The Histories of Hungarian Literature III*] is even more interesting as the editor-in-chief of the publication, Mihály Szegegy-Maszák, worked at the Kalligram Publishing House in Bratislava, Slovakia for decades and was the leader of the Publisher’s monograph series entitled *Tegnap és ma* [*Yesterday and Today*], which features three Hungarian writers from Slovakia: Lajos Grendel, Árpád Tözsér and Alfonz Talamon.

From the period after 2000, it is worth mentioning two literary histories by writers: *A modern magyar irodalom története. Magyar líra és epika a 20. században* [*The History of Modern Hungarian Literature*.

Hungarian Lyric and Epic in the 20th Century] by Lajos Grendel (2010) and *Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom – Újraélesztő könyv* [*Who are you? Compulsory Hungarian Literature – A Resuscitation Book*] (2019) by János Háý. Grendel’s point of view is especially interesting because he is a cross-border author. For him, cross-border Hungarian literature is continuously present and he keeps in mind the authors of cross-border literature throughout his literary history. The position he takes in this respect is complex and thoughtful: for some authors he emphasizes their cross-border status and in other cases, he fails to mention it. The authors of Hungarian literature in Slovakia are overrepresented in his literary history: some Slovakian Hungarian authors he considers worthy of mention and interpretation are missing from other literary histories. Contrary to Grendel, for János Háý, in fact no cross-border Hungarian literature seems to exist. On the one hand, it is due to the method he chose for his work, since the “Compulsory Hungarian Literature” consists of portraits and essays dedicated to significant authors. On the other hand, no cross-border writers have been chosen as part of the significant authors of Hungarian literature.

Whereas János Háý’s literary history does not hold any position for cross-border Hungarian literature, there is a completely opposite type of Hungarian literary history writing, namely literary histories focusing exclusively on minority literature. 20th century Hungarian literary history writing includes works exclusively on Hungarian literature in Romania-Transylvania, Slovakia or Yugoslavia-Vojvodina.

The types of literary history so far are articulated along the axis of the most diverse ideas and possibilities in the treatment of Hungarian literature across the border. At one of its endpoints are literary histories that do not thematically address the issue of the multi-centeredness of Hungarian literature or, consciously or rather illogically, completely ignore cross-border authors and the whole context of cross-border Hungarian literature. These include János Háý’s book and the chapter of *Magyar irodalom* [*Hungarian Literature*] spanning between 1890–1945, written by Tibor Gintli. While Háý’s work narrows the space of Hungarian literature, in the case of Gintli, the reason for this is being deliberately text-centred. The lack of a historical-political context in the

latter volume means that a socio-cultural environment different from that in Hungary does not appear in this chapter.

At the other endpoint of the axis are the literary histories that isolate the cross-border Hungarian literature, such as the separate volume of the *Sorel* on cross-border Hungarian literature, or a work by Béla Pomogáts, not mentioned so far: *Az újabb magyar irodalom, 1945–1981* [*Newer Hungarian Literature, 1945–1981*] (1982), in which cross-border Hungarian literature is presented in the last chapter, as an appendix, so to speak. Similar are the minority literary histories that focus exclusively on one or more cross-border literature(s). In these cases, an artificial narrowing of the internal processes of Hungarian literature and the construction of a specific, regional poetics can be observed. The end result will be a homogenized minority literature, forced into quarantine or a reservation, which will no longer be able to converse with the literary processes of Hungary proper. Of course, there are several ways to avoid these pitfalls, for example abstaining from (minority) ideological readings, taking into account individual poetics, an exact survey of Hungarian and world literature relations, and paying attention to reception.

In the middle of the axis, sliding towards one or the other the pole, are the literary histories which include (sometimes deliberately, in a theoretically relevant context, at other times only haphazardly) the context of cross-border Hungarian literatures, complete with cross-border authors and their significant works. If the *Neo-Spinach* had included a study of Transcarpathian Hungarian Literature by Károly D. Balla, (which was later included in the *E-Spinach*), along with its Transylvanian and Slovakian versions, it would have been a model procedure. The chapters of *Magyar irodalom* [*Hungarian Literature*] written by Gábor Schein could be similarly model-like if it included the different socio-cultural context of cross-border literature – a shortcoming actually admitted by Schein himself (Schein 2010: 871).

As we can see, the Trianon Treaty caused a fundamental upheaval in the circumstances of Hungarian literature and literary history and raised new questions, never asked before, which were answered rather differently by each author. And if we approach our topic from today's

global, transcultural theoretical perspective, we suddenly find ourselves in a broader set of questions. After all, it is enough to wonder, as Sándor Hites (2007: 702) points out in the *Neo-Spinach*, what prevents us from discussing the texts of Hungarian or Hungarian-origin authors such as Agota Kristof, Melinda Nadj-Abonji, Terézia Mora, Ilma Rakusa, Peter Macsovszky–Péter Macsovszky and others who, although did not write in Hungarian but deal with Hungarian identity, in the context of Hungarian literary (history). However, discussing this could already be the subject of another study.

Bibliography

- BALLA D. K. (2000). A generációváltás elmarad. 1920: Nemzedékek (és hiányuk) a kárpátaljai magyar irodalomban. <https://irodalom.oszk.hu/villanyspenot/#!/fejezetek/EK9obAEJTZOe82yrDE6yGg> [accessed 15 February 15 2021]
- BÉLÁDI M. (1982). *A magyar irodalom története 1945–1975 IV. A határon túli magyar irodalom*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BOKA L. (2007). Dráma és történelem. 1974 Sütő András: Egy lócsiszár virágvasárnapja. In: SZEGEDY-MASZÁK M. (ed.) *A magyar irodalom története. 1920-tól napjainkig*. Budapest: Gondolat, pp. 672–688.
- CSEHY Z. (2008). Nekünk nyolc? (Fiatal szlovákiai magyar költők – ötven év távlatából). *Irodalmi Szemle*, vol. 9, pp. 102–119.
- DÁNÉL M., VARGA T. (2007). A nyugati magyar irodalom „köztes tere”. 1978 Megjelenik a *Fehérlófia Első Könyve*. In: SZEGEDY-MASZÁK M. (ed.) *A magyar irodalom története. 1920-tól napjainkig*. Budapest: Gondolat, pp. 744–754.
- GÁL É. (2020). A szlovákiai magyar irodalom elméletei. *Irodalmi Magazin*, vol. 2, pp. 22–27.
- GINTLI T. (2010). A modern és a kortárs magyar irodalom (kb. 1890-től napjainkig). In: GINTLI T. (ed.) *Magyar irodalom*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 641–852.
- GINTLI T., SCHEIN G. (2008). *Az irodalom rövid története. A realizmustól máig*. Pécs: Jelenkor.
- GRENDÉL L. (2010). *A modern magyar irodalom története. Magyar líra és epika a 20. században*. Pozsony: Kalligram.

- GYÓRY D. (1967). Az „újarcú magyarok” regénye. *Irodalmi Szemle*, vol. 9, pp. 803–815.
- HÁY J. (2019). *Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom – Újraélesztő könyv*. Európa: Budapest.
- HITES S. (2007). A száműzetés prózairodalmáról a 20. század második felében. 1975 A hollandiai Mikes Kör konferenciája a nyugati magyar irodalomról. In: SZEGEDY-MASZÁK M. (ed.) *A magyar irodalom története. 1920-tól napjainkig*. Budapest: Gondolat, pp. 701–717.
- KULCSÁR SZABÓ, E. [1993] (1994). *A magyar irodalom története 1945–1991*. Budapest: Argumentum.
- ORCSIK R. (2019). Posztjugoszláv vagy jugózombi magyarok? Hozzászólás Pécsi Györgyi *Honvagy egy hazáért* című írásához. *Kortárs*, vol. 1, pp. 59–66.
- PINTÉR J. (1941). *Magyar irodalomtörténete. Nyolcadik kötet 1–2*. Budapest: Franklin.
- POMOGÁTS B. (1982). *Az újabb magyar irodalom, 1945–1981*. Budapest: Gondolat.
- SCHEIN G. (2010). A modern és a kortárs magyar irodalom (kb. 1890-től napjainkig). In: GINTLI T. (ed.) *Magyar irodalom*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 853–1062.
- SCHÖPFLIN A. (1937). *A magyar irodalom története a XX. században*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- SŐTÉR I. (ed.) (1964–1966). *A magyar irodalom története I–VI*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SZEGEDY-MASZÁK M. (ed.) (2007). *A magyar irodalom története. 1920-tól napjainkig*. Budapest: Gondolat.
- SZERB A. [1934] (1935). *Magyar irodalomtörténet*. Budapest: Révai.
- SZIRÁK P. (1999). Regionalitás a huszadik századi magyar irodalomban. *Literatura*, vol. 4, pp. 396–415.
- VINCZE F. (2019). Gyarmatok és gyarmatosítók, avagy az identitás (irodalmi?) színeváltozásai. *Kortárs*, vol. 3, pp. 52–55.
- VIRÁG Z. (2007). A margó vándorai. 1965. Az *Új Symposion* indulása. In: SZEGEDY-MASZÁK M. (ed.) *A magyar irodalom története. 1920-tól napjainkig*. Budapest: Gondolat, pp. 536–548.

Abstract

As a consequence of the Treaty of Trianon, Hungarian literature dispersed following the 1918–1920 period. Works of Hungarian literature by authors in the neighbouring states (Romania, Czechoslovakia and Yugoslavia) followed a naming convention based on territory (e.g. Hungarian literature in Czechoslovakia, Hungarian literature in Slovakia, Hungarian literature in Transylvania, Hungarian literature in Romania, etc.). In parallel, an awareness of the specificities of each such literature took shape. All of this influenced the status of foreign Hungarian literature vis-à-vis Hungarian literature as a whole. Foreign Hungarian literature takes a different approach to many issues compared to the literature in the homeland. This has contributed to the emergence of various types of theoretical and practical solutions. In this paper I will not only present various literary conventions but also attempt to categorize their characteristic features.

Keywords

Hungarian literatures outside the borders of Hungary, Trianon, Hungarian literature in Slovakia, minority literature, literary history and canon

Bio

Zoltán Németh (Nové Zámky – Érsekújvár, 1970) – literary historian and literary critic, poet, editor of the literary magazine “Irodalmi Szemle”, is professor at the Department of Hungarian Studies at the University of Warsaw. His research interests include postmodern literature, minority literature, transculturalism, literary pseudonyms, and contemporary literature of Central and Eastern Europe, Hungarian literature. His most important publications are *Parti Nagy Lajos* (Kalligram, Bratislava 2006), *A magyar irodalom története 1945–2009* [History of Hungarian literature 1945–2009] (Matej Bel University, Banská Bystrica 2009), *A posztmodern magyar irodalom hármas stratégiája* [The Threefold Strategy of the Postmodern Hungarian Literature] (Kalligram, Bratislava

2012), *Álnév és maszk* [Pseudonym and Mask] (Líceum, Eger 2013), *Postmodern Literature in Central Europe. The Threefold Strategy* (Constantine the Philosopher University, Nitra 2015).

Grzegorz Bubak

Jagiellonian University in Kraków,
Faculty of Philology, Institute of Linguistics,
Translation and Hungarian Studies,
Department of Hungarian Philology

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie,
Wydział Filologiczny, Instytut Językoznawstwa,
Przekładoznawstwa i Hungarystyki,
Zakład Filologii Węgierskiej

Traktat z Trianon i jego późniejsze konsekwencje ukazane w węgierskim filmie fabularnym

*Nie jest prawdziwym Węgrem ten,
którego nie boli Trianon*
(Góralczyk 2010: 34)

Motyw historii niemal od samego początku był obecny w kinie węgierskim jako skutek nagromadzenia dramatycznych wydarzeń, które dotykały kolejne pokolenia Węgrów. Filmowcy sięgali po elementy z przeszłości, kiedy tylko nadarzała się ku temu okazja. Czasami był to powrót do bolesnych doświadczeń, rozliczenie z trudnymi wspomnieniami, innym razem opowiedzenie historii, której wcześniej z przyczyn politycznych nie można było przedstawić publiczności. Zdarzało się korzystanie z koniunktury np. z okazji okrągłej rocznicy istotnego z punktu widzenia pamięci zbiorowej wydarzenia. Swoje miejsce w kinie węgierskim po latach znalazła np. rewolucja 1956 r. wymazana przez Jánoša Kádára z pamięci zbiorowej, lata stalinowskiego terroru, drażliwa kwestia żydowska, a ostatnio losy węgierskich jeńców powracających z ZSRR. Czy tak samo jest w przypadku problematyki

związanej z traumatycznymi dla Węgrów postanowieniami traktatu z Trianon z 1920 r., który jest postrzegany jako jedna z najboleśniej-szych dat w historii Węgier? Tragiczne doświadczenie przekazywane z pokolenia na pokolenie ani poczucie krzywdy nie zanika. Niniejszy tekst będzie próbą odpowiedzi, czy w filmach węgierskich można odnaleźć elementy związane z Trianon i jego konsekwencjami dla państwa węgierskiego.

Pierwszych śladów wydarzeń, które dotyczą podpisania traktatu w czerwcu 1920¹, należałoby szukać w filmie nie wcześniej niż kilka, kilkanaście miesięcy później. Realizacja filmu to bowiem złożony proces twórczy, nawet w epoce kina niemego wymagający pracy zespołowej, dłuższych przygotowań w porównaniu do np. powstania dzieła literackiego. Analiza materiału filmowego do końca okresu kina niemego (czyli do lat 30.) musi jednak badacza zagadnienia rozczarować. Na próżno bowiem szukać elementów dotyczących nowego, bolesnego dla Węgrów, podziału Europy. Warto jednak pamiętać o tym, że w latach 20. na Węgrzech w ogóle powstało stosunkowo mało filmów. Wpływ na to miała dramatyczna kondycja węgierskiego przemysłu filmowego, zniszczona wojną gospodarka, co doprowadziło właśnie do drastycznego spadku możliwości produkcyjnych istniejących jeszcze studiów filmowych. Duża część przemysłu znalazła się poza granicami i przeszła w ręce państw sąsiednich², w efekcie coraz mniej filmów było produkowanych. To właśnie wtedy film węgierski przeżywa poważny kryzys, z którego uda mu się wyjść dopiero w następnej dekadzie.

Co oprócz niewielkiej liczby powstałych filmów wpływa na trudności z odnalezieniem tematyki Trianon w ostatnich latach kina niemego?

¹ To oczywiście data początkowa, bo mówimy o całym złożonym procesie, który rozpoczął się wraz zakończeniem I wojny światowej, formalnie zakończony został podpisaniem traktatu pokojowego, ale tak naprawdę jeszcze długo wchodziły w życie nowe zasady. Były odczuwalne w kolejnych dekadach, a skutki są odczuwane również dzisiaj.

² Przykład Jenő Janovicsa, dyrektora teatru narodowego w Kolozsvárze (Kluż-Napoka, Rumunia), wcześniej współpracującego z Sándorem Kordą, który stworzył prężną wytwórnię, ściągając z Budapesztu filmowców. Po I wojnie teatr i wytwórnię przejęło państwo rumuńskie.

Kolejną kluczową przyczyną jest to, że ok. 90 procent tej produkcji filmowej zaginęła lub została zniszczona na przestrzeni lat (Balogh 2003: 7). Czasami cudownie odkrywane są jakieś pojedyncze dzieła, uznane za bezpowrotne utracone, ale to sytuacje wyjątkowe. Pięć procent to fragmenty filmów zbyt krótkie, by można było je obejrzeć i tylko pozostałe pięć procent to ocalałe firmy. Oczywiście można się posiłkować prasowymi recenzjami, programami pokazów z tamtego okresu, jednak nie dają one pełnego obrazu, nie da się wychwycić np. fragmentów, epizodów, w których interesujący nas temat jest zasygnalizowany. Można zatem teoretycznie przyjąć, że powstały pojedyncze dzieła starające się uchwycić problematykę Trianon, nawet w postaci tła fabuły, ale niezwykle trudno to udokumentować.

Następna przyczyna związana jest z upodobaniami publiczności. W ówczesnym filmie (lata 20. XX w.) dominowała komedia, gatunek, który nie nadaje się po prostu do poruszania tematów trudnych, bolesnych. Choć literatura wyraźnie odnotowała traumę Trianon film unikał tego zagadnienia, przemysł ten kontrolowany przez państwo, a finansowany przez prywatny kapitał koncentrował się na zysku. Rozrywkowa formuła tych dzieł właściwie uniemożliwiła podjęcie bolesnej, skomplikowanej sytuacji Węgier potrianonńskich. Podobnie było w następnej dekadzie, choć widać już pewne zmiany w postaci pojawienia się chociażby marginalnych odniesień. W latach 30. kondycja kina systematycznie poprawiała się po kryzysie światowym w wyniku lepszej ogólnej koniunktury, a także m.in. za sprawą utworzenia Fundacji Przemysłu Filmowego (Filmipari Alap), która miała wspomagać chętnych do podjęcia ryzyka finansowego, bazując na opłatach pobieranych za wyświetlanie filmów zagranicznych. Twórcy, producenci szukali nowych pomysłów, widoczna jest też różnorodność gatunków filmowych, chociażby pojawienie się tzw. dramatu sentymentalnego, a dzięki niemu można już było się pokusić przynajmniej o dotknięcie poważniejszej problematyki.

Nowa epoka węgierskiej kinematografii rozpoczyna się w roku 1931, na ekrany kin trafiają pierwsze dwa filmy dźwiękowe: *Niebieskie bożyszcze* (*Kék bálvány*, Lajos Lázár) i *Kamerdyner Hipolit* (*Hyppolit, a lakáj*, István Székely). Ten drugi był wielkim przebojem i wyznaczył

pewien standard realizacji. To prosta pod względem fabularnym historia przedstawicieli klasy średniej udających arystokrację.

Najbardziej upowszechnionym motywem związanym z traktatem z Trianon w filmie węgierskim lat 30. i pierwszej połowy 40. (do zakończenia wojny) były kwestie przesunięcia granic i związanych z tym krzywd mieszkających na utraconych terenach Węgrów. *Iza néni* (Ciocia Iza, reż. István Székely, 1933) opowiada historię nauczycielki z Selmebánya (Bańska Szczawnica – dzisiaj Słowacja), która po włączeniu miasta do Czechosłowacji nie może już uczuć języka węgierskiego i opuszcza swój dom. Podobny motyw pojawia się w *Budai cukrászda* (*Cukiernia w Budzie*, reż. Béla Gaál, 1935), ojciec głównej bohaterki przed I wojną światową był właścicielem ziemskim w Baczce, po roku 1920 definitywnie stracił swój majątek, przeniósł się do Budapesztu i prowadzi małą cukiernię. To tylko tło, fabuły tych filmów dotyczą innych kwestii, np. miłosnych spraw, Trianon jest na dalszym planie.

Im bardziej polityka węgierska „skręcała” na prawo w drugiej połowie lat 30., tym częściej i śmielej filmowcy (zachęceni oczywiście oficjalną propagandą) podejmowali np. tematykę relacji węgiersko-rumuńskich. Jeszcze w filmie *Gyimesi vadvirág* (*Dziki kwiat*, reż. Ákos Ráthonyi, 1939) są one tłem dla historii miłosnej, ale już w innych realizacjach kwestia ta wchodzi na plan pierwszy: *Uz Bence* (reż. Jenő Csepreghy, 1938) opowiada o prześladowaniach Węgrów w Rumunii. *Elnémult harangok* (*Ucichłe dzwony*, reż. László Kalmár 1940) jest adaptacją powieści Viktora Rákosiego z 1903 r. i ukazuje osadzone w przeszłości (przed I wojną światową) liczne konflikty pomiędzy Węgrami a Rumunami. W znacznym stopniu wynikają one z autentycznego przekonania Węgrów o swojej cywilizacyjnej wyższości. Przedstawione wydarzenia, choć rozegrały się przed rokiem 1920, uchwycone zostały z perspektywy pokrzywdzonych później Węgrów. *Magyar feltámadás* (*Węgierskie odrodzenie*, reż. Jenő Csepreghy, Ferenc Kiss 1939) to obraz, w którym wydarzenia Trianon odgrywają już pierwszoplanową rolę, przeplatając się z losami głównych bohaterów. Pod koniec 1918 r. węgierskie miasteczko na terenie Górnych Węgier dostaje się pod okupację wojsk czeskich, część Węgrów ucieka, pozostali są obiektem prześladowań, często niesprawiedliwie traktowani właśnie

dlatego, że są Węgrami. Jednak w wyniku arbitrażu wiedeńskiego z 1938 r. miasteczko wraca w granice Węgier, ludność niszczy dotychczasowe słupy graniczne, uwalnia więźniów i wita kwiatami wkraczające wojska węgierskie. Ten obraz był echem prowadzonej przez lata polityki Horthyego, której jeden z celów stanowiła rewizja granic.

Część fabuł interesujących nas filmów rozgrywa się aktualnie lub zaraz po Trianon, są też sentymentalne podróże do czasów, kiedy Węgrzy byli gospodarzami utraconych później terenów, obok wspomnianego filmu *Ucichłe dzwony* np. *Leányvári boszorkány* (reż. Viktor Gertler 1938) o miłosnym trójkącie w Selmechánya.

Okres wojny zaostrza propagandę i choć film nie doświadczył jej wyjątkowo wyraźnie, to pojawiły się dzieła, które otwarcie wspierały władze w działaniach politycznych, np. film *Dr Kovács István (Dr István Kovács)*, reż. Viktor Bánky, 1942). Opowiada o losach nauczyciela historii pochodzącego z Górnych Węgier, który na każdym kroku podkreśla swoje przywiązanie do węgierskości. András Murai, historyk filmu, podkreśla, że bohater, grany przez Antala Págera, idealizuje kulturę chłopską (Kránicz). Kierując swoją wypowiedź bezpośrednio do widzów, z dumą mówi o tym, że urodził się na terenie północnych Węgier, zanim jego rodzinna wioska została odłączona przez „tłuste sępy z Trianon”. W dalszym ciągu pojawiały się jednak realizacje, które kwestie np. granic traktowały tylko jako pretekst lub wyłącznie tło głównych wydarzeń, np. motyw Siedmiogrodu wykorzystany został do zaprezentowania dramatycznej historii miłosnej w *Hegyek lánya* (reż. Zoltán Farkas 1942).

Wbrew powszechnej opinii w okresie komunistycznym po nacjonalizacji również przemysłu filmowego (1948 r.) na Węgrzech traktat z Trianon nie był tematem zakazanym, była nim raczej wynikająca z traktatu kwestia Węgrów tak licznie mieszkających poza granicami. Nieustannie bowiem powtarzano hasła o braterskiej przyjaźni z sąsiadami, a dyskusja o trudnej sytuacji rodaków w Czechosłowacji czy Rumunii kłóciłaby się z partyjnym przekazem. Oficjalnie problemu nie było. Ponadto doświadczenia rewolucji 1956 r. oraz strach przed kolejnymi niepokojami skutecznie przekonywały władze o unikaniu niewygodnych tematów, w tym Trianon i jego konsekwencji. Dlatego

na próżno szukać nawet wzmianki o układzie pokojowym z 1920 w filmie za rządów Kádára (brak tego elementu również w erze Mátyása Rákosiego, który miał dużo innych problemów we wdrażaniu modelu stalinowskiego). Kádár walczył początkowo o utrzymanie władzy, później skutecznie zajął się wyciszaniem polityki z życia publicznego. Jeśli sięgano do historii, to były to wydarzenia odległe, neutralne i bezpieczne dla ówczesnej władzy.

Po zmianie systemu długo, tak jak w przypadku problematyki 1956 r., filmowcy nie interesowali się historią. Istotniejsze były dla nich wydarzenia aktualne, przemiany społeczne, polityczne i gospodarcze. Dopiero rocznica powstania stała się okazją do realizacji kilku znaczących filmów o tamtych wydarzeniach (np. *Budakeszi srácok* Pál Erdöss 2006, Mansfeld Andor Szilágyi 2006). Z czasem pojawiła się również kwestia żydowska zasygnalizowana wcześniej tylko we *Wiosnie budapeszteńskiej* (*Budapesti tavasz*, reż. Félix Máriássy 1955). Epickie dzieło Istvána Szabó *Kropla słońca* (*Napfény íze*, 1999) pokazywało systematyczną utratę tożsamości, desperacką próbę asymilacji, przystosowania się do kolejnych reżimów. Wracając jednak do zagadnień traktatu z Trianon, warto wspomnieć realizację filmu *Poduszka Jadwigi* (*Jadviga párnája*, reż. Krisztina Deák, 2000), który w sposób zdecydowanie bardziej obiektywny starał się oddać ducha relacji narodowościowych w monarchii dualistycznej. To adaptacja głośnej książki Pála Závady, pod tym samym tytułem wydana również w Polsce. Wersja literacka okazała się sukcesem wydawniczym wznowianym wielokrotnie i równie często nagradzanym, m.in. prestiżowym wyróżnieniem im. Attili Józsefa.

Film z racji swoich czasowych ograniczeń koncentrował się na wybranym okresie obejmującym pierwsze dwie dekady ubiegłego wieku, natomiast książka jest opisem prawie całego minionego stulecia. W związku z obszernym materiałem rozważana była również wersja telewizyjnego serialu, jednak na początku Deák skupiła się na przedsięwzięciu kinowym. Istotnym zagadnieniem filmu jest dość skomplikowana, również dzisiaj, problematyka narodowościowych i kulturowych zależności w schyłkowym okresie istnienia monarchii austro-węgierskiej. Autorka filmu, jak sama stwierdziła, była zafascy-

nowana współegzystencją narodów, wyznań, harmonią, w jakiej żyli przedstawiciele odmiennych kultur, często czerpiąc wzajemnie z bogatej historii. Ilustracją tego jest słowacka wioska na terenie dogorywającej monarchii, gdzie dwujęzyczność jest czymś normalnym, a wybór języka uzależniony od stanu emocjonalnego mówiącego (język węgierski służy do formalnych kontaktów, natomiast słowacki staje się językiem emocji, gwałtownych reakcji). Wychowany w takiej właśnie społeczności autor książki i zarazem współscenarzysta filmu doskonale znał opisane realia, co w wiarygodny sposób zostało przeniesione na duży ekran.

Jednak najważniejszą kwestią tej produkcji jest uczucie, niespełniona miłość. Główna bohaterka, tytułowa Jadwiga, wychodzi za mąż za zakochanego w niej Ondrisa, niestety już w trakcie nocy poślubnej okazuje się, że ich wspólne życie nie będzie usłane różami. Zawiedziony mąż znajduje pocieszenie w ramionach innych kobiet, dodatkowo po wstąpieniu Ondrisa do wojska Jadwiga wikła się w romans ze swoim dawnym przyjacielem Francim, ale tak naprawdę jest samotna i wyobcowana na prowincji, coraz częściej tęskniąc za życiem w mieście. Ondris czuje się wykorzystany i zdradzony przez wszystkich, rozpad wymarzonego małżeństwa wydaje się nieuchronny. Reżyserka analizuje niszczącą siłę skrajnych emocji, uczuć, które wyznaczają miarę ludzkich zachowań, gdy wskazówka wychyla się od miłości, uwielbienia w kierunku nienawiści, niechęci, pogardy. Odnosi się wrażenie, że niebezpieczne uczucia są niezależne od stanu majątkowego, pochodzenia, wyznania, narodowości.

Film Krisztiny Deák, oczywiście w dużym stopniu za sprawą książki, był wydarzeniem kulturalnym na Węgrzech, krytyka jednak potraktowała go dość surowo, wytykając niedociągnięcia i błędy powstałe w procesie adaptacji. Jednym z zarzutów było odejście od narracji charakterystycznej dla pamiętnika, która występuje w powieści Závaady, co zdaniem oponentów eliminuje ważny punkt widzenia głównego bohatera, nadając opowieści charakter może bardziej obiektywny, ale przez to mniej wyrazisty. Rzecz jasna można dyskutować nad prawdziwością stwierdzenia dotyczącego harmonijnej egzystencji różnych narodowości na terenach monarchii i po roku 1920. O ile faktycznie na poziomie lokalnym, bezpośrednich kontaktów ludzie żyli tak jak

dekady wcześniej, o tyle podsycane przez polityków konflikty narodowościowe prowadziły do wzajemnej niechęci i do nieuniknionych zmian, które Trianon sankcjonował. Często ludność lokalna, miejscowa nie rozumiała tak naprawdę, dlaczego odgórnie przesuwane są granice, zmieniana jest przynależność państwowa. Ilustracją takich postaw i zjawisk jest stosunkowo nowy film *Moja mama i inni wariaci w rodzinie* (*Anyám és más futóbolondok a családból*, 2015) cenionej reżyserki Ibolyi Fekete z doskonałą rolą Danuty Szaflarskiej. To właśnie w nim jedna z postaci po kolejnej zmianie granic pyta z bezradnością: *czyli teraz będziemy obcokrajowcami?*

Ukazana epopeja rodzinna rozpoczyna się na początku ubiegłego stulecia i wraz z – czasem niezbyt spójnymi – wspomnieniami głównej bohaterki przemierzamy cały XX. w. Charakteryzują go niestanne przeprowadzki, będące konsekwencjami wydarzeń historycznych: zmiana granic po traktacie z Trianon zmusza Węgrów do przenosin do kraju, obawa przed represjami ze strony nazistów czy żołnierzy Armii Radzieckiej powoduje z kolei ucieczkę na prowincję. Jest jednak widoczny pewien dystans do tych wydarzeń, 92-letnia seniorka rodu z rozrzewnieniem wspomina swojego męża, przyjaciół i nawet dramatyczne wydarzenia, jak spotkanie z żołnierzem sowieckim, który przyszedł obrabować domowników z zegarków. Film ten to ciekawa i udana próba zmierzenia się z węgierską trudną, często traumatyczną przeszłością, komediowe podejście pozwala dostrzec niezłomną chęć przystosowania się do każdego warunków i okoliczności.

Jak się okazuje, również w historiach współczesnych można odnaleźć pewne wątki, które wywodzą się właśnie z ustaleń wersalskich. Twórca znanych w Polsce *Kontrolerów*, urodzony w Stanach Zjednoczonych Nimród Antal, w swoim filmie *Węgierska robota* (*A Viszkis*, 2017) opowiada opartą na faktach historię bankowego rabusia z Siedmiogrodu. Attila Ambrus to postać autentyczna, która stała się niezwykle popularna w latach 90. ubiegłego wieku za sprawą licznych, brawurowych napadów na banki, urzędy pocztowe, biura podróży. Już jako nastolatek miał kłopoty z prawem, zajmował się także przemytem zwierzęcych skór, był grabarzem. Z Siedmiogrodu przeniósł się na Węgry i wkrótce rozpoczął swój przestępczy proceder. Równocześnie przestępca był

bramkarzem zespołu hokejowego, rabował w chwilach wolnych od sportu. Jego popularność wynikała z szarmanckiego sposobu bycia, przed każdym napadem raczył się whisky, nikogo podczas prawie trzydziestu takich akcji nie skrzywdził. Kilka miesięcy po aresztowaniu brawurowo uciekł z więzienia, wykorzystując linę zrobioną z prześcieradeł i sznurówek – historia niczym wzięta z filmu. Nic zatem dziwnego, że jego biografia już wcześniej zainteresowała filmowców; pod koniec poprzedniej dekady na zlecenie wytwórni Warner Bros. powstał scenariusz o Ambrusu, jednak do realizacji nie doszło. Dopiero w 2017 r. powstał film *Antala*, pokazujący, jak skomplikowane w rzeczywistości były losy bohatera. W Rumunii ery Ceausescu był Węgrem, zaś na Węgrzech Rumunem, a w najlepszym razie Węgrem drugiej kategorii. Szybko uzmysłowiono mu, że jego pozycja zależy od ilości pieniędzy, których niestety nie posiadał, musiał się zatem o nie postarać. Film, jak w klasycznym kinie sensacyjnym, opowiada o zabawie w policjantów i złodziei, gdzie główny bohater, choć działa w gronie współpracowników, tak naprawdę jest postacią osamotnioną, nigdzie nie może czuć się bezpiecznie i nie chodzi o jego przestępczą profesję, a wyalienowanie ze względu na pochodzenie.

Mimo wskazanych przykładów rodzi się pytanie: czym należy tłumaczyć tak nikłe, również obecnie, zainteresowanie tym przecież ważnym dla kolejnych pokoleń Węgrów problemem? Po pierwsze, być może panuje przekonanie, że nie wszyscy interesują się historią, nie ma potrzeby realizacji filmów o tak odległych kwestiach. Po drugie, twórcy również obawiają się krytyki z różnych stron sceny politycznej w zależności od tego, jaką perspektywę będą chcieli zaprezentować: czy właśnie ludności lokalnej czy może polityków, znanych postaci historycznych. W jakim świetle ukazani zostaną obywatele węgierscy: czy jako ci, którzy odmawiają prawa do odrębności narodowej innym, czy jako prześladowana mniejszość. Takim problematycznym przykładem jest dokument Gábora Koltáia *Velünk élő Trianon* (2005) krytykowany za bardzo jednostronne przedstawienie problemu, sytuowanie Węgrów wyłącznie w pozycji ofiary. Zresztą ten punkt widzenia jest bardzo charakterystyczny także dla węgierskiej kinematografii w ogóle.

Mianowicie trzeba podkreślić, że Węgrzy nieustająco postrzegają siebie właśnie jako ofiarę historii, ofiarę działań innych, obcych, np. Habsburgów, Rosjan, Turków. Traktowanie siebie jako narodu wybranego (w tej kwestii, jak wiadomo, Węgrzy nie są jedyni) pozwalało tłumaczyć nie zawsze racjonalne działania, nieprzemyślane decyzje, klęski, upadki. Niepowodzenie łatwiej było zrzucić na karb osamotnienia, zdrady, wrogości sąsiadów. Bez wątpienia tragiczna historia Węgiei niemal w każdym stuleciu uprawomocnia tego typu postrzeganie rzeczywistości, choć może to być jednak uproszczenie problemu. Ten sposób myślenia ma liczną reprezentację w kinematografii węgierskiej, w której filmy ukazują postacie węgierskie jako właśnie ofiary działań obcych. Przykładem jest arcydzieło Miklósa Jancsó *Desperaci* (*Szegénylegények*, 1965) czy Zoltána Fábriego *Węgrzy* (*Magyarok*, 1978).

Kolejna kwestia, która wpływa na tak nikłą reprezentację Trianon we współczesnym filmie, to trudne do uchwycenia ramy czasowe. Konsekwencje postanowień układu z podparyskiej miejscowości to długi proces, którego nie da się zamknąć datą 4 czerwca 1920 r. Trianon jest doświadczeniem, które z punktu widzenia artystycznego trudno uchwycić, bo na nie składają się liczne dramaty, czy to po stronie węgierskiej czy innych narodowości. Dodatkowo to doświadczenie ma również charakter abstrakcyjny w przeciwieństwie do bardziej konkretnych (czyli odczuwalnych zmysłami) tragedii związanych np. z głodem czy bólem.

Dość powszechna jest opinia, że filmowcy mogą być zniechęceni do podejmowania tej tematyki aktualną sytuacją polityczną – chodzi o stosunkowo dobre relacje ze Słowakami, Czechami, Serbami. Relacje te mogłyby ulec pogorszeniu w wyniku reakcji na film, który w złym świetle pokazywałby wspomniane narodowości. Wzajemne obwinianie, kwestie roszczeń stwarzałyby pole do dyskusji, które większość środowisk uważa za zamkniętą. Nie oznacza to jednak, że filmy węgierskie o Trianon nie powstaną. Wręcz przeciwnie, to tylko kwestia czasu, można się spodziewać, że będą to bardzo indywidualne historie, perspektywa tzw. zwykłych ludzi, których wydarzenia i ich konsekwencje w jakiś sposób dotknęły i nie będą to opowieści z punktu widzenia wielkiej historii, ale ludzkich dramatów.

Bibliografia

- BALOGH Gy. (2021). A magyar film születésétől 1945-ig. <http://www.filmkultura.hu/regi/2000/articles/essays/balogh.hu.html> [accessed 13 March 2021]
- BALOGH Gy. (2003). *Előszó*. In: MAGYAR B. (ed.) *A Magyar némfilm története*. Budapest: Palatinus, pp. 7–25.
- FAZEKAS E. (2021). A magyar film fő tendenciái (1945–1979). <https://filmkultura.hu/regi/2000/articles/essays/fazek.hu.html> [accessed 13 March 2021].
- GÓRALCZYK B. (2010). Węgry Horthyego. *Mówiq wieki*, vol. 6/10 (605), pp. 34–39.
- KALMÁR M. (1998). *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- KARCSAI KULCSÁR I., VERESS J. (ed.) (1985). *Magyar filmkalauz. Negyven év száz Magyar nagyjátékfilmje*. Budapest: Magyar Filmintézet – Magvető Könyvkiadó.
- KRÁNICZ B. (2021). Hol vannak a magyar filmek Trianonról? <https://24.hu/kultura/2020/06/08/trianon-magyar-film> [accessed 13 March 2021].
- MAGYAR B. (2003). *A magyar némfilm története*. Budapest: Palatinus.
- NEMESKÜRTY I. (1965). *A magyar film története*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- ROMSICS I. (2006). *Magyarország Története A XX. Században*. Budapest: Osiris Kiadó.

Abstract

The Treaty of Trianon and its subsequent consequences shown in Hungarian feature film

The theme of history has been present in Hungarian cinema almost since the very beginning; it is obviously an effect of the accumulation of dramatic events that have affected successive generations of Hungarians. Filmmakers reached for elements from the past whenever the opportunity arose. Sometimes it was a return to painful experiences, settling difficult memories, other times telling a story that previously, due to political reasons, could not be presented to the public. There

have been cases of taking advantage of the economic situation, e.g. on the occasion of a milestone anniversary of an event important from the point of view of collective memory. Years later, the revolution of 1956 erased by János Kádár from collective memory, the years of Stalinist terror, the thorny Jewish question, and more recently the fate of Hungarian prisoners of war returning from the USSR, found their place in Hungarian cinema. Does the same apply issues related to the provisions of the Trianon Treaty of 1920, which are traumatic for Hungarians, and seen as one of the most painful dates in the history of Hungary? The tragic experience has been passed on from generation to next, yet the sense of harm has not disappeared. This text is an attempt to answer the question whether Hungarian feature films contain elements related to Trianon and its consequences for the Hungarian state.

Keywords

History, Hungarian film, cinema, 1956 revolution, Trianon

Bio

Grzegorz Bubak, Ph.D. – Professor at the Department of Hungarian Studies, Institute of Linguistics, Translation Studies and Hungarian Studies at the Jagiellonian University. He earned his MA degrees in Hungarian Studies and Film Studies at the Jagiellonian University. His research interests include the history of Hungarian cinema and the history of Hungary in the 20th century, with particular emphasis on the role of culture. He has published, among others, the monograph *Film works by Istvána Szabó* (2003) and *From the Experiment to the Story. Film works by Péter Tímár's* (2013). He has also published in Hungarian and Italian academic journals. He has given guest lectures in Budapest and Naples. He has supervised several research projects, e.g. *Research on the history of Hungarian cinema of the post-war period with special emphasis on the period after 1989, Hungarian filmmakers in exile, mainly in the United States*. He is a member of the Polish Society for Film and Media Studies.

Júlia Vallasek

Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca,
Faculty of Political,
Administrative and Communication Sciences,
Department of Journalism

Babeş-Bolyai Tudományegyetem,
Kolozsvár, Politika-,
Közigazgatás- és Kommunikációtudományi Kar,
Újságírói Intézet

“A Strange, Chilly World...” Urban Spatial Compositions in Three Hungarian Novels Depicting the Regime Change of 1919

Defining the novel’s setting, the appearance of the concept of boundaries, the journey and the sense of being lost often associated with it, the feeling of seeking a way, as well as the opposites of these: the arrival, the portrayal of the home as a fixed point in an unstable world, are recurring themes in many novels written between the two world wars. Spatial compositions appear not on their own, but within a context, thus interpreting each other in their interrelatedness and becoming a force capable of organizing meaning. The description of space therefore appears not simply as a sight, but within a historical-referential context, ultimately revealing an inner space, a cultural narrative, various social and power mechanisms, the re-designation and relocation of borders.

According to David Harvey, this poetic method appears at its most robust when the world and our previously stabilized image of it change in a short time due to some external influence, a cataclysm (Harvey 2009: 112). Such a period, which he calls space-time condensation, in the present case is the post-World War I period, which brought about radical changes from a geopolitical point of view, similarly to the 1848

revolution or the 1989 regime change. The authors of the novels analysed in this study have direct knowledge/experience of this period, in which Hungary lost about two thirds of its former territories and one third of its Hungarian-speaking population, and in which the spatial configuration changed visibly and rapidly due to radical changes in ownership and the increasing urbanisation. This process includes the symbolic occupation of space during the changes, and the new (linguistic) markers that appear mostly in the urban space during the nationalization of the areas under new power, eradicating or changing previous meanings. Along the narratives associated with such intense changes, the projection of time into space is also more pronounced.

At the same time, spatial elements can simultaneously represent change, temporariness, indecision, and the invariance that is outside the scope of them and resists them.

Space becomes a place by presence and direct perception; one of its important features is homeliness, the fact that it is shaped and adapted in the course of various repetitive actions and practices, and in constant interaction with the users of the space. In the cooperation of space and the human being, the place becomes a localizable, “inhabited” area. It is important to emphasize, however, that the place-like character of space is not permanently fixed: it can be dislodged, for example, by displacement or a changed point of view.

Below, I will analyse three novels written between the two world wars. The plots of these novels are organized around experiences related to the regime change of a rural town (Kassa – today Košice, Slovakia – in the Hungarian Highlands, Marosvásárhely – today Târgu Mureș, Romania – in Transylvania, and Temesvár – today Timișoara in Bánság/Banat, Romania).

“The small town is a place of cyclical everyday time,” writes Bakhtin. “In it, not events are taking place, but constantly recurring ‘situations of existence’. Time here is completely devoid of the progressive movement of history; instead, it moves in a narrow circle, in the circle of days, weeks, months, or the entire life. Days are not days here, years are not years, life is not

life. Day by day, the same everyday forms of action, the same patterns of conversation, the same words, etc. are repeated. (...) This is a cyclical time of life that is locked into everyday life.” (Bakhtin 1976: 300)

Bakhtin’s statement about the small town of nineteenth-century novels is only partially true regarding the small-town space of the novels analysed here. The plot in these novels mostly takes place in a shattered, chaotic time; post-war collapse, escape, occupation of the town (Kassa, Marosvásárhely, Temesvár) inevitably override the previous order of these small towns.

A síró város (The Crying Town) was written by Zoltán Vécsey, an staff member of the *Kassai Napló* and *Prágai Magyar Hírlap* newspapers, who settled in Hungary in 1930. The novel, first published in 1931, depicts Kassa as a liveable place in spite of the collapse and the radical changes, and as the place chosen by the protagonist (the novel was confiscated by the Czech authorities).

Vécsey’s work is a chronological listing of events that took place in the period between October 1918 and July 1919, in a report-like rather than fictional form. The hero, István Végh, a decommissioned military officer and a new employee of the local newspaper, is present virtually at every significant event, from political rallies to demonstrations, from debates to executions, thanks to his work as a journalist. As the title of the book indicates, one keeps encountering an anthropomorphized townscape in *The Crying Town*. The pre-war prosperous Kassa appears as a pondering entity planning its future.

“The creek was then vaulted, plumbing and electric lighting gave her a true town-like character; she was thinking of a new college, wanted a university that would replace the law academy, and plans were already being prepared when she drifted into the whirlwind of war. (...) Now she is lying here poor, and plundered, and begging for bread.”¹ (Vécsey 1941: 20)

---

¹ „A patakot azután beboltozták, vízvezeték és villanyvilágítás adta meg igazi városjellegét, most már új főiskolára gondolt, egyetemet kívánt a jogakadémia he-

The image of the town functioning as an organic body also appears in the reverse analogy, when a dying friend shot in the stomach in a street riot likens the human body to the way the town functions: “How silly the body is. Like the town... it functions well as long as all the organs are in order, the streets are kept clean... And then sewage water bursts from a pipe...”² (Vécsey 1941: 20)

Power over the town is symbolically indicated by the ever-changing flags, with a strong emphasis placed on their spatial appearance: sometimes white flags with a red chalice in the middle flutter in the wind, while at other times the arriving Red Army or the Czech authorities order the newly displayed national flags to be removed.

The town cut off from Hungary by the Czech occupation is depicted with an analogy partly taken from the medical science and partly from the relatively novel area of cinematography. Here, the railway is presented as an analogy of the human body and the image of surgery/truncation, as a characteristic body metaphor known from the public discourse of the irredentism cult, is meant to indicate the drastic and dramatic nature of the change. After the last train had left,

“the blood flow of traffic circulating on this line suddenly stopped. The pair of rails that had hitherto connected the town to the bend of the Danube was now severed in the very throat of the town, as if cut by a surgeon’s sharp knife. The stump that remained here writhed for a moment, and then froze into lifelessness.”³ (Vécsey 1941: 149)

Vécsey depicts the establishment of the Czech administration in Kassa through one of the iconic scenes of western films. (The western

---

lyére és már a tervek készülöben voltak, amikor belesodródott a háború örvényébe. (...) Most itt fekszik szegényen és kifosztottan és kenyérért rimánkodik.”

² „Milyen buta a szervezet. Mint a város... jól funkcionál, míg minden szerv rendben van, az utcákat tisztán tartják... Aztán egy csatornában feltör a szennyvíz...”

³ „...a forgalom vérkeringése egyszerre megszűnt ezen a vonalon. A sín pár, amely ez idáig a Duna könyökéhez kötötte, most a város torkában megszakadt, mintha sebész éles kése metszette volna el. Az itt maradt csomók két pillanatig vonaglott, aztán megdermedt benne az élet.”

genre, still in the form of silent films, flourished at the time of the novel's plot; in Hungary, it was popular and attracted many viewers as well, and its popularity had not declined in the least by the time the novel was written.)

Végh projects himself into the figure of an Indian rider, an outsider standing on the side watching the crowd flooding the endless prairie:

“...he overlooked the crowd as it swarmed in, and a scene from a Wild West film came up in his imagination. He saw the endless prairie, never broken by the plough. Huge, covered wagons pulled by oxen, people trudging by the carts that contained all their belongings, walking forward in the direction of the sunset. And there, at the bottom of a distant hill, the Indian sits, as rigid as a sculpture, on the back of his stallion, looking at the newcomers who will drive him out of the land that he inherited from his ancestors.”⁴ (Vécsey 1941: 179)

Vécsey's novel depicts the decisions regarding identity change and choice, as well as staying or leaving relatively objectively, in an empathetic way. He primarily uses journalistic rather than fictional literary devices, recording the events, or rather capturing these events in some suggestive images rather than applying nuanced character depiction or construction of a narrative.

The choice of identity also plays a central role in Károly Molter's novel *Tibold Márton* (1937), which is regarded by Éva Cs. Gyimesi as “an artistically successful Eastern European model of the relationship between a multi-ethnic social environment and a developing personality” (Cs. Gyimesi 1993). The small town is a primary space in Molter's prose: in 1942, he published a volume of short stories on the topic en-

---

⁴ „elnézte a beözönlőket, egy Wildwest film egyik jelenete merült fel a képzeletében. Láta a végtelen prérit, melyet még nem tört fel az eke. Hatalmas ekhós szekereket vonnak az állatok, nehézjárású emberek haladnak a szekerek mellett, amelyen minden cókormányuk rajta van, mennek előre, napnyugatnak. És ott, a távoli domb alján szoborszerű merevséggel ül paripájának hátán az indián és kemény tekintettel néz farkasszemet a jövevényekkel, akik kitérítik ősei örökségéből”

titled *Bolond kisváros (A Crazy Small Town)*, in which the small town no longer serves as the background or the set of the plot but becomes a character in itself.

In *Tibold Márton*, Molter already approaches his subject with some ironic distance; nevertheless, he does not take the approach of an outsider and a critic who attacks the perceived faults but applies a playful irony of the subjective self who contemplates the closed-in small town existence from the inside. Molter depicts the world of a small town (typically Marosvásárhely in his short stories) as teeming with peculiar, isolated and dreaming figures, who are at the same time often driven by healthy pragmatism, primarily through the characteristics of the protagonists.

At the same time, *Tibold Márton* is primarily not a novel about a small town, but of identity choice, in which Marosvásárhely, appearing in the last third of the novel, does not provide motivation to the young writer/teacher turned from a Swabian of Bácska into a Hungarian and from Martin into Márton, but validates his decision through marriage, work and integration into a minority community.

The note entitled *Hogyan és miért írtam Tibold Márton című regényemet? (How and Why Did I Write My Novel Tibold Márton?)*, probably written in the late 1930s or early 1940s, remained in manuscript. In the note, Molter outlines the history of the assimilation of his own family and himself into the Hungarian community, indicating that successful assimilation is most strongly manifested in Hungarians who embrace their minority status.

“...On the outskirts of Greater Hungary, the assimilated also had to stand the test of the national feeling of the person in minority. (...) Resistance was almost a new conquest, and the life novel of the Márton Tibolds was created in such circumstances. (...) Aside from the artistic character of the entire book, it was intended to be a proof to the European theorem that blood ties are not everything. The spiritual person is worth as much as the physical one...”⁵ (Molter 2001: 256–257)

---

⁵ „...Nagy-Magyarország szélein az asszimiláltaknak is el kellett bírniok a kisebbségi ember nemzeti érzésének próbatételét. (...) Szinte új honfoglalás volt a helyt-

After the rich agricultural culture of Bácska and the urban/industrialized landscape of Budapest and then Paris and London, the young teacher perceives Transylvania as a wild, archaic, pre-cultural world.

“He was greeted by a strange, chilly world in the Körös Basin: dilapidated, miserable shacks, buffaloes, wilderness and rocks looming above.”⁶ (Molter 1937: 116) The mountains, considered a prototypical symbol of the Transylvanian landscape, appear among the very first impressions: although Tibold intends to settle in Marosvásárhely, he still feels that “from now on, he will live in the mountains for a while”⁷ (Molter 1937: 116). He also refers to the mountains where he declares his intention to settle when he proposes: “I got used to, I fell in love with the mountains of Transylvania. One fights and does not even realize that what he is doing is actually a conquest.”⁸ (Molter 1937: 168)

Upon his arrival, during the train journey, while contemplating the archaic, almost pre-cultural landscape, Tibold tries to outline the geo-cultural space of Transylvania, the localities, the Szeklers, the language and the culture.

The outside space does not provide much information, as it is delimited by a train window; therefore, Kolozsvár remains for him only a fleeting view in the darkness of the night, and Székelykocsárd will be a lady wearing a wide-brimmed hat enjoying gypsy music on the terrace of a restaurant. The space composed of cultural knowledge is also fragmented, but based on the added reflection of the hero, it appears as a friendlier, more liveable world, despite the differences and unusual linguistic turns. What does a young teacher of literature from

---

állítás, s a Tibold Mártonok életregénye ilyen körülmények közt keletkezett. (...) Az egész könyv művészi milyenségétől eltekintve bizonyíték akart lenni a mellett az európai tétel mellett, hogy a vér szava nem minden. A lelki ember is van annyi, mint a testi...”

⁶ „Furcsa, hűvös világ köszöntötte a Körös medrében, nyomorul, szegény viskók bivalyok, vadregény és szikla a magosban.”

⁷ „mostantól egy ideig hegyek közt éli majd le életét”

⁸ „Megszoktam, megszerettem az erdélyi hegyeket. Az ember verekszik s észre sem veszi, hogy honfoglalás, amit művel.”

Bácska, who studied in Budapest and saw a lot of the world, know about the world of Transylvania on the eve of the outbreak of World War I? Names of several persons and institutions, mythological and dialectal elements that act as buzzwords:

“Mountains, Motz people, the University of Kolozsvár where his Reformed Swabian compatriots were educated, theology, some of his friends who graduated there, a philosopher, Károly Böhm, Miklós Bartha, Apáthy; and then the Szekler world. In their dialect, attic is ‘loft’, wolf is ‘hell hound’, corn is Turkish wheat, wrapping paper is ‘bladder’; they “ask for a farthing’s worth lighting oil” when buying kerosene; they jokingly call a goat ‘prank cattle’ and a stork a ‘tiered sparrow’. They leave out the verbs from their sentences and believe that their ancestors came to their present-day homeland on Prince Csaba’s star path. Which one of their towns is the Szekler capital? It should be a place where all the Szekler specialties are heightened. It must be a funny little nest of a place...”⁹ (Molter 1937: 116)

Márton Tibold’s conflicts with the world of the small town are smoothed out by the assumption of his existence as a minority; his assimilation from a Swabian into a Hungarian is validated by this assumption primarily for his environment, but partly also for himself.

József Méliusz’s autobiographical novel entitled *Város a ködben* (*A Town in the Mist*) (Méliusz 1982) is the story of a mixed-ethnic town in the Bánság (Temesvár), and of the crisis of the bourgeois social class. The novel evokes, in first-person narrative, the years of the First World War, the fall of the Monarchy and the experience of becoming a minority. Although Méliusz wrote his first novel between 1938 and

⁹ „Havasok, mőcok, a kolozsvári egyetem, ahol sváb-református földije művelődtek, a teológia, néhány barátja ott végzett, egy filozófus, Böhm Károly, Bartha Miklós, Apáthy, aztán a székely világ. Hiú a padlás náluk, toportyánféreg a farkas, törökbúza a kukorica, lantorna a hártypapír, a boltban piculára fotót instálnak, ha petróleum kell nekik, tréfamarha a kecske és emeletes veréb a gólya. Kifelejtik a mondatból az igéket és őseiket Csaba útján hozták mai hazájukba. Székely főváros? Ez olyan hely lehet, ahol minden góbé-különlegesség fölfokozódott. Biztosan mulatságos kis fészek...”

1940, according to the *Háborús napló* (*War Diary*) published in János Borcsa’s monograph on Méliusz, he edited the manuscript considerably during the Second World War (Borcsa 2001: 15–17). The novel itself was published with a considerable delay, in 1969 (the final version was obviously adapted to the expectations of the period of its publication). In the text attached to the novel entitled *Regény a Város a ködben kéziratának kalandjairól* (*A Novel on The Adventures of the Manuscript of the Town in the Mist*), Méliusz describes in detail that although his work was “close to be published” several times during the Second World War, neither the Transylvanian Guild of Fine Arts nor the Révai Publishing House undertook its publication, and then from the late 1940s the author became a persona non grata in the eyes of the new power.

Város a ködben can be likened to Márai’s novel *Egy polgár vallomásai* (*The Confessions of a Citizen*) (1934) and Tibor Déry’s *A befejezetlen Mondat* (*The Unfinished Sentence*) (1947). The almost sociographic representation of bourgeois and urban life and the depiction of typical activities, games and traumas related to childhood are reminiscent of Márai’s work. For example, in both novels, the child protagonist moves freely in the spaces used by different social classes and is familiar not only with the spaces of the bourgeois world, but also with the spaces of servants’ rooms, concierges’ living quarters and suburban streets. The narrator presents the latter as both attractive and frightening places of gang play with children who are generally of a lower social status than the narrator, and where a stronger, older boy exerts physical and mental terror over the others, forcing them to play humiliating games. Méliusz’s novel is also related to Déry’s work by its fundamental stance, given that both novels express a strong idea of detachment from the world of the bourgeois, intellectual class in the spirit of leftist ideals.

Város a ködben depicts life in Temesvár during the First World War and the impact of the Treaty of Trianon at the end of the war from the perspective of a child narrator who does not or barely comprehends the events. The child’s perspective is, however, counterpointed by the adult narrator’s comments based on his experience decades later. This temporal perspective, sometimes closing in and sometimes creating a distance, as well as the fact that the narrator sometimes focuses on a specific event and

at other times shifts away from its subject and highlights the background events with general historical as well as town and family history data, results in a dynamic narrative while maintaining the flickering uncertainty that calls into question the authenticity of memory itself. “But did it all really happen so? I do not know. I believe so” (Méliusz 1982: 16).

The family of the civil servant who moved to the town from a rural, peasant environment and became rich there, lives according to partly bourgeois and partly peasant customs in the bourgeois centre of the town, but they also feel at home on the homesteads around the town.

The novel traces the life of Temesvár from the outbreak of the First World War and through the Aster Revolution, until Romanian rule is consolidated in the town in the wake of the Treaty of Trianon. The town, shaken by the news of the war, is depicted by Méliusz from a child’s perspective, emphasizing the role of perception and creating a sensory townscape in which wealth is primarily manifested by enumeration of foods. In the evenings,

“the invisible steam of spice scents rises above the town; the air is filled with the sweet and exciting smell of pepper, paprika, marjoram, and parsley; succulent onions sliced into delicious rings are sizzling in hot fat (...) At more upscale restaurants and pubs, meats, shining with garlic juice, are roasting on glowing grills and skewers over embers. (...) As I said, all of these dazzlingly wafting, flowing and mixing flavours and scents make the air quite unique in our town on summer evenings.”¹⁰
(Méliusz 1982: 29)

The usual dynamics of urban construction changes during the war: before, mostly spacious bourgeois houses and tenement buildings were

---

¹⁰ „felszáll a város fölé a fűszerek illatának láthatatlan gőze, megtelik a levegő a bors, a paprika, a majoranna, a petrezselyem édes és izgató szagával, s a forró zsírban serceg, rotyog a finom karikákra szeletelt zamatos hagyma (...) Az előkelőbb éttermek és kocsmák izzó rostjain és nyársain parázs fölött húsételek sercegnék fokhagymás létől csillogón. (...) Mondom, mindezek a káprázatosan szállongó, egymásba ömlő és összekeveredő ízek és illatok a nyári estékben városunkban egészen egyedivé varázsolják a levegőt.”

built, whereas now the suburban factory quarter is expanding and becoming a kind of a mythical monster in the depiction.

“During the war, the factories have grown. Through their gates, as if through the mouths of some insatiable monsters, crowds of hundreds and thousands of women workers kept pouring in and out at the end of shifts. New pairs of rails appeared, wagons rolled right through the centre of the town day and night. (...) the new business world has changed and loosened the millennial comfort, and permanently and fatally transformed the face of the town into its own image and likeness.”¹¹ (Méliusz 1982: 14)

The rule over the town is symbolized by the rule over its centre, the symbolic occupation of space taking place through removing the symbolic signs of the currently defeated power, and by displaying the symbols of the winner. The fall of the Austro-Hungarian Monarchy is symbolized by the toppling of the statue of Maria Theresa. These events are regarded by the French officer who temporarily takes control of the town as “ceremonies of the natives” (Méliusz 1982: 441). While the centre of the town keeps changing depending on whether it is ruled by the Hungarian Soviet Republic, the French-Senegalese troops, the Serbs or the Romanians, the suburban space remains unchanged.

The Romanian takeover, which appears in a religious symbol system as a Good Friday for one party and an Easter Sunday resurrection for the other, is also manifested primarily in a change in the image of the centre.

“The invaders didn’t even have a rest before the character of the town changed. (...) the main streets and squares were renamed, the offices were transformed into different, looser structures. They gave the town a different look, gave the cafes a different atmosphere, they changed the spirit, habits, and manners of the

---

¹¹ „A háború alatt a gyárak megnöttek. Kapuikon, akár valami telhetetlen szörny száján százas és ezres tömegekben egyre ömlöttek váltáskor ki és be a munkásasz-szonyok. Új sínpárok jelentek meg, vagonok gurultak át a város kellős közepén éjjel és nappal. (...) az új üzleti világ megváltoztatta, fellazította a millenneumi kényelmet, a város arcát véglegesen és végzetesen a maga képére és hasonlóságára alakította.”

merchants, they gave a different, faster, more restless pace to the streets, they reshaped life. (,,) Nothing has changed in the suburbs, in the working quarters. (...) The below and the above remained the same, and so did the Inner Town and the periphery, and the upstairs, and the cellar”¹² (Méliusz 1982: 484).

József Méliusz’s novel fits into the genre of modern Hungarian prose of the 1930s. His recollection technique is inspired by Proust, but a simultaneous editing, which intertwines different locations and events, plays an important role as well. The proportions of devastation and, at the same time, of the collective guilt are predicted, in a way, by one of the episodes of the first chapters of the novel: the trial and execution under martial law of Mihály Szabó Kis, a Nazarene who has refused to take up arms for reasons of conscience. The father enters the Silver Goat restaurant, considered a public forum, at the same moment when Lieutenant Horváth shoots the Nazarene, as Jean Jaures becomes the victim of an assassination attempt in another café in Paris, an event about which a young man, Tódor Manojlovics, is musing in Switzerland. At the time of its writing, József Méliusz’s first large-scale work could have played an important role in the history of Transylvanian prose between the two world wars thanks to its modern prose poetics; however, due to its special fate, it could not integrate into the Hungarian modernist epic tradition.

Of the four novels analysed in this paper, only Szitnyai presents the “small town as a space of scarcity.” The precondition for the operation of a small town-chronotope is usually a big city, the other world, which may be situated even at a mythical distance. It does not have to exist as a real place; it is enough if it appears only in the imagination of the characters, as in the desires of Mrs. Bovary or the heroes of the *Three Sisters* (Papp 2017: 37).

¹² „A bevonulók még ki sem pihenték magukat, máris megváltozott a város jellege. (...) a főbb utcákat, a tereket átkeresztelték, a hivatalokat átalakították más, lazább szerkezetűre. Más külszín adtak a városnak, a kávéházaknak más hangulatot, megváltoztatták a kereskedők szellemét, szokásait és modorát, más, gyorsabb, nyugtalanabb tempója lett az utcáknak, átfőrmálták az életet. (,,) A külvárosokban, a munkásnegyedekben nem változott semmi. (...) A lent és fent megmaradt, meg a Belsőváros és a kültelek, meg az emelet és a pince.”

In the novels analysed above, but especially in the *Síró város*, the point of reference is not a distant metropolis, but the image of the same town on the periphery in the period before the historical change. The spatial distance separating the central metropolis from the small peripheral town is projected here into the temporal distance between the past and the present.

The fact that in *Tibold Márton*, a novel that records the same historical change, there is no impenetrable distance between pre-war and post-war Marosvásárhely, may be explained by the fact that the protagonist is emphatically an active shaper of his own destiny; therefore, the alternative of living in a small Szekler town appears as arriving home, a “conquest” in the protagonist’s own word. In Méliusz’s novel, it is only the image of the town centre which changes emphatically; however, the focus is not on change, but on the relatively unchanged nature of the relationships among various social classes.

References

- BAHTYIN M. M. (1976). A tér és az idő a regényben. In: KÖNCZÖL Cs. (ed.) *A szó esztétikája*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- BORCSA J. (2001). *Méliusz József*. Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó.
- Cs. GYÍMESI É. (1993). Gyöngy és homok. In: HÁY J. (ed.) *Honvág a hazában. Esszék, interjúk, publicisztikai írások*. Budapest: Pesti Szalon Könyvkiadó.
- HARVEY D. (2009). A kapitalizmus a fragmentálódás üzeme. *Fordulat*, vol. 7, p. 111.
- MÉLIUSZ J. (1982). *Város a ködben*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- MOLTER K. (1937). *Tibold Márton*. Kolozsvár: Erdélyi Szépművészeti Céh.
- MOLTER K. (2001). Hogyan és miért írtam Tibold Márton című regényemet? In: KUTI M. (ed.) *A keleti állomáson*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.
- PAPP Á. K. (2017). A kisváros poetikája. A kisváros toposza Kaffka Margit, Móricz Zsigmond és Kosztolányi Dezső műveiben. In: SEPSI E. (ed.) *A tér poetikája – a poétika tere*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan.
- VÉCSEY Z. (1941). *Síró város*. Budapest: SZ.E.F.H.E.

Abstract

The treaties of Paris and the political changes brought by them marked a special state of in-betweenness for those citizens who entered under new political rule. While their homeland as a physical space continued to represent a safe, well-known place, its context changed, and the change asked for new interpretations. The “domestication” of this space required a negotiation of new sets of values and new identities. My research presents the way the communicative memory describes the political changes brought by the year 1920 in a set of Hungarian novels written in the two decades following the peace treaties. The focus of the research is on the life-strategies, conflicts and decisions presented through the protagonists, and the way these are reflected in the spatial practices presented in the novels.

Keywords

WWI, Literature, Urban Space, Ethnicity, Change

Bio

Júlia Réka Vallasek, Associate Professor, PhD. has been a faculty member at the Journalism Department of Babeş-Bolyai University since 2000. She graduated from the Faculty of Letters (Hungarian-English) at Babeş-Bolyai University, earning an MA in Literature and Society in 1999. She holds a PhD in History of Literature earned from the University of Debrecen (Hungary). Her research interests include 20th century history and literature and media history. She is a contributor of several cultural and literary reviews in Romania and abroad, a literary translator and a critic.

HISTORY

HISTORIA

Ibolya Murber

Eötvös Loránd University, Budapest,
Savaria University Centre, Department of History

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest,
Savaria Egyetemi Központ, Történelem Tanszék

Post-Trianon Border Changes between Austria and Hungary¹

Introduction

The Austro-Hungarian monarchy lost the First World War and both Austria and Hungary were equally the main losers of the Habsburg monarchy. In November 1918, Vienna demanded its border area from Hungary, which was inhabited by a German-speaking majority, but territorially belonged to the Hungarian kingdom. Although the peace treaties of Saint-Germain-en Laye (1919) and Trianon (1920) granted German-West Hungary / Burgenland de jure to Austria, the disputed area remained under Hungarian administration until the late autumn of 1921.

Since Austria was unable to occupy the area militarily, the Hungarian side was able to negotiate a symbolic modification of the border (see the referendum in Sopron in December 1921). The aim of this study is to present the stages of the border-drawing process between Austria and Hungary.

---

¹ Supported by the ÚNKP-21-5 New National Excellence Program of the Ministry for Innovation and Technology from the source of the National Research, Development and Innovation Fund.

(German) West Hungary until 1918

Due to the centralized administrative tradition of the Hungarian kingdom, the western counties – Pozsony / Preßburg, Moson /Wieselburg/, Sopron / Ödenburg und Vas / Eisenburg – claimed by Austria did not form a separate region of Hungary. Moreover, they lacked regional identity and integration as well.

In contrast to the medium-sized Austrian provinces, the Hungarian half of the empire consisted of significantly smaller and centrally managed administrative units (counties). This centralized and strictly controlled system prevented the emergence of regionalism. Until the end of the war, the county leadership, which was under Hungarian dominance too, was able to prevent and suppress any sign of separatism by administrative means.

As for the territory formed by the western Hungarian counties, no name of its own was established until the end of the war. At the beginning of the 20th century, Viennese Greater German circles (Großdeutsche Partei) promoted the idea that “German West Hungary” could belong to the Austrian half of the empire for linguistic reasons (Nagy I. 1937: 23). The idea, however, did not meet with approval anywhere. The ethnic (German) mobilization of the local population was low before the World War (Haslinger 2000: 69), which corresponded to the general level of political-national activity in the Habsburg monarchy.

The four western counties were clearly agricultural-agrarian oriented. Industrialization was only in the early stages in just a few cities. The proximity to the Austrian border, the relatively well-developed railway network and the purchasing power of over two million people in Vienna, Graz and Wiener Neustadt stimulated the trade relations of the counties. German West Hungary was more the eastern hinterland of Vienna and Graz than an integrated periphery of the Hungarian economy.

The First World War brought about great changes in several ways. Smuggling across the Austro-Hungarian border flourished from 1916 due to the inadequate state food supply in the Austrian half of the empire and lasted until the mid-1920s (Nagy A. 2019). In the last years

of the World War, goods smuggled by Hungarians made a significant contribution to the food supply of the Eastern Austrian population. But food prices rose sharply on both sides of the border. During the war, an impression was formed in Vienna that West Hungary provided the Austrian capital with food and kept it alive. Chancellor Karl Renner resorted to this assumption on November 18 at the meeting of the State Council when he announced the claim of German Austria to German West Hungary.² The coveted foods actually came to Vienna via the Austro-Hungarian border. But the goods did not come from the areas of western Hungary, where the majority of the German-speaking population lived, but from the “Small Plain”, the valleys of the Raab and the Danube and the counties west of the Danube. The agricultural output of Burgenland – the parts incorporated into Austria in the final territorial settlements – remained considerably below post-war Viennese expectations.

Food dependence and the territorial claim of German Austria: from October 1918 to March 1919

Two themes dominated the interstate relations between German Austria and Hungary in the autumn of 1918. The priority was clearly to secure Hungarian food transport for the Austrian population. The Austrian claim to German West Hungary was of secondary importance. In the initial stage of the border-drawing process, the emphasis on the peoples’ right to self-determination of the local German-speaking population was of great importance, but over time it became less important as an independent argument.

But the assumed agricultural potential of the area became more and more important in Austria’s arguments. It is important to note that Austria’s territorial claim was not made at the request of German-speaking Hungarian citizens. Because of the low ethnic German mobilization

---

² Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Archiv der Republik (AdR) Bundeskanzleramt (BKA) Staatsratsprotokolle (SRP) 36. / 1918/11/18.

only an active minority of the inhabitants of German-West Hungarians articulated their pro-Austrian or pro-Hungarian attitude. However, this political activity was not necessarily representative of the entire German-speaking population. But even this minimal political activity by the local population had only a marginal effect, if any, on the outcome of the demarcation.

The basic territorial concept of the new German-Austrian state was announced at the meeting of the State Council on October 30, 1918: "No claim is made on any areas in which the majority of the population is not German".³ At the end of October 1918, there was also broad agreement on Hungary's territorial concept, namely Hungary's claim to a territorial maximum (Greater Hungary). As the territorial concepts of Vienna and Budapest were fundamentally and diametrically opposed to each other, a consensus, a mutual agreement on the territorial affiliation of German-West Hungary, could not be expected from the start.

Austria did not officially articulate its claim to German West Hungary until November 1918. The territorial demands made by German Austria immediately triggered a backlash in Budapest. Hungary stopped further food supplies to Austria.⁴ The political decision of the Austrian government to renounce a military annexation of German West Hungary was of a pragmatic nature. Large parts of the areas claimed by German Austria were occupied by the neighbouring states. In Vienna they knew what it felt like to be controlled by foreign armies. Furthermore, Austria's current military potential would not have been sufficient to occupy German West Hungary. There was also a pragmatic consideration behind the renunciation of an annexation: Austria and Hungary would always remain neighbours (Koch et al. 1994: 213) and Austria would continue to need food from Hungary.

As a result, Vienna intensified the negotiations on the delivery of food and postponed the territorial question until a future peace conference. At first, the victorious countries did not plan to change the border between Austria and Hungary. In early 1919, Archibald Cary Coolidge, an American historian, led a mission to German West Hungary. Major

³ ÖStA AdR BKA SRP 12. / 1918/10/30.

⁴ ÖStA AdR BKA SRP 39. / 1918/11/20.

Lawrence Martin, an American geographer, conducted surveys of the ethnic and economic characteristics of this border region. Based on his findings, the US geographer suggested moving the old border to the east, to the disadvantage of Hungary (Berlin 1977: 95). In March 1919, the new borders of Hungary were provisionally determined in Paris, without the border change between Austria and Hungary.

The Hungarian Soviet Republic: from March to August 1919

After the proclamation of the Hungarian Soviet Republic in Budapest on March 21, the Hungarian food transport remained a priority for Austria while the territorial affiliation of German West Hungary was of secondary importance. In line with the concept of a “world revolution”, the Hungarian council government sought to promote the spread of the Bolshevik system in Austria as well. The council government paid more attention to the Austro-Hungarian border area than the previous Budapest governments had. Demonstrating its benevolence, the council government suspended the ban on food supplies to Austria from the four western Hungarian counties. Béla Kun, the Minister for Foreign Affairs, imagined that western Hungary should serve as the agricultural hinterland for the revolutionary Vienna.

Fearing a domino effect, the spread of the Bolshevik “world revolution”, the decision-makers in Versailles saw themselves forced to intervene in the events. The military intervention by the Entente states was no longer an option as this approach had led to disaster in Soviet Russia. Instead, they encouraged Hungary’s neighbouring states to further military interventions, for which they could be rewarded with the areas of Hungary that had already been negotiated before the dictatorship of the Soviets. Czech, Romanian and South Slav troops took up this offer to enlarge their own national territories and occupied large areas beyond the Hungarian demarcation lines negotiated in the late autumn of 1918. As for the Entente containment policy, its goal was to immunize Austria (Adlgasser 1995: 176) against communism by means of food supplies and the closure of the border with Hungary.

On May 2, the head of the French Entente mission, Henri Allizé, handed over the Supreme Council's invitation to the peace negotiations to Otto Bauer, the Austrian Foreign Minister. The new Hungarian borders were already established (Romsics 2001: 140), but the Hungarian invitation to the peace negotiation sent by Paris got stuck in Vienna and never reached the addressee, the Hungarian councillor government. The proclamation of the Hungarian Soviet Republic, or rather its relative stability, gave the final push for the transfer of German West Hungary to Austria. The first version of the Austrian peace treaty did not deal with the shifting of the Austro-Hungarian border. Nevertheless, the Austrian delegation protested on site and successfully lobbied for a border change in favour of Austria.

The Treaties of Saint Germain and Trianon and Political Violence: from the Autumn of 1919 to 1922

After the collapse of the council rule, the aim was once again to consolidate the fragmented state power in Hungary. It was another zero hour for the country. After the failed defensive wars of the Hungarian Soviet Republic against Czechoslovakia and Romania, not only the peripheries but also most of central Hungary were occupied. Priority was given to the task of bringing about the fastest possible withdrawal of Romanian troops from the capital.

In western Hungary, with the end of the Council Republic, the time of former anti-communist émigrés had come. A group of exiles with a Christian-social-legitimist orientation were active mainly in Styria and established contacts with right-wing political circles in Austria (Gergely 1977: 127). The former officer of the k.u.k. Army, Baron Anton Lejár, and Count Antal Sigray returned to western Hungary from Austria at the beginning of August. With the blessing of Budapest, they reorganized military power and state administration. In mid-August 1919, when the peace conditions for Austria became public, rallies for a unification with Austria took place in several western Hungarian

villages. Lehár's troops quickly put an end to such pro-Austrian actions with a demonstration of military force.

Chancellor Karl Renner signed the Treaty of Saint-Germain-en-Laye on September 10, 1919. This also included a border change to the disadvantage of Hungary. After the collapse of the Hungarian Soviet Republic, however, implementing the transfer of territory became secondary for the decision-makers in Versailles. Austria had to wait years for a de facto transfer of territory.

In 1920, a gradual consolidation of state power in Hungary began. In January 1920, an Entente military commission arrived in Sopron and stayed there until September 1921. This commission exercised a more symbolic control function because it had no military force. The task of the military mission was to prepare a peaceful handover of the territory and to draw up an internationally controlled handover plan. On June 4, 1920, with the signing of the peace treaty in Trianon, Hungary recognized the new border in favour of Austria under international law. The ambassadors' conference in Versailles called on Hungary and Austria to start intergovernmental negotiations on border regulation.

The negotiations at the intergovernmental level did not lead to any result in the autumn and winter of 1920 and 1921 either. After the ratification of the Treaty of Trianon by the Hungarian National Assembly, the Conference of Ambassadors called on Hungary to evacuate German-West Hungary by August 27, 1921. However, the official evacuation at the end of August was prevented by paramilitary resistance under the secret blessing of the Hungarian government. The military activity in German West Hungary in the autumn of 1921 ultimately moved the governments in Vienna and Budapest to grant mutual concessions for a more dynamic completion of the border-drawing process.

On October 4, when the area should have been handed over again, Pál Prónay declared Lajtabánság (Leitha Banat) in Felsőőr / Oberwart. As the head of a White officers' detachment he was responsible for numerous murders and other retributions. This mini state, which proclaimed its independence and existed for a month, had the goal of preventing the transfer of German West Hungary. The Leitha Banat

was a welcome means of exerting pressure on Austria in order to obtain minimal concessions.

In the Treaty of Venice (October 1921), Austrian Chancellor Johannes Schober and Hungarian Prime Minister István Bethlen negotiated a compromise: Austria was to receive Burgenland and Hungary was promised a plebiscite on whether Sopron and its surroundings should remain in Hungary. In the treaties of Saint-Germain and Trianon, no referendum was provided for Sopron. At the end of November, Austria officially took possession of the Burgenland area without incident. On December 8, a military mission from the Entente arrived in Sopron to oversee the referendum (Koch et al. 1998: 169). The referendum took place on December 14–16, 1921 in Sopron and in the eight surrounding villages.

On January 1, 1922, after the election results were recognized by the Ambassadorial Conference in Versailles, the city of Sopron and its surroundings officially became part of the Hungarian territory (Villani 1923: 30). The Hungarian Prime Minister officially visited Vienna in the same month. Chancellor Schober and Prime Minister Bethlen mutually affirmed the compromise solution across the Austro-Hungarian border (Haslinger 1994: 42–43). After that, the new state border between Austria and Hungary was no longer questioned in the interwar period.

The treaties of Saint-Germain and Trianon determined the course of the new state border between Austria and Hungary. But the border marking process on site still had to be done. In July 1920, the Ambassadors' Conference ordered the establishment of an international border-drawing commission for the Austro-Hungarian border, which operated between 1922 and 1924. Thanks to their efforts, three villages around Lake Neusiedl/Fertő-tó in the north came to Austria and ten villages, mainly in the south, returned to Hungary (Murber 2019: 211).

Summary

Despite many years of military and diplomatic engagement of Hungary and Austria, the border set in the treaties of Saint-Germain

(1919) and Trianon (1920) changed only slightly. Although Austria's territorial claim in 1918 was not articulated at the request of the local population of German-West Hungary, the two countries were given an opportunity to express their opinion directly during the minimal border corrections in 1921–1922 (the referendum and before the border drawing commission).

References

- ADLGASSER F. (1995). The Roots of Communist Containment: American Food Aid in Austria and Hungary after World War I. In: BISCHOF G., PELINKA A. (ed.) *Austria in the Nineteen Fifties. Contemporary Austrian Studies 3*. New Brunswick – London: Routledge, pp. 171–188.
- BERLIN J. D. (1977). Akten und Dokumente des Außenamtes (State Department) der USA zur Burgenland-Anschlußfrage 1919–1920, Lawrence Martin. *Burgenländische Forschungen*, vol. 67.
- GERGELY J. (1977). *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- HASLINGER P. (1994). *Der ungarische Revisionismus und das Burgenland 1922–1932*. Frankfurt/Main, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang.
- HASLINGER P. (2000). A regionális identitás kialakításának egy esete: Burgenland 1921–1938. *Régió*, vol. 11 (4), pp. 67–92.
- KOCH K., RAUSCHER W., SUPPAN A. (1994). *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938. Im Schatten von Saint-Germain. 15. März 1919 bis 10. September 1919*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- KOCH K., RAUSCHER W., SUPPAN A. (1998). *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich (1918–1938). Zwischen Staatsbankrott und Genfer Sanierung 11. Juni 1921 bis 6. November 1922*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- MURBER I. (2019). A burgenlandi impériumváltás 1918–1924: kikényszerített identitásképzés és politikai erőszak. *Múltunk*, vol. 64 (2), pp. 181–214.
- NAGY A. (2019). A hátország rejtőzködő gazdasági stratégiái az első világháborúban. Csempészet az osztrák–magyar határ menti Vas vármegyében. *Múltunk*, vol. 64 (4), pp. 164–199.
- NAGY I. (1937). *Nyugatmagyarország Ausztriában*. Pécs: Taizs József.

ROMSICS I. (2001). *A trianoni békeszerződés*. Budapest: Osiris.

VILLANI F. (1923). *Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar–osztrák határ megállapításáról*. Sopron: Székely és Társa.

Abstract

This study explores the changes in the Austro-Hungarian border between 1918 and 1924. On the one hand, the collapse of the Habsburg monarchy resulted in the emergence of a new borderline. On the other hand, in the Treaties of Saint-Germain-en-Laye (1919) and Trianon (1920), the victorious states approved the border shift to the detriment of Hungary. The Hungarian state and the local actors tried to gain time to be able to change the international law provisions of the peace treaties. Nevertheless, only a minimal Austrian concession was obtained through political violence (the 1921 plebiscite in Sopron). Meanwhile, the economic motivations, which determined the everyday activity of the local population, were often in conflict with national (state) ideas.

Keywords

Hungary, Austria, border, plebiscite, political violence, peace treaty

Bio

Dr. hab. Ibolya Murber is Associate Professor at Eötvös Loránd University (ELTE BDPK) in Budapest/Szombathely. She earned her Ph.D. from ELTE in 2005, and completed her habilitation at ELTE in 2013. Between 2001 and 2004 she served as an archivist at the Hungarian National Archives in Budapest, and between 2007 and 2016 was a faculty member at the University of West Hungary in Sopron. She has been a visiting professor at the University of Vienna and Saarland University, in 2019–2020 held an OeAD Richard Plaschka Fellowship in Vienna, and in 2021–2024 holds a Bolyai János Fellowship of Hungarian Acad-

emy of Sciences. Her research focuses on twentieth-century history, and is centered primarily on diplomacy and international relations, Central European migration, and Austro-Hungarian relations.

Adrienn Nagy

Eötvös Loránd University, Budapest,
Faculty of Humanities, Doctoral School of History;
Savaria University Centre, Department of History

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest,
Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola;
Savaria Egyetemi Központ, Történelem Tanszék

A nyugat-magyarországi lakosság mindennapjai a csempészet árnyékában

Jelen tanulmány szemlélteti, hogy a posztimperiális átmenet időszakában, illetve a trianoni határváltozás(ok) után a strukturális, makroszinten irányított események milyen mikroszintű folyamatokat generáltak a nyugat-magyarországi határtérségben. Továbbá mindezek miként hatottak a helyi lakosság cselekvési szintjére, egyének és hálózataik individuális tevékenységi körére. Ezzel összefüggésben azon kérdésekre keresi a választ, hogy a két birodalomrészt (az Osztrák Császárságot és a Magyar Királyságot) korábban elválasztó belső határból miként vált külső állam- és vámhatár, megerősített és egyre szigorodó határőrizettel? Milyen hatást gyakorolt az Ausztria és Magyarország között „újonnan” kiépülő határrezsim a határtérségben élők mindennapjaira, az addigi szoros gazdasági kapcsolatokra, illetve az osztrák–magyar határon 1916 óta virágzó csempészetre? Továbbá mi motiválta, illetve milyen mechanizmusok és társadalmi aktivitás jellemezte a határtérségben közel egy évtizeden át virágzó illegális kereskedelmi tevékenységeket?

Integráció és/vagy kapcsolatok elhidegülése

A nyugati határ régió vármegyéi már a 19. század elejétől kezdve erős nyugati orientációval rendelkeztek. Kereskedelmi, gazdasági és társadalmi kapcsolataikat a kelet-ausztriai régiókkal, így Stájerországgal, Alsó-Ausztriával és a Bécsi-medencével való szomszédságuk határozta meg (Jankó et al. 2008: 75–85). Az 1754 óta létező osztrák–magyar belső vámhatárokat 1850. október 1-jével lebontották, ami a közös vám- és kereskedelmi politika (a vámunió) kiépülésének első lépcsőfokát jelentette. Ettől kezdve a két birodalomfél közötti, illetve a régiót kettészelő – pontosan kijelölt, részletesen kitűzött és térképezett – osztrák–magyar határ már csak belső tartományi határként szolgált, vagyis nem volt vámhatár jellege (Sallai 1996: 293–294). Ezután a gazdasági kooperáció új szintjét az 1867-es kiegyezés értelmében törvényerőre emelt, majd tízévenként közös egyetértésben megújított vám- és kereskedelmi szerződések jelentették. Ezek értelmében az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság közötti közös határ az áru- és személyforgalom előtt nyitottá vált, vagyis azt bárki, bárhol és bármikor mindenfajta ellenőrzés és útiokmány nélkül szabadon átléphette (Bencsik 2020: 6–8). A határ inkább adminisztratív, mintsem fizikai szinten létezett, ezért a térség lakossága számára nem jelentett többet szimbolikus választóvonalnál (Tóth 2008: 102). Bár határrendészeti egységek itt is működtek, különösen, hogy a Magyar Királyi Határrendőrség szervezetét körkörösén a Magyar Királyság teljes határvonalán kiépítették, de az osztrák–magyar közös határokon – szemben a magyar–román és a magyar–szerb vámhatárokkal – nem folyt komplex határőrizet (Parádi 2017: 492). A kölcsönös egymásrautaltság révén a határ két oldalán élők egyre szabadabban élhettek a másik ország piaci lehetőségeivel, kihasználva a régió kedvező gazdasági helyzetét, adottságait (Horváth 2013: 415). A bécsi–alsó-ausztriai–stájer piacokon szívesen fogadták a határ menti magyar térség élelmiszereit, amíg a magyar területen élő lakosság az osztrák oldalon beszerezhetette a szükséges nyersanyagokat és iparcikket.

Ezen interregionális kapcsolatrendszerre a világháború kirobbanásával erőteljes nyomás nehezedett. A front ellátási terheiből fakadó

lakossági élelmiszer-ellátási nehézségek miatt a hátország – különösen a Monarchia osztrák részének – élelmezési biztonsága veszélybe került. A Monarchia élelmiszerraktárának tartott – a szántóföldi növénytermesztésre alkalmas területek nagyobb aránya miatt az alpesi tartományoknál eleve jobb terméseredményeket produkáló – Magyar Királyság, illetve kormányzata a vámszövetség érvényessége ellenére igyekezett felülről irányított módon visszaszorítani a legális élelmiszerexportot Ausztria irányába (Bódy 2018: 151–160). A belső határokon is előtérbe került a határőrizet fontossága, azon belül is a határforgalom ellenőrzése. A határlakók addigi szabad mozgását az állam korlátozni kezdte és a határátlépés kötelező elemévé vált a szállítási és utazási igazolvány (Bencsik 2018: 35–39). A határ összekötő szerepe helyett makroszinten egyre inkább a határ elválasztó funkciója érvényesült. Ez azt jelentette, hogy az állam nem garantálta az addigi határon átnyúló interregionális kapcsolatok fenntartását, illetve a növekvő kelet-ausztriai szükségletek legális élelmiszerexport útján való kielégítését (Hardi 2004: 992–994).

Az első háborús év végére a határforgalom egyre inkább informális keretek közé szorult. Az állam és a régióban élők érdekei között feszülő ellentétek egyre súlyosabbá váltak, aminek következtében egyfajta kettős játék alakult ki a határ mentén. Makroszinten a két társország riválisként, 1918–1919 fordulójára szinte idegenként tekintett egymásra, aminek következtében megkezdődött a határrégió militarizálása, a határhasználat, a határátlépés feletti kontroll igényének nemzeti kifejeződése (Murber 2019: 191–194). Ugyanakkor a helyi lakosság számára a hiánygazdaság folytán növekvő osztrák piaci igények kielégítése miatt mindvégig lényeges – sőt egyre inkább jövedelmező – volt, hogy termékeiket továbbra is eljuttathassák a határ túloldalára. A problémák áthidalására, illetve a szükséghelyzet kezelésére a határ mentén élők számára a transznacionális cselekvések illegális szintje, közöttük a csempészet kibontakozása jelentette a megoldást, mely egyszerre volt a megváltozott körülményekhez való sajátos alkalmazkodás és az állami rendelkezések elleni lázadás egyik formája (Nagy 2019: 173–174).

A csempészet felfutása és demokratizálódása (1916–1918)

A határ két oldalán élők a második háborús évtől tömegesen kapcsolódtak be a csempészetbe. Ekkortól már nemcsak a szűken vett határtérségből, hanem az ország több vidékéről igazolvány nélkül vagy hamis név és tartalom-megjelöléssel nagymennyiségű gabonát és lisztet szállítottak ki Ausztriába. Így próbálkoztak például 1100 kg zabot papírküldeményként, 10.070 kg élelmiszert repülőgép-alkatrészként vagy 2 vagon bort zabként és különböző húsféleségeket gyümölcsként feladni osztrák illetőségű magánszemélyeknek, magánvállalatoknak vagy épp katonai alakulatoknak címezve. 1916 végére a nyugati határszél városai, községei és vasúti csomópontjai az élelmiszercsempészet elosztópontjaiként funkcionáltak. Az éhező Bécs és a határ menti osztrák tartományok egyre fokozottabban rá voltak utalva a Magyarországról érkező mezőgazdasági terményekre és húsárakra (Nagy 2019: 181–185).

A feketézéssel a háború alatt 60-65%-ban nők – jórészt osztrák illetőségűek – foglalkoztak. Kihasználták, hogy a hatóságoknak eleinte nem volt megfelelő női személyzete a testi motozáshoz. Így egyesek terhességet színlelve a hasukra kötöztek némi sajtot, vaját vagy lisztet. Mások zsebeket varrtak az alsóneműjükbe, azokba rejtve az élelmiszereket, remélvén, hogy a háború szemérmertlensége addig nem megy el, hogy ott is kutassanak. Végül 1918 tavaszától a nagymértékben elharapózott csempésztevékenységek megakadályozása vagy legalábbis korlátozása végett a határrendőrségnél motozás céljából már nőket is alkalmazni kezdtek (Nagy 2019: 189–193). A háború utolsó évére egyre több frontról hazatért katona csatlakozott a csempészek csoportjaihoz. Ezzel a front „erőszakkulturája” a határ menti mindennapok, az addig főként helyi, civil lakosság részvételével zajló csempészet részévé vált. A fegyveres csempészbandák tetteleges szembeszállása a kötelességüket teljesítő csendőrökkel új dimenziókat nyitott a nyugat-magyarországi feketezés történetében (Murber 2019: 196).

A háború utolsó napjaiban – 1918 kora őszén – a nyugat-magyarországi élelmiszercsempészet ellen indított, a Bécs–Budapest-vasútvonalon, a dunai hajókon (a pozsonyi Öreg-híd közelében) és az országhatáron (mosonmagyaróvári Lajta-hídon) végrehajtott őszi

határrendőri razzia részleteiről készült egy propagandafilm is (Tábori et al. 1918). A közel hét és fél perces tudósítás célja az volt, hogy bemutassa „milyen jól is dolgoznak” a magyar hatóságok, miként üldözik és leplezik le éjjel-nappal a csempészeket.

A filmriport gondosan szemlélteti, hogy a rendvédelmi szervek főként a közutakat, a hidakat, a vasútállomásokat és a nagyobb folyamokat (a Dunát) igyekeztek ellenőrzésük alatt tartani, illetve megfigyelték a postai forgalmat is. A képkockákon látható, hogy az állomásokon a vámosok és a katonák a beérkező vonatokat próbálták „alaposan” átkutatni. A vizsgálódás során a vagon alatt, a kocsi tetején vagy az egyéb rejtkehelyeken (ülések alatt, teherfékre akasztva, kettősfenekű bőröndbe rejtve, kabátba vagy mellénybe steppelve stb.) talált többnyire élelmiszerekkel teli, illetve gyanúsnak tűnő csomagokat, zsákokat rendszerint elkobozták, majd összegyűjtötték és közéleti célokra való értékesítés végett az arra kijelölt elosztó központokba szállították. A vasúti jelenetek mellett a tudósításban bemutatásra kerül a közúti ellenőrzés menete is. Szemléltetve, hogy az örök a Lajta-hídon miként állítottak meg akár egy fogatot vagy egy oldalkocsis motorkerékpárt, majd hogyan kobozták el, foglalták le a feltehetően csempészarut tartalmazó bőröndöket, gyanúsan könnyűnek tűnő zsákokat. Ezekon kívül több snitten is láthatóak olyan jelenetek, melyeken az egyenruhások egy kislányával érkező, babakocsit toló nőt, avagy egy szürkemarákat kötélén vezető férfit kíséreltek meg feltartóztatni. Emellett érdekesek – illetve kissé komikusak – azok a képkockák, melyeken az örök kivont karddal próbálták egy kondájukat hajtó háromtagú parasztcsaládot visszakergetni a hídról, vagy éppen botokkal szurkáltak meg egy megakott szénásszekeket, melynek tetejére még egy katona is felmászott, hogy a rakományt tüzetesen átvizsgálhassa.

A felvételek – melyek voltaképp megrendezett képsorok – rendkívül eredményesnek érzékeltek a határrendőröket, ami a valóságban nem feltétlen volt így. Különösen, hogy a professzionális – észrevétlenségre törekvő – csempészek nem a fokozottan ellenőrzött közutakon és hidakon keresztül próbálták tömegével átkelni a határon. Számukra az igazi terep a járatlan erdei utakkal, titkos ösvényekkel átszótt zöldhatár volt, melyet kiterjedtségénél fogva az amúgy is csekély létszámú rend-

védelmi szervek nem tudtak elég hatékonyan ellenőrzés alatt tartani. Főként nem 1918 őszén, amikor a csempészet egyik aranykorát élte és, amikor már egyértelműen elfogadottá vált, hogy Ausztria keleti felét – az 1916-17-től szinte éhező osztrák lakosságot – a nyugati határon átjutó csempészek látják el élelmiszerekkel. Mindezt a hatósági közegek jelentései is alátámasztják, melyek szerint a csempészet ekkor – más határszéli megyékkel összevetésben – épp Nyugat-Magyarországon, illetve Vas vármegyében vált a legintenzívebbé.

A csempészet „második” aranykora (1919–1926)

A Monarchiával szemben 1915-ben életbe léptetett gazdasági blokádot a győztes hatalmak a fegyverszünet megkötése után sem oldották fel. Mindez jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az addig sem csekély élelmiszerhiány egyre súlyosabb méreteket öltön, ezzel is fokozva a határ menti csempészet intenzitását. A hiánycikkek beszerzése miatt előbb a Károlyi-kormány, majd a tanácskormány is igyekezett árucseré-egyezmények kötésével szorgalmazni, illetve biztosítani a gazdasági közeledést és a kereskedelmi kapcsolatok rendezését Ausztriával. Remélték, hogy a forgalom normalizálásával talaját veszti a nyugat-magyarországi feketézés is. Csakhogy a megkötött államközi rekompenciációs szerződések értelmében eszközölt szállítások mindkét oldalon akadoztak. Mindez azt eredményezte, hogy a hivatalos árucseré mellett az osztrák és a magyar kormány is megpróbálta illegális utakon beszerezni a hiánycikkeket. Ezáltal felvetődött az államilag támogatott, illetve központilag szervezett csempészet szükségessége. 1919 májusában az árubeszerzési kirendeltségek felállításával sor is került a „külkereskedelem” csempészüton való megszervezésére. Mindez ugyanakkor továbbra sem jelentette az „egyéni kezdeményezések” visszaszorulását, mivel a csempészek nem voltak hajlandóak eladni áruikat a kirendeltségeknek (Gábor 1969: 233–238).

1919 augusztusában a Tanácsköztársaság bukása után a szövetséges hatalmak Magyarországon is feloldották a blokádot, aminek következtében az állami beszerzés illegális útjaira már nem volt szükség.

Ugyanakkor a lakosság – különösen Ausztriában – továbbra is éhezett és nélkülözött, ami miatt az osztrák–magyar határ menti csempészet minden addiginál jobban és szervezettebben virágzott. Már ekkor is nyilvánvaló volt, hogy a feketézés mindaddig természetes marad, amíg a gazdasági viszonyok nem konszolidálódnak és, amíg az elkövetőknek nagy nyereséget és egy véletlen rajtavesztés esetén is csak csekély büntetést eredményez. Egyes jelentések szerint 1919. augusztus-szeptember havától éjjelente már szekérszám vitték ki a gabonát Ausztriába. Nem véletlen, hogy az 1920 januárjában megtartott vármegyei értekezleten radikális megoldásként egy olyan indítványt terjesztettek elő, amely a csempészetet hazaárulássá kívánta minősíteni és a tetten ért csempészeket helyszíni felakasztással vagy agyonlövéssel akarta büntetni. (*Vasvármegye* 1920. január 24.: 5). Végül a javaslatot nem fogadták el, ahogy idehaza egyébként sosem rendeltek el igazán súlyos és/vagy anyagiakban is érzékeny büntetéseket. Az általános gyakorlatot követve a csempészeket az áru elkobzása mellett főbüntetésként néhány napi – esetleg heti – elzárással, illetve mellékbüntetésként a várható haszon töredékének megfelelő pénzbírsággal büntették.

A vesztes háború, a gazdasági összeomlás, az inflációs különbségek, a megengedő vámpolitika mellett a trianoni határhúzás, a terület hovatartozásáért vívott küzdelmek, illetve Burgenland 1922-es hivatalos elcsatolása újabb jelentős hatással volt a csempészetre. Gyakorlatilag a nyugat-magyarországi vármegyerészek Ausztriához kerülésével az 1920-as évek közepére meghatározódott a csempészet okozta fenyegetettség. Egyrészt az elcsatolt területeknek csempészúton kellett megszerezniük, amit passzív gazdasági mérlegüknél fogva nem tudtak maguknak megtermelni. Másrészt csempészniük kellett mindazt, amit a saját fogyasztáson túl, kereskedés céljával a szomszédos osztrák tartományoknak kívántak juttatni. Harmadrészt pedig a régi-új szomszédos osztrák területeknek, vagyis a stájer, alsó-ausztriai és bécsi tartományoknak (továbbra) is csempészzel kellett beszerezniük azt, amit az újonnan betagozott, a magyar termő vidékek gazdasági segítségére szoruló Burgenlandtól nem tudtak megkapni. Ezen „három csempészveszedelmet” a határforgalom ellenőrzésének totálissá válása sem tudta mérsékelni, különösen, hogy az illegális áruforgalom

helyi szinteken ekkorra már gyakorlatilag intézményesült és szinte megbecsülhetetlen méreteket öltött. A szombathelyi vámörkerületi parancsnokság jelentése alapján 1922-ben a csempészekről lefoglalt élelmiszerek, élő állatok és készpénz értéke már közel 280 millió magyar koronát tett ki, ami mindösszesen csak 1/4-ét vagy 1/5-ét jelentette a tényleges csempészet révén kivitt termékeknek (*Vasvármegye* 1923. február 21.: 4). Ezen évekre egyébként a világháború kitörésétől egyre intenzívebben virágzó csempészet súlypontja – az árfolyamkülönbségek, a korona gyengesége, a kincstári haszonrészesedés és a szabadpiaci viszonyok lassabb normalizálódása miatt – időlegesen Magyarország felé tolódott. Az 1920-as évek második harmadában, de leginkább 1925–26-ban arányaiban több csempészárú – főként cukor, kávé, petróleum, textil- és dohánytermék – érkezett az országba, mint amennyit innen kiszállítottak Ausztriába.

Stratégiák, fortélyok és a hatóság emberei

A háború első éveiben az üzérkedésre használt kezdeti néhány kiló gabona és liszt mellett idővel már egyre nagyobb mennyiségben és egyre sűrűbben más termékek is megjelentek a feketepiacon. A csempészek – igazodva az évtizedek alatt konvencionálissá vált osztrák–magyar árustruktúrához – próbáltak húsféleségeket, zsírt, vaját, szalonnát, tojást, zöldség- és gyümölcsfélét, illetve élő állatokat, dohányt, cukrot, kávé és bort is átjuttatni a határon. Ezen kívül – főként az 1920-as években – megkíséreltek különféle textíliákat, bőrt, selyemharisnyát, napernyőt, kalapot, fegyvereket, készpénzt, nemesfémeket, sőt egyes esetekben kokaint, morfiomot és egyéb gyógyszereket, illetve embereket is ki- és/vagy becsempészni.

A határon való sikeres átjutáshoz az árukat különféle trükkök, rafinériák alkalmazásával célszerű volt elrejtteni. Azonban sokszor nem sikerült eredményesen leplezni az akciót, így foglalhattak le, kobozhattak el a hatóságok például arannyal bélelt ruhát, benzines kannába rejtett ezüst- és aranypénzt, kalapdíszbe bújtatott briliánst, zsír fölé öntött tejet, szappanba rejtett vagy ingbe varrt arany húszkoronást,

tejeskannába töltött bort, szoknya fodraiba rejtett tojásokat vagy korporsóba dugott csipkét is.

A sikeres csempészethez helyi tudás, alapos szervezés, valamint helyek és személyek határon átívelő információs hálózatai is szükségeltettek. Mindezt a felsőőri járásban – még a hivatalos trianoni átcsatolás előtt – gyakorlattá vált vajcsempészet példáján lehet szemléltetni, melyet a csempészek három jól elkülöníthető részre tagolva szerveztek meg. Először a helyi (pinka-völgyi) asszonyok segítségével gyalogosan, alsóruhákba rejtve eljuttatták a vajat a felsőőri járásbeli Rödönyig (Riedlingsdorf). Itt a határ menti viszonyokat jól ismerő férfiak várták őket, akik különböző rejtektutakon az est beálltával az osztrák határig vitték a vajat. Útközben őket több ponton is őrszemek segítették, akik figyelve a határban járőröző szervek mozgását sajátos jelzőrendszer (kendők, világítás) által jelezték, ha az árut el kell rejteni (MNL VaML, IV. 405. b./1523/1918). Az őrszem „nein, nicht dar” kiabálása szabad utat jelentett a határon való átkeléshez. Ezt követően a csempészeket valamely határ menti községben már osztrák lakosok vagy megbízottak várták. Ők előbb megfizették a vaj mennyiségének megfelelő feketepiaci árat, majd az árukkal felpakolva vagy a csempészaruk összehalmozására alkalmas határ menti csempészaraktárak felé, vagy azonnali értékesítés céljával Ausztria belső területi felé vették az irányt. Ezután a határról visszafelé induló csempészek a sikeres akció árából még kifizették az őrszemeket, akik minden alkalommal bizonyos százalékot kaptak a haszonból (*Vasvármegye* 1921. január 27.: 3).

A határ pontos kijelölése (demarkálása) is sokszor teremtett lehetetlen helyzeteket a határsávban, melyek jelentősen elősegítették a csempészek munkáját. Így történt például, hogy a borcsempészet egyik központjának számító Hámortó községben – a kőszegi határkiigazítás következtében – a határ középen szelt ketté egy házat, melynek magyar területre eső pincéjének bejárata Ausztriában „ragadt”. Megoldásként a csempészek az épület pincéjének Magyarország felőli részére ajtót vágtak, majd itt bevitték a bort és mire a másik ajtón kivitték már Ausztriában voltak. A csempészek így anélkül szállíthatták át az árut, hogy abban határsértés vétsége miatt bárki is megakadályozta volna őket (*Vasvármegye* 1923. április 5.: 3). A csempészet efféle virágzása

bizonyította, hogy a határszéli övezet lakossága továbbra sem a magyarországi hátszázhoz kötődik, hiszen megélhetését – évtizedes térszerkezeti és szocioökonómiai kapcsolataira építve – ezután is a határ túlsó oldalán igyekezte keresni.

A feketegazdaság fenntartásában sok esetben szerepet kaptak a hatósági szervek tagjai is, akik saját anyagi helyzetük javítása érdekében sokszor szemet hunytak a törvénybe ütköző gazdasági visszaélések felett. Előfordult például, hogy a pénzügyőri beszámolók és feljelentések elvesztek a szolgabírói hivatalban. Továbbá megesett, hogy egyes csempészzel foglalkozó községi alkalmazottak (jegyző, éjjeli őr, kisbíró) a feljelentések dacára huzamosabb ideig megmaradhattak állásukban, ami a községi hatáskörbe utalt járlatlevelek (marhalevelek) és határátlépési igazolványok kezelése kapcsán komoly visszaélésekre adott lehetőséget (*Kószeg és Vidéke* 1922. november 26.: 3). Emellett a rendőri büntetőbíróságok ítéletüket több esetben is méltányossági okokra építették és nem a törvény szigorára, ezáltal pedig a kiszabott büntetések – mint megtorló, javító és visszatartó hatással eszközölt intézkedések – nem álltak arányban sem az elkövetett kihágások súlyosságával, sem a határőrző szervek szolgálati teljesítményével. A tulajdonképpeni szervek a csempészet megakadályozására a határ menti rendvédelmi szervek lettek volna. Csakhogy általában ezen alakulatok is állandó érintkezésben álltak a lakossággal és túlságosan egybefonódtak a helyi gazdatársadalommal ahhoz, hogy hatékonyan járjanak el. Így fordulhatott elő például, hogy nem egész nap, hanem csak hajnal 3-tól éjjelig őrködtek az országúton vagy némi pénz, esetleg áru ellenében adott időpontban engedélyezték az átlépést. Emellett a határőrizeti szervek létszámukból adódóan is eleve kevesen voltak ahhoz, hogy az egész határ mentén eredményesen tudjanak fellépni az általuk jól ismert csempészekkel szemben. Ráadásul saját ellátásukra olyan kevés pénzt kaptak, hogy örültek, ha néha egy kis mellékeshez juthattak.

Összegzés

A világháború kirobbanása, az egyre súlyosbodó osztrák élelmi-szerellátási probléma és a gazdasági viszonyok feletti állami kontroll fokozódása – sok egyéb tényező mellett – konfliktusokkal terhelte a határon átívelő makro- és mikroszintű gazdasági kapcsolatokat. A határ egyre zártabbá válása, illetve fizikai megjelenése a helyi lakosság addig megszokott élettérének módosulását jelentette. Ezen változások azonnali reakciókat váltottak ki, illetve a helyiek részéről – osztrák és magyar oldalon egyaránt – új határjárési stratégiák kidolgozását indukálták. Az illegális kereskedés, üzletelés az informális gazdasági szereplők között egyre gyakoribbá vált, ami a csempészet mesterségét soha nem gondolt méretekre emelte.

A háborús válságot követően a makroszintű döntések alapján meghúzott új államhatárok ismét jelentősen és hosszú távon módosították a helyiek életét. A határ végleges meghúzását követően bizonyossá vált, hogy a háború előtti kapcsolathálózatot már nem lehet változatlanul fenntartani. A határ felállítása és jelenléte az eredeti mikrorégiójukban maradtak és az attól elszakított lakosok egyéni, kollektív és egymáshoz való viszonyait is átformálta, különösen, hogy az új határok nem vették figyelembe a korábbi gazdasági és közigazgatási határokat, vonzáskörzeteket.

A burgenlandi-nyugat-magyarországi mikrotérségben csak lassan tudtak megbarátkozni a realitásokkal. A (állam)határ minőség és funkció szerinti változásai néhány év leforgása alatt nagyfokú alkalmazkodóképességet követeltek a régió lakosságától. A helyiek mentális térképe szerint az elcsatolt vármegyerezsekből létrejövő Burgenland még az 1920-as évek közepén sem egy idegen világot, hanem a saját világuk folytatását jelentette, amit a térségben közel egy évtizedig virágzó, a határ menti mindennapok részévé váló csempészet is bizonyított.

A kezdetben megbélyegzett és a túlélés érdekében átmenetinek szánt csempészet – mint törvényileg elítélt tevékenység – az évek alatt fokozatosan alakult át egy hosszú távú, biztos megélhetést jelentő, közösségi konszenzussal övezett életformává. Az itt élők számára az évek előrehaladtával egyre szokványosabb volt a szükségletek ilyenén

kielégítése, ami által a csempészet egy illegális bűncselekményből a helyi és regionális mindennapok részévé, egy megszokott, sokszor a hatósági közegek által is támogatott vagy legalábbis elnézett határjárás stratégiává vált.

Bibliográfia

- BENCSIK P. (2002). Útiokmányok, utazási lehetőségek és határforgalom a 20. századi Magyarországon. *Regio. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, vol. 13 (2), pp. 31–50.
- BENCSIK P. (2020). Állami érdek vs. nemzeti érdek. Territorizálódás Magyarországon a 20. század első negyedében. *Hist Glob Workings Paper*, vol. 1 (1), pp. 3–25.
- BÓDY Zs. (2018). Élelmiszer-ellátás piac és kötött gazdálkodás között a háború és az összeomlás idején. In: BÓDY Zs. (ed.) *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, pp. 151–194.
- GÁBOR S. (1969). *Ausztria és a magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- HARDI T. (2004). Államhatárokon átnyúló régiók formálódása. *Magyar Tudomány*, vol. 49 (9), pp. 991–1001.
- HORVÁTH G. K. (2013). *Bécs vonzásában. Az agrárpiacosodás feltételrendszere Moson vármegyében a 19. század első felében*. Budapest: Balassi Kiadó.
- JANKÓ F., TÓTH I. (2008). *Változó erővonalak Nyugat-Pannóniában. Történelmi és földrajzi esszé*. Sopron-Szombathely: Savaria University Press. *Kőszeg és Vidéke* (1914–1926).
- MNL VaML (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára) – Vas vármegye Alispánjának iratai IV. 405. b. Közigazgatási Iratok (1872–1951).
- MURBER I. (2019). A burgenlandi impériumváltás 1918–1924: kikényszerített identitásképzés és politikai erőszak. *Múltunk*, vol. 64 (2), pp. 181–214.
- NAGY A. (2019). A hátország rejtőzködő gazdasági stratégiái az első világháborúban. Csempészet az osztrák–magyar határ menti Vas vármegyében. *Múltunk*, vol. 64 (4), pp. 164–199.
- PARÁDI J. (2017). A magyar határörizet a kiegyezéstől a második világháború kitéréséig, 1867–1939. In: ISASZEGI J. et al. (eds.) *Őrzők, vigyázatok a határra!* Budapest: Zrínyi Kiadó, pp. 481–510.

- SALLAI J. (1996). A magyar-osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig. *Soproni Szemle*, vol. 50 (4), pp. 289–301.
- TÁBORI K., FRÖHLICH J. (1918). *Határszéli razzia*. <https://www.europeanfilmgateway.eu/detail/HAT%C3%81RSZ%C3%89LI%20RAZZIA/manda::b7d26a383f8bb7bc95dde3db264913e8> [accessed 20 April 2020]
- TÓTH I. (2008). Identitás és regionalizmus. A regionális identitás egy esete (?) – Nyugat-Magyarország. *Közép-Európai Közlemények*, vol. 1 (1), pp. 99–105. *Vasvármegye (1914–1926)*.

Abstract

Everyday Life in the Shade of the New Borders and Smuggling Operations in the Area of West Hungary

The present paper describes the activities of the inhabitants of the Austrian-Hungarian border area. It discusses the way in which the inter-regional economy that had been developed over decades was subjected to the process of political separation of Austria and Hungary. The paper also shows how the two states, which had previously co-operated with each other within the Austro-Hungarian Monarchy and then lost the war, could regulate the cross-border social and business life that used to be so natural to the inhabitants. Special focus is given to the mechanism of the smuggling operations designed and expanded since 1916 along with the associated social strategies.

Keywords

World War I, Austrian-Hungarian border, County Vas, war economy, smuggling

Bio

Adrienn Nagy, a PhD student, university lecturer, graduated with Distinction in 2017 from the NYME SEK Faculty of Arts (today: ELTE BDPK) as a Teacher of Hungarian Language and Literature and of

History. During her university studies (2013, 2014 and 2015), she was awarded the scholarship of the Republic of Hungary and received the rector's prize (2015). She is currently a fourth-year PhD student in ELTE BTK TDI Modern Hungarian History Doctoral Program. Her field of research is Austro-Hungarian relations in the 19th and 20th centuries, especially during the period of the First World War and the post-imperial transition, as well as the history of cross-border relations and the history of black trade and smuggling. Since February 2021, she has been teaching 19th and 20th century world history at the Department of History of ELTE BDPK. In May 2020, she was awarded a research fellowship by the Collegium Hungaricum (Vienna). She became a member of the Hungarian Historical Society in 2021.

ISBN 978-83-67287-08-1

DOI 10.48226/978-83-67287-08-1